

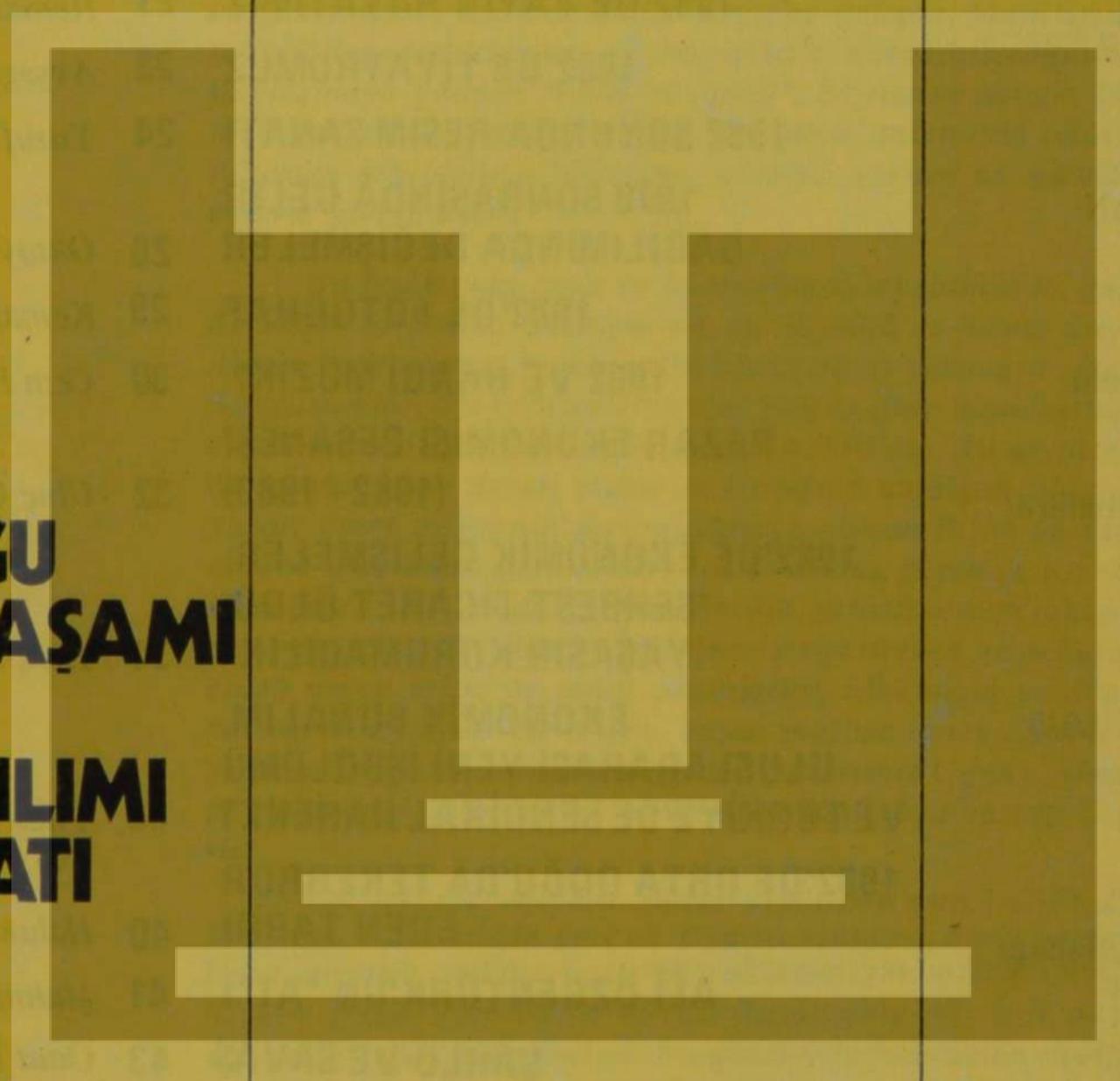
BİLİM ve SANAT

25

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/OCAK 1983

130 TL

KÜLTÜR
EDEBİYAT
DÜSÜNCE
BİLİM
BASIN
ORTA DOĞU
ÇALIŞMA YAŞAMI
EKONOMİ
GELİR DAĞILIMI
YAYIN HAYATI
TİYATRO
RESİM
MÜZİK
FOTOGRAF

TÜSTAV

DEĞERLENDİRMESİ

1892

KÜLTÜR
ENERJİYAT
DÜŞÜNCE
BİLİM
BASIN
ORTA DOĞU
ÇALIŞMA YAŞAMI
EKONOMİ
GELİR DAĞILIMI
YAYIN HIZMETİ
TİYATRO
RESİM
MİNE
FOTOGRAF

'82

DEĞERLENDİRMESİ

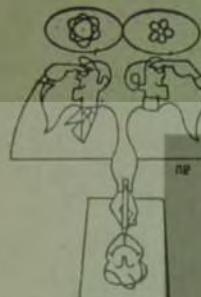
Kapak : Mustafa OKAN

Sahibi:
Ali Naki ÖNERGenel Yayın Yönetmeni:
Varlık ÖZMENEKSorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Cemil TURANİstanbul Temsilcisi:
Koray DÜZGÖREN
Abdülhak Hamit Cad. 16/5
Taksimİzmir Temsilcisi:
Taner ÜNLÜ
3. Beyler Sok. Ulusoy İshani
Kat: 3 - Tel: 14 86 08YAZIŞMA ADRESİ
Emek İshani (Gökdele)
Kat: 13, No. 1300
Yenişehir - Ankara

Posta Çeki No: 12526 - 1

ABONE KOŞULLARI
Yurtçi: Yıllık 1.000,- Altı aylık 500 TL; Yurtdışı: Yıllık 40 DM, Altı aylık 20 DMDizgi: ERAT / Film: Renk
Büro / Baskı: EMAS
Web Ofset / Kapak Baskı:
Pelin Ofset / Dağıtım: Örnek
Dağıtım - Gerçek Dağıtım

- 250 İMZA İLE ÜÇUNCÜ YILA**
- 1982'DE DÜŞÜNCE VE KÜLTÜR YAŞAMI ÜSTÜNÉ GÖZLEMLER
- 1982 BITİMİNDE DÜŞÜNCE VE SANAT ALANINA BAKIŞ
- 1982 BİTERKEN TÜRKİYE'DE BİLİMSEL ÜRETİMİN GÖRÜNÜŞÜ
- 1982'DE ÇALIŞMA YAŞAMI
- 1982'DE BASIN
- 1982'DE YAYIN HAYATIMIZ
- 1982'DE TİYATROMUZ
- 1982 SONUNDA RESİM SANATI
- 1970 SONRASINDA GELİR DAĞILIMINDA DEĞİŞMELER
- 1982'DE FOTOGRAF
- 1982 VE HANGİ MÜZİK?
- PAZAR EKONOMİSİ EFSANESİ (1982 - 1983)
- 1982'DE EKONOMİK GELİŞMELER: "SERBEST TİCARET ÖLDÜ, YAŞASIN KORUMACILIK"
- EKONOMİK BUNALIM, ULUSLARARASI YENİ İŞBÖLÜMÜ VETÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET
- 1982'DE ORTA DOĞU'DA TEKERRÜR EDEN TARİH
- ALİ ÖZGENTÜRK'ÜN "AT'I ŞARLO VE SAVAŞ
- YARI AÇIK DEĞİL, KAPALI BİR ÜLKЕ: ABD
- "TARİH BİLİNCİNİN CIKIŞ NOKTASI -ŞİMDİKİ ZAMAN-DIR"
- YAYIN DÜNYASI (KİTAP TANITMA)
- SATRANÇ KARİKATÜR
- FOTOGRAF
- 3 Bilim ve Sanat
- 4 Aziz ÇALIŞLAR
- 10 Afsar TİMUCİN
- 13 İlhan TEKELİ
- 16 Şükran KETENCİ
- 18 Varlık ÖZMENEK
- 21 Remzi İNANÇ
- 22 Ayşegül YÜKSEL
- 24 Yusuf TAKTAK
- 26 Oktay VARLIER
- 29 Kemal CENGİZKAN
- 30 Cem İDİZ
- 32 Uluç GÜRKAN
- 34 Tunç TAYANÇ
- 36 Yıldırım KOÇ
- 40 Haluk GERGER
- 41 Mahmut T. ÖNGÖREN
- 43 Onat KUTLAR
- 45 G.G. MARQUEZ
- 47 Server TANILLI
- 49 Remzi İNANÇ/ Varlık ÖZMENEK/Cemil TURAN
- 50 Emrehan HALICI
- Faruk ÇAĞLA/Nezih DANYAL/Ferruh DOĞAN/Ali Ulvi ERSOY/Mustafa OKAN/Tan ORAL
- Kamil ATAV/Tuğrul ÇAKAR/

250 İMZA İLE ÜÇUNCÜ YILA

YENİ bir yıla daha başlarken Bilim ve Sanat da üçüncü yaşamına giriyor. Geride bıraktığımız 24 sayının niceł ve nitel sonuçlarından hepimiz pay alabiliriz. Doğrusu da budur kanısındayız. Ülkesinin toplumsal, kültürel birikim, deney, değer ve varlıklarını dinamik ve yaratıcı bir inanca sahiplenmenin haklı sınavını vermeye çalışan, yarınların, ancak bu donanımla ve çağdaş soluklanma ve boyutlarla kurulabileceğinin önemini ve inancını paylaşmaya çalışan Bilim ve Sanat'ı böyleses zengin bir anlam içinde düşünmek zor olmasa gerektir. Bu da, geniş anlamıyla ulusal ve evrensel değerler mirasına sahiplenme bilincine, yaratıcı yorum ve işlevler hazırlamak düşüncesiyle yanayadır.

Bu bağlamda onur ve kıvançla söyleyebiliriz ki, geçen iki yıllık sürede içinde Bilim ve Sanat, Türkiye'nin en nitelikli ve övünç duyacağı bir yazar, çizer, düşün kadrosunun emek ortaklısına adını vermiştir. Haklı bir güven ve inanç duyusundan öteye taşırılmaması gerektiğine inandığımız bu tablo da düşünsel emek bereketiyle katılan imza sayısı 250'dir. Bu sayının 212'sini yazar, 38'ini de karikatürist, desen çizeri ve fotoğraf sanatçısı oluşturmaktadır. Okuyucu, yazar, çizer ve teknik sorumlulardan oluşan Bilim ve Sanat ailesi bu tablodan, sadece ulaşılması gereken boyutlar adına, görev ve sorumluluklar adına övünç duyabilir... Bu arada hemen yerine getirilmesi gereken bir görevi hatırlıyor, yazarak, çizerek, eleştirek, öneriler getirerek ve geliştirerek Bilim ve Sanat'a emek veren bilim ve sanat adamlarını, ülkemizin ve dünyanın aydınligına gönlü veren aydınlar ile dizen, basan matbaa emekçilerini kutluyoruz. Ve geçen yılın sonlarında aramızdan ayrılan yazarımız Günay Akarsu'nun kaybını acıyla paylaşıyor; O'nun yayın ve sanat yaşamımıza kattığı değerleri saygıyla anıyoruz...

Aralık ayında Ankara Sanat Tiyatrosu'nun (AST) 20. kuruluş yıldönümü kutlandı. Ülkemizde gerçek tiyatro sanatını; dünkü bugüne, bugünü yarına bağlama işleviyle, olimisel-estetik yaklaşımıyla ve halka bağlılığıyla, çok yönlü güçlüklerle göğüs gererek ve sürekli dayanışma ilkesiyle yaştatarak, 20. yılina erişen AST'ı yürekten kutlar, bu güzel yıldönümünün mutluluğunu paylaşıyor.

Elinizdeki sayı Türkiye '82'nin genel bir değerlendirilmesi niteliğindedir. Sınırlı fizik olanaklara karşın, 1982 değerlendirmelerini kalıcı bir bütünlük ve belgeselliğe sizlere sunmaya çalıştığımızı söyleyebiliriz.

Bu sayı için istediğimiz karikatürleri yollayan sanatçı arkadaşlara, değerli karikatürleri için teşekkür bir borç biliriz.

Öte yandan "yorgun ve yaşı dünümüz" diye başlayan klasik söylevin ve altyapısı giderek eskiyen ve gerileyene uzanan yarınsızlığın mesajı, insanlığa yeni yılda parlak işaretler vermekten uzak görünüyor. Atmosferimizi gergin bir yay biçiminde tutan savaş hysterisi, gergilik ve nükleer yığılma politikalari, insanlığı tehdit eden güncel ve yaşamsal boyutunu giderek derinleştiriyor. Buna karşın insanlık, geçmişin kanlı ve acı deneylerini savaş tehlikesine karşı duyarlı ve aktif biçimde seferber ediyor. Yaratılan tüm değerlerin ve insanların yokolup gitmesinden başka "akılçılı" sonucu olmayan savaşa ve ülkelerin sosyal gelişme ve kazanımlarını frenleme ve geriletmekten başkaca amaca varmayan gerginlik politikalarına karşı dünyamıza kalıcı değerler armağan edenleri yeni yılda saygıyla selamlıyoruz...

Son olarak, sizlerce hiç de meçhul olmayan son ekonomik ve mali "gelismeler" sonucu fiyatımıza 130 liraya yükseltmek zorunda kaldığımızı belirtmek istiyoruz. Gazetelerin on ay aralıkları yaptığı bu düzenlemeyi, biz dişimizi sıkarak on dört ayda yapabildik. Zorunlu olduğunu sizlerden daha gerçekçi kim takdir edebilir ki?.. Buna karşın, sürekli abonelik tutarını sabit tutabildik. Sevgi ve saygılarımızla...

1982'DE DÜŞÜNCE VE KÜLTÜR YAŞAMI ÜSTÜNE GÖZLEMLER

Aziz ÇALIŞLAR

SÜREGEN "KÜLTÜR BUNALIMI"

TÜRKİYE'de düşünce ve kültür yaşamının bugün de derin bir bunalım içinde olduğu yadsınamaz bir gerçekktir. Bu bunalım, günüümüze özgü özellikler taşımakla birlikte, aslında, yüzüllardan bu yana süregelmektedir. Bu bunalımın derin toplumsal ve tarihsel nedenleri açıkça ortaya konmuş olduğu halde, çözümü bir türlü gerçekleştirememekte, dolayısıyla, süregen bir özellik göstermektedir. Bunun başlıca nedeni, gösterilen çözümlein aslında çözümsüzlik olması, bunalımı aşacağı yerde onu yeniden derinleştirmesidir. Kisaca saptamak gerekirse, bu bunalım, maddi kültür ile manevi kültür arasındaki ilişkili ve uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır, sonuçta, "ulusal kültür bunalımı" olarak kendini ortaya koymaktadır. Ulusal kültür bunalımı, hiç kuşkusuz, toplumsal kültür bunalımı olduğu kadar, "egemen kültür bunalımı"dır da; bir başka deyişle, toplumda egemen bir maddi-manevi kültür uyumunun kurulamamış olmasıdır. Nitekim, karşıt görüşler de bu konuda aynı düşüncelerdir. Örneğin, "Milli Kültür" görüşünün sözcülerinden Prof.Dr.Erol Güngör, "Türkiye"de aydınlar seviyesinde bir kültür bütünlüğü mevcut değildir ve dolayısıyla bir "milli kültür'den bahsetmek imkâni yoktur" derken, "Hümanist Kültür" görüşünün sözcülerinden Prof.Dr.Suat Sinanoğlu da, "gerçekten bugün Türkiye'de bir ulusun kültür bilinci diye bilinen şeyin var olduğu ileri sürülemez... bir toplumun kültür bilincinden

yoksun olması aklin alacağı şey değildir."² diyor; Prof.Dr. Emre Kongar da, ister istemez, "mevcut bir kültür keşmekeş"³nden söz ederek "farklı amaçlara sahip olanların saplayabildikleri yakın hedeflere varmak için, amaçlarından öden vermeden güçbirliği yapmaları"nı öneriyor. Uyumu bir ulusal kültür bütünlüğünün yokluğundan yakınılmak, hiç kuşkusuz toplumda uyumlu egemen kültür varedecek egemen güçlerin uyumsuzluk ve bütünsüzlik içinde olduğundan yakınlaktır. Nitekim, ülkemizde süregenleşmiş kültür bunalımının ana nedeni egemen güçlerin düşünce tarzlarında gelişkilere yol açacak biçimde, toplumsal-ekonomik temelin çelişki içinde ARISING olusundan kaynaklanmaktadır. Kisaca saptamak gerekirse, bu bunalım, maddi kültür ile manevi kültür arasındaki ilişkili ve uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır, sonuçta, "ulusal kültür bunalımı" olarak kendini ortaya koymaktadır.

Uyumu egemen güçlerce topluma yerleştirilmiş, bütünsellik gösteren bir ulusal (milli) kültürün yokluğundan doğan bu "kültür bunalımı" günümüzde kendini üç düzlemden ortaya koymaktadır: Kültür düşünceyi, kültür politikası ve kültür yaşamı.

KÜLTÜR DÜŞÜNCESI BUNALIMI

Günümüzde egemen kültür düşünceindeki bunalımın kaynağı yine kendisidir. Bir başka deyişle, ülkemizde bugün 'egemen iki kültür anlayışının, yani, Türk-İslam'cı kültür anlayışı ile Batı'cı kültür anlayışının ikisi de idealist düşünce kay-

naklı olup, ikisi de maddi kültür ile manevi kültür birbirinden ayıran "kültür idealizmi"ne dayanır. Bizde bu iki yarı-karşılık düşünmenin de ortak çıkış noktası Ziya Gökalp'in uygarlık ile kültür birbirinden ayıran idealist-pozitivist düşüncesidir. Buna göre, uygarlık teknolojik (maddi kültürel) alanı, kültür ise manevi kültürel alanı içerir. Böylece, daha başından, bizdeki egemen düşünce (kaynaklandığı Batı idealist felsefesi uyarınca), maddi kültür, yani kısa toplumsal-ekonomik üretim biçimini, insanın toplumsal-pratik etkinliğini manevi kültürden, yani, maddi kültürle sonunda bağımlı düşünsel kültürden ayıracak soyutlar. Böylelikle de sorun, manevi kültür, bu durumda nereye dayandırılması gerektiği biçimini alır; yani, ulusal kültür (manevi kültür), Doğu-İslam kültür mü olacak, yoksa Batı hümanist (pozitivist) kültür mü? Bizde süregen kültür düşüncesi bunalımı bu sorunun yanıtında kilitlenmektedir işte. Çünkü, kültür bunalımına salt üstyapıdan bakılarak bir çözüm aranmakta, "manevi model"in ne olacağrı tartışılmaktadır. Bunu söyle açabiliriz, "dişa bağımlı az gelişmiş" kültürün niteliği ne olacaktır? "Dişa bağımlılık" *dolayısıyla* Batı'ci mı? "Az gelişmişlik" *dolayısıyla* Doğu'cu mu? Ya da sorunu tam tersine çevirelim. "Dişa bağımlılık" *yüzünden* Doğu'cu mu, az gelişmişlik yüzünden Batı'ci mı? Aslında birbirinin aynılmaz bileşeni olan bu iki olgu bir "açmaz" biçimde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü geleneğel düşünce ile yenileme düşüncesini uyumlu bir çözüme ulaştıramamış (yani, temelde feudal oluşum ile kapitalist oluşum arasında bocalayan) egemen düşünce kendi açmasını yaratın temel açmaza bir çözüm getirememektedir; kendi içinde *uyumlu bir kapitalist altyapısal* kültür kuramamış bir toplumda uyumlu bir burjuva ya da "seçkinler" kültüründen nasıl söz edilebilir ki?

İşte yarı-karşılık biçiminde belirgin özellik taşıyan egemen kültür düşünceyi günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Bu olguya biraz daha yakından bakarak aslında aynı özü taşıyan ama biçimde aynılık gösteren egemen ve seçkin burjuva kültür düşüncesinin ana özelliklerinin neler olduğunu kısaca görelim.

"Ruh"ların çatışması

Kültür'ün manevi kültürle özdeşleştirilmesi ve manevi kültürün seçkinlerin kültür olarak ele alınmış sonunda, manevi kültür alanının nasıl belirlendiği ve ne gibi özellikler ta-

şıdıgı sorunsalına gelenekçi-seçkinler ile yenilikçi-seçkinler (ta İmparatorluk döneminden bu yana) iki bağıdışızlaşmaya getirmektedirler. Doğu'cu ve Türk-İslamçı gelenekçiler manevi kültürün belirleyicisi olarak "milli ruh'u" ("milli duygusal, düşünce ve değerler'i") görmekte; Batı'cı yenilikçiler ise "hümanist ruh'u". Bu haliyle, manevi kültür bunalımı içinde bocalayan egemen düşünce, "ruhlar çatışması" halinde sürüp gitmekte; bu "ruh doğası" sonunda hangisinin maneviiculture egemen olacağı ilgiyle izlenmektedir. Bu süreçme, manevi alanın bütünselliği sözkonusu olduğandan köktencibir özellik, yani, "ya hep ya hiç" özelligi göstermektedir; "ruh'en ya tam Doğu'lu olacağız ya da tam Batı'lı. Örneğin, (insana inanılmaz gibi geliyor ama) Prof.Dr. Sinanoğlu bu konuda şunları söylüyor: "Gençlerin Divan edebiyatı şairlerinden dizeler okumamalan, onların o evrenle-kendilerine özgür insan ve özgür vatandaş olma yoluyla herhangi bir yardımda bulunamayan o manevi evrenle bağlantılı kesmiş oldukları gösterir. Bu, devrimin en büyük başarılarından biridir". Dolayısıyla, "Ancak tüm olarak batılılaşma, yani batının teknigini ve somut kuruluşlarını kabul etmeye yetinemeyip, onun iç evrenini de, düşünSEL içeriğini de benimsayan batılışma" gerekmektedir. Çünkü, "Yeni Türk kuşaklarına verecek humanist eğitim açısından bakırsa, Osmanlı çağının edebi eserleri ve genellikle kültür eserleri -peki aza hariç tutulursa- yararsızdır, bazen hatta zararlıdır". O halde, "yapılacak özverinin çok büyük olduğu izlenimi uyabilir, geçmişle ilgilerin kesildiği duyusu doğabilir; ama bu zorunludur ve mantığın gerektirdiği bir adım olduğunu kadar, bugünkü koşullar altında, doğaldır da". Bu yüzden "batılı olmayan toplumlardan, tarihsel bilincin yardımcı ile, batı deneyimini bütün aşamalar boyunca fikir düzeyinde yaşamalı"lardır; önemli olan, "insanlığın manevi gelişimine katkıda bulunmuş olan uluslararası deneyiminin düşünce düzeyinde yeniden yaşamaktır; "çünkü en büyük hakikat düşünün düşüncedir."⁴

Türkiye'deki İslamçı, Batı'lı olmayan düşünceyi yeni-idealizm'le suçlayan Sinanoğlu'nun bu Croce'ci felsefi idealizmi ya da yeni-Hegelciliği (bu arada bütün korkunçluguyla), görüldüğü gibi, "milli ruh'ta kökten bir değişmeyi öngörürken aslında, o da gelenekçi görüş gibi, "ruh'un (bilincin) mutlak önceliğinden ve egemenliğinden yola çıkmakta, idealist dünya görüşünde birleşmektedir.

Hiç kuşkusuz, burda amacımız, ne geleneği görüşlerin gerek kendi içindeki gerekse genel-ortak çelişkin özelliklerini, ne de yenilikçi görüşlerin kendi içindeki ve genel-ortak çelişkin özelliklerini ayrıntılıyla inceleyip, bunların felsefi kaynaklarını çözümlemek. Yapmak istediğimiz şey, idealist düşünceden yola çıkılarak manevi kültür bunalımının çözümü uğratılamayacağını göstermek olduğu kadar; karşılıkla giden bu iki düşünce birincisinin aslında bugünkü burjuva düşünceinin iki ayrı yüzü olduğunu ve ikisi arasında bugün görülmemiş biçimde bir süreçmenin varolduğunu göstermektir.

Şurası da çok önemli ki, bu iki düşünce tarzı da ister mistik-idealiste ya da akılçidealist, ister yenilikçi, ya da yerli-aktarmacı olsun, aslında ikisi de salt "ideoloji"dirler. Çünkü, "ideolojiler", somut gerçekin değişen tarihsel koşullarda yeniden üretilemeyen zihin kategorilerine göre davranışaya devam edilmesi sonucu temellenir. Başka bir deyişle, maddi üretim tarzına bağlı olarak kendi tarihsellığı içinde toplumsal yaşam değişicek, ama toplumsal düşünce değişmeyecek. Onun için, örneğin, insan ya hep "Türk gibi düşünün" insan olmalıdır, ya da hep "Batı'lı gibi düşünün insan". Bu şu demektir asında, "düşünce olmayacağı, insanların belli düşüncede kategorilerini düşüncede yerine koyacaklar". Hiç kuşkusuz, bunun temel nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi, düşüncenin pratikten, ulusal yaşamın toplumsal yaşamdan, maddi kültürden manevi kültürden soyutlanarak ele alınışıdır; böylelikle, düşünce ile pratik, uluslararası toplumsallık, maddi kültür ile manevi kültür arasındaki ilişkiler görmezlikten gelinerek üstü örtülmektedir.

O halde, şunu söyleyebiliriz, bugün bu iki "ruh" iki "ideoloji" arasındaki çatışma, aslında, seçkin-burjuva düşüncesine artık birinden birinin egemen olması için verilen savaşımdır; bunu, "resmi düşünce mücadele" olarak da tanımlayabiliriz.

"Kültür Emperyalizmi"nin millileşmesi

Dişa bağımlı az gelişmiş kapitalist toplum tarzı içinde ister istemez kendi düşüncesini ve kültürünü yaratamamış, onun yerine "ideolojiler" ikame etmiş olan seçkin burjuva düşüncesi, dolayısıyla, ne manevi kültür düşüncesi bunalımının altından kalkabilemeyecektir. Ne de onun

uzantısında bir çatışma konusu olan "kültür emperyalizmi" olgunluğun dışına çıkmaktadır. Çünkü, kültür emperyalizminin temel amacı, karşısındaki toplumun yalnızca manevi kültürünü kendine bağımlı kilmak değil, ama asıl, maddi kültürün bağımlı kilmak için kendine uygun, kendi sözünü geçirebileceği kültürel kurumlaşmalar yaratmak ve sürgit yaşamasını sağlamaktır. Dolayısıyla, Batı kültür emperyalizmi için önemli olan, Türkiye'nin Batılılaşması ya da Avrupa'laşması değil; toplumsal-ekonomik temel maddi kültürün kendine bağımlı kılınmasıdır. Demek ki ne düşündede ve teknolojide Batılışarak, ne de yalnızca teknolojide Batılışarak kültür emperyalizmine karşı koymalı. Nitekim, gerek feodal geri kalmış yapı, gerek duşa bağımlı kapitalist yapı, hele bu ikisinin "arap saçına dönmesi", kültür emperyalizminin arayıp da bulamadığı kültürel yapıdır. Batı kültür emperyalizminin tek gerçek karşıtı, kendi maddi kültürünün, -üretim- tarzının biçimine karşı ortaya konulan düşüncedir. ister İslâmçı, ister Türkü, ister hümanist, ister akılçidealist düşünce olsun, bunlardan hiçbir kültür emperyalizminin uzlaşmayacağı, kendine bağımlı kılamayacağı düşünce biçimleri değildir. Bu yüzden, tipki Avrupa'nın 19. yüzyıldaki manevi bunalımı yani, burjuvazının güçsüzlüğü karşısında ortaya çıkan söz geliş, Spengler'ci kültür kuramlarına, Batı'lı olsa bile, Türk-İslamçı düşüncelerin sahiplenmesi hiç de rastlanır değildir. Ne yazık ki, Batı'da emperyalizm ideologları tarafından göklere çıkarılan Spengler'in görüşleri de, her nedense, bideki "milli kültür" cülerin görüşleri gibi, "kültür ruhu"na, eski uygarlık ideolojisine, kadercilige vs. dayanmaktadır. Daha önce de sözünü ettigim gibi, uluslararası toplumsallık, maddi kültürden soyutlanması sonucu, salt "manevi kültür" savunularak kültür emperyalizmine karşı çıkmaz anıca kısır bir döngü içinde kalır. Nitekim, "milli görüş" cü bir yazar, Ahmet Güner, Batı kültürünün bugün hemen hemen her alana sızmış olması karşısında yapılacak biricik şeyin Batı'ci düşüncelerden temelli kurtulmak olduğunu söylüyor.⁵ Ne ilginçtir ki, Prof. Hilmi Ziya'yi anan Prof. Emre Kongar'ın da belirttiği gibi, Batı'ya maddeten yöneldikçe manen doğuya yonelmişiz.⁶ Bir başka deyişle, maddi kültür emperyalizmi etkisini derinleştirikçe "milli kültür" ideolojisini sesi artırmaktadır. Bunu milliyetçi görüşteki Prof. Erol Güngör de şöyle doğruluyor: "Avrupa'nın modern ekonomi-

ini ülkeye sokmakta birinci derecede rol ve mevki sahibi olanlar çoklukla "muafazakar" dediğimiz insanlardır; bunların geleneksel yerli kültür unsurlarına bağlılıklarını inkılapçılara göre çok fazladır."⁷ O halde, nerde bunun anti-kültür emperyalizmi? diye çok haklı olarak sorulabilir. Buna hemen bitişik bir başka temel yanılığı da burda deñinelim, Batı maddi kültüründen anlaşılması gereken şey, salt teknoloji, teknik ilerleme değil, ama, Batı kapitalist üretim biçimidir. Nitekim, "teknolojik-manevi değerler uyuşmazlığı günümüzün Batı dünyası içinde de çok önemli bir problem haline gelmiş bulunuyor" dendiğinde, burda çok önemli bir yanlış yer almaktadır; çünkü, bugün bize de, aynı zamanda kültür emperyalizmine bağlı bir biçimde varolan, ileri gelişmiş Batı sinai toplumlarında yaşanan "kültür bunalımı", maddi-teknik ilerlemenin değil, ama, kapitalist üretim biçiminin kendi çelişkin sonuçlarından biri, yani, toplumda maddi üretim biçimini ile manevi kültür gereksinimleri arasında yatan çelişkidir. Ayrıca, unutmak gereklidir, teknoloji kendiliğinden değil, ancak teknik-bilimsel düşünmenin yaratıcı bir biçimde uygulanması sonucu oluşur; dolayısıyla, teknolojiyi düşünce ve manevi kültür alanından ayırmamın olağan yoktur.

Zaten o teknolojik kültürü oluşturan bilimsel teknik düşünceyi, yani düşünceyi yaratamamış olduğumuz için "ideolojiler" ortaya çıkmakta ve aslında kültür emperyalizmiyle ulaşan birer dogma olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, ister "millî kültür" ideolojisi adına Batı'nın toptan ya da kısmen reddi yolunda, ister "çağdaşlaşma" ideolojisi adına Batı'nın toptan ya da kısmen kabulu yolunda olsun, kültür ile üretim arasındaki dolayısız ilişki anlaşılmadıkça, yani, kültür donmuş değerler kalıcı ya da ithal değerler kalıcı olarak ele alınmış; tarihsellik toplumsallıktan yani toplumsal üretim tarzı ve ilişkilerinden bir soyutluk halinde "ideolojik boşluk"ta tutulduka, sonuç "kültür emperyalizmi"nin şu ya da bu biçimde millileştirilmesinden başka bir şey olmayacağıdır. Dışa bağımlı az gelişmiş kapitalizm uluslararası kapitalizme ne denli bağımlıysa, az gelişmiş dışa bağımlı burjuva düşüncesi de kültür emperyalizmine o denli bağımlıdır. Burda asıl belirtmek istediğimiz şey, sözünü ettiğimiz "ideolojiler"in çatışması doğrultusunda, "kültür emperyalizmi" kabının ne olağan çatışmasının şiddetlenmiş olmasıdır.

Dil-tarih çatışması, ya da "Ruh'lar hangi "dil'i konuşmalı?

Eğemen seçkini burjuva düşüncesindeki çekişme günümüzde dil konusunda doruguña ulaşmaktadır; çünkü, dil alanında, ister istemez, soyutluktan kurtulup, somut düzleme girmektedir. Yalnız, hemen belirtelim, öbür konularla olduğu gibi burda da, sözümüz ettiğimiz iki eğilim, dıştan birbirine ne denli karşıt gibi gözükiyorsa da, aslında, özünde yine birleşmektedir. Çünkü, iki eğilim de hem dili kültürün belirleyicisi olarak görülmekte; hem de biçimsellik sonucu, dili kendi içeriğinden, yani, düşündeden soyutlayarak ele almakta, böylece dili "ideolojik" kata yükseltip, ideolojik çekişmeyi orda sürdürmektedir. Dolayısıyla, dil sorunu, temel bir kültür sorunu olarak görüldüğü kadar, bunun sonucu, bir "ideoloji" sorunu olarak da görülmektedir. Bu nedenle osmanlica ("yaşayan Türkçe") öztürkçe çekişmesi görünümü arındır asıl bu ideolojilerin çekişmesi, "resmi düşünce" mücadeleyi yataktadır.

Şimdiki, yine Prof.Sinanoğlu'na dönerek, dilin nasıl düşünce ve tarih katında temel belirleyici olarak alındığını, dilin nasıl manevi kültür alanıyla doğrudan örtüşük kılndığına bakalım. "Filolojinin, araştırmasını yapabileceğim en geniş alan bireyin ruhudur"; dolayısıyla, "filolojinin gerçek tarihini ve felsefenin temelinde olduğunu... her çeşit tarihsel ve felsefi bilginin olduğu kadar, çıkar gözetmeyen ve her çeşit bilimsel bilginin temelinde yer almamasına neden olan bir biçimlendirmeli güce sahip olduğundan tanımların temeli olduğunu ileri sürebiliriz".⁸ Yani, insanoğlunun tarihi insan "ruhu"nun tarihidir, ancak bu ruhu tanıyarak tarihi, felsefeyi, kültürü tanıyalıyız; bunun için de filoloji eğitimi temeldir. "Bireyin ruhunda oluşan ideal değerlerin filolojisi, yani, felsefe ve bu ideal değerlerin tarihi olarak tarih "ancak filolojik tanıma ile mümkünür. Türk-İslâm düşüncesi güdenlerin felsefe, tarih ve kültür anlayışları da hiç kuşkusuz aynen böyle; yani onlar da tüm bu "tanıma alanları"nın temeline "millî ruh'u koymakta, Türk toplumu tarihini "Türk ruhu"-

nun tarihi, Türk kültürünü de Türk ruhunun kültür olarak görmektedirler. Bu iki görüş de, mutlak idealizme, zaman-üstü ya da zaman-dışı yani toplumsallık-üstü bir tarih anlaşısında birleşmektedirler. Ama kopan fırtına, tüm bu manevi kültürün belirleyicisi olan insanoğlu "ruhu"-nun hangi dilde somut anlatımını bulacağıdır; çünkü, kültür en dolaşımış biçimde kendini dilde göstermektedir. Batı'ci görüş, dünyayı kavramanın biricik yolu olan "filolojik eğitimin, başka dillerin filolojisi ile, örneğin, arap filolojisi ile değil de, yalnızca klasik (yani, Yunan-Roma, vb.-A.C.) ile verilebileceği"-ni öne sürmektedir.⁹ Başka bir deyişle, Batı'ci "hümanist ruh" Yunan-Roma diliyle, Doğu'cu "millî ruh" ise Türk-İslâm diliyle konuşmak, dünyayı açıklamak istemektedir. Osmanlıca-Öztürkçe çatışmasının ardından yatan gerçek olgu budur. Yoksa, insan ister osmanlıca ister öztürkçe konuşsun, önemli olan, dilin düşüncenin kendisini "dile getirmesi"dir; somut, pratik düşüncedir dil. Örneğin siyah kaleme "kirmizi" yazmak gibi, aslında insan, osmanlıca kullanarak Batı'ci düşüncesi de savunabilir, öztürkçe kullanarak Doğu'cu düşüncesi, yeter ki bu dil gerçekten üretilmiş bir düşüncenin sonucu olsun. Ama dile biçimliliği içinde bakıldığından, yani dil düşündeden soyutlandığından (çünkü düşünce "ideoloji" olarak korunmaktadır) ortaya yayap bir dil çatışması çıkmaktadır. Aslında bu iki seçkini burjuva düşüncesinin ortak yanı genel sorunsal dile indirgeyerek çözmeye çalışmak ve dili (yani aslında düşüncesi) "ideoloji" katında tutarak, gerçeklikten ve gerçeklik bilgisinden ayırmaktır.

Yeni Batı'ci burjuva düşüncesi imdadı koşuyor: Yapısalcılık

Yazımızın başında da dediğimiz gibi, günümüzde etkisini gösteren ya da sürdürün düşüncede eğilimleri ya da doğrultuları geçmişteki belirgin özelliklerile karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, hiç kimlik değiştirmeden kendini yineleyen idealist düşünce ile hep kimlik değiştirerek kendini yineleyen pozitivist düşünce; başka bir deyişle, Batı burjuva felsefesi ve kültür anlayışının geçirdiği değişimlere ayak uydurarak "çağdaşlığı"nı korumaya çalışan "dişa bağımlı az gelişmiş burjuva felsefesi, daha doğrusu, ta Ziya Gökalp'ten bugünün yapısalçılarına kadar sırtıp gelen "düşünce acentalığı". Pozitivist düşüncenin bu kimlik değiştirmesi, hiç kuşkusuz burjuva düşüncesinin günün gerekliliklerini karşılaması gereğinden

daha açıkçası, bilimsel düşünceyi bilimsel maddeciliğe kaptırmama kayısından doğmaktadır. Bu kaygı asında tüm öbür düşünce eğilimleri de paylaşmaktadır hiç kuşkusuz. Örneğin, Prof.Sinanoğlu gerçek bir Türk hümanizmi yaratmak için "Marx'in tarihsel materializmini eleştirmek zorunluluğu"¹⁰ olduğundan söz ederken, Ahmet Güner de, "marksizm karşısındaki yılaklığını ve teslimiyetle" çürümüşüğünü ve savunmasızlığını tescil etmiş Batı'ya karşı "Türk-İslâm kültürünün çıkarılmasından söz ediyor; Cemil Meriç ise, "Marksizm de dışardan gelen bütün ideolojiler gibi bir felaket kaynağı olmuştur" dedikten sonra, "Türk insanı papağan baticılıktan gerçek baticılığa marksızının sayesinde geçebilmiştir"; "marksızlığı dinleştirmek Marx'ı anlamaktır. Marksizm tenkitir, şüphedir, araştırma yöntemidir"¹¹ diyor. Hiç kuşkusuz, yapısalcılığın çıkış düşüncesi ve konumu da bu. Nitekim, Sartre, yapısalcılığa karşı çıkarken, "burjuvazinin Marx'ı karşısına dikebileceği son engel yeni bir ideoloji yaratılmıştır"¹² diyerek yapısalcılığın konumunu belirliyor. Buna Lefebvre de katılıyor: "yapısalcılık, status quo ideolojisidir... düzeni ayakta tutabilmek için, modern toplumu 'yapılaşırma'ya bakar".¹³ Luperini de aynı düşündede: "Gelişmiş sinai kapitalist toplumlarda, eleştirel 'özerklik' bir yanılıma olmaktan çıkar; ideolojinin üretim yasalarına etkin bir biçimde bağımlı kılınmasını güvence altına almak için egenen sınırların uyguladıkları ideolojik bir aldatmaca halini alır. Tarih-selliğin eleştirisini kapitalist sistemin kendi yeni ideolojisinin bir parçası olacaktır."¹⁴ Garaudy de, bu arada yapısalcılığı "insannın ölümü" olarak tanımlıyor.

Burda amacımız, hiç kuşkusuz, ne yapısalcılığın bir çözümünü yapmak, ne de yapısalcılığı tartışmak. Belirtmek istediğimiz olgu, 20-25 yıl önce Avrupa'da tartışması yapılmış bitmiş ama sonradan "yeni sol"ca yeniden canlandırılmış yapısalcılık düşüncesinin bizde günümüzde niye adeta bir "moda" halini almış olduğunu. Yukarda da dediğimiz gibi, bu olgu, aslında yenilenme çabası içindeki pozitivist burjuva düşüncesinin yine Batı'dan aktarmacılık yaparak kimlik değiştirmesidir. Çünkü, olayın aslı, yani, yapısalcılığın da (sözümüz ettiğimiz öbür düşünce eğilimleri gibi) özünün status quo'yu korumaya yönelik bir "ideoloji" oluşu değiştirmektedir. Düşünselliği tarihsellikten, tarihselliği de toplumsallıktan soyutlaya-

rak "ideoloji" katına yerlesmekte; sonuçta, "kritikçilik" iddiasında olduğu halde, toplumsal yaşamla ilintili hiçbir temel eleştiri getirememektedir. Yapısalçı konumda yazarların, ele aldığı toplumsal-sosyal olayların gerçek nedenlerine inmeye, yalnızca 'saptamak'la yetinmeleri; bu tür sorumlulara 'yansız' bilimsel üniversiteleriyle "yenilikçi" yazarların yapısalçı düşünceye geniş ilgi duymasının nedeni de budur.

Idealist düşünce ile maddeci düşünceyi kendi içinde eritip aşarak, oylara böylesine 'yansızlık' içinde bakış, hiç kuşkusuz, yapısalçıları da sonunda, öbürleri gibi, kültür dileyindirmeye götürecek. Bir farklılığı, burda dil, filolojik değil ama linguistik-semiotik düzlemden ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, sonunda, Batı'ci-Dogu'cu kültür çatışması yaratacak biçimde linguistik düzlemede değil, ama, yapıyı gösterecek linguistik-semiotik düzlemede. Böylece Batı'cılıktan "ricu" görünümü içinde Doğu'cuların karşısına bilimsel, "yansız" bir dil anlayışı çarpmış olmaktadır. Görildüğü gibi, naş eski pozitivizm bilimin temeline sosisyojiyi oturtuyorsa, yeni pozitivizm de linguistiği oturtmaya çalışmaktadır. Ne var ki yapısalcılığın burjuva düşüncesindeki bunalımın imdadına koşması, temel sonucu değiştirmemektedir hiç kuşkusuz; çünkü, o da öbür seçkini egemen düşünceler gibi, sonunda, dili düşündeden ve gerçeklik bilgisinden ayırmakta, "deideoloji" ideolojisi olarak kendini ortaya koymaktadır.

KÜLTÜR POLİTİKASI BUNALIMI

Günümüzün burjuva düşüncesine hangi eğilimin egemen olacağı sorusu hiç kuşkusuz kültür politikasının hangi düşünce eğilimine göre belirleneceği sorusuyla yakından ilintili dir. Bu yüzden "resmi düşünce mücadelesi", sonunda "resmi kültür politikası mücadelesi" biçimini alarak güncelik kazanmış bulunmakta. Sanatın, felsefeyin, manevi kültür alanlarının siyasallığın dışında kalmasına şiddetle savunan çevreler her nedense kültür siyasasına sahip çıkma mücadelesi içindedirler. Nadir Nadi'nin "Ben Atatürk'ü Değilim" ifadesinde en açık anlatımını kazanan bu çatışma, yakın zamanlarda düzenlenen "1. Milli Kültür Şurası"nda en belirgin biçimyle ortaya çıkmıştır. Tabii kültür hiç bir

Nezih DANYAL

TÜS

NE

zaman maddi içeriğiyle, toplumsal ekonomik biçimlenmeye ve üretim tarzı ile ele alınmadığından, Şura'da kültür tartışmalarının, yukarıda sözünü ettiğimiz düşünceler doğrultusunda bir arkeolojik coğrafya tartışmasına dönmiş olması kaçınılmaz bir olgudur. Türk milli kültürü nerde aranacak? İyonya, Frikya, Likya, Hittit, Urartu topraklarında mı? Orta Asya bozkırlarında mı? Orta Asya bozkırlarını görmüş, çadırında kimizla ağırlanmış biri olarak şunu hemen söyleyelim ki, Orta Asya'daki içi çamaşır makinevi, televizyonlu göçebe çadırları ile Türkiye'deki gecekondular arasında hiçbir fark yok. Tek fark, o insanların televizyonda "Dallas'ı izlemeleri; ne "Prevez Öncesi" ni, ne de sonrasında yaşamaları. Anlaşılacağı gibi, Şura'nın kültürden çok, bir siyasi mücadele alanı halini almış olması, hangi düşünsel eğilimin kültür politikasına ağırlığını koyacağının açıkça tartışılmasına dönüşmüştür. Milli görüşcüler, "ilmi manâda Türk milli kültür anlayışımız kesin bir zafer kazanmıştır"¹⁶ dolayısıyla "devletin bir bakanlığında veya bazı mercilerinde benimsenen milli kültür politikası, kadrosuya beraber milli eğitime girmedikçe hiçbir sonuc alınamaz", "milli kültür bilen ve benimseyen kadrolara, geniş ve ihanî organizasyonlara ve büyük bütçelere ihtiyaç vardır"¹⁷ demektedirler.

Milli eğitim konusunda yeni bir organizasyona YÖK yoluyla gidildiği tartışılmaz bir gerçekdir. YÖK'ün tartışılması dışında, burda söylemek istediğimiz şey, kültür politikası çerçevesinde verilen mücadelenin somut bir biçimde üniversitelere de yansımış olduğunu.

Aynı çatışmanın Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu çerçevesinde bütün şiddetiyile yer aldığı da bu son yıllarda gözlemlenebilin en önemli olgulardandır. Daha hangi sözcüklerle konuşulup yazılması gerektiği konusunda karara varılmış bir toplumda kültür politikası üzerinde kolaylıkla karara varılacağı beklenemez.

İki seçkini burjuva görüş arasındaki çatışmadan doğan resmi kültür politikası bunalımının ancak bu iki görüş arasında bir uzlaşmanın ya da güçbirliğinin yapılmasıyla kalıp kalkmayacağı bugün için tartışma konusudur. Önce bu uzlaşma olabilir mi? İçerdeki bütün "Truva atları" mu temizlenecek, Batılışma sonuna dek mi sındırilecek? Milli kültür kavramları üzerinde "asgari müsterek" lere nasıl varılacak? Batı-

lı yöntem ile Doğu'lu olmak mümkün mü? Orta yol nasıl bulunacak, "aydınlar seviyesinde bir kültür bütünlüğü" nasıl kurulacak? Ama bizce, bu sorulara hemen bitişik bir

Mustafa OKAN

başka soru daha var, bu kültür politikası bunalımını aşmaya gerek olup olmadığı. Başka bir deyişle, dışa bağımlı az gelişmiş kapitalizme dayanan yerli, bütünlüksüz burjuva dünya görüşünün kendi içindeki ikiliği kaldırması mı yoksa koruması mı gereki? Sanıyoruz, önce bu soru yanıtlanmalıdır.

Öte yandan, siyaset, belli bir toplumsal ekonomik düşünmenin, uygulamaya geçirilmesi, pratığın ona göre yönlendirilmesi olduğundan, burda, sözi edilen kültür politikalarının hangi ekonomik-toplumsal temele oturduğuna da bakmamız gereklidir. Yani, ister "milli görüş", ister "yenilikçi" görüş çerçevesinde olsun, böylesine bir görüşün uygulanmaya konmasının yönverici ekonomik tabanı ne olacaktır? Devlet mi, özel teşebbüs mü, karma mı, karmakarışık mı? Daha önceki yazılmışta¹⁸ bu konulara değinerek kültür politikasının toplumda uygulanışının devletçilikten bankerciliğe kadar değişim çizgisini göstermiş, sanatsal kültür yaşamının özel teşebbüsçülüğe devrinin içeriği özellikleri, açıklamış ve devlet gündemine gireğini duyan, kár mekanizmasına bağlı bir özel teşebbüsçülüğün ağır bastığından söz etmiştir. Nitekim, gerek büyük kuruluşlar-vakıf-devlet işbirliğini öneren Prof. Metin And gibi "yenilikçiler", gerek "Türkiye'de totaliter bir rejim olamayacağını" belirten Prof. Güngör gibi "milli görüş"çiler bu konuda aynı şeyleri düşünmektedirler. Başka bir deyişle, devletin etkinliği ve geleceği kültür politikasının niteliği söz konusu olduğunda, bu iki görüş, yukarıda aşağı koyduğumuz biçimde siyasal anlamda bir çatışma içine girmekte, ama devletin sonunda bu işi özel teşebbüse, yani, önde sonunda kapitalist ilkelere terketmesi konusunda yan sorunun özünde birleşmektedirler. Ne var ki, kendi kültür anlayışlarınınca, sanatsal manevi kültür toplumsal-ekonomik maddi kültürden ayrıldıkları için, kültür politikasının içinde bulunduğu temel bunalımın aslında burdan kaynaklandığını görememekte ya da görmek istemektedirler. Çünkü temel bunalım, çarpık kapitalizmin oluşturduğu kültür bunalımıdır.

KÜLTÜREL YAŞAM BUNALIMI

Aslında günümüzde yaşanan kültür bunalımının kaynağı, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi toplumsal maddi kültür ile toplumsal manevi kültür arasındaki derin çelişkide yatmaktadır. Bu çelişki, burju-

vazının toplumda uyumlu bir bütünlük içinde yaratamamış, topluma egemen kılamamış olduğu manevi kültürel durum ile dışa bağımlı az gelişmiş kapitalizmin topluma yerleştirmiş olduğu çarpık maddi kültür arasındaki çelişkiden başka bir şey değildir. Kısacası, burjuvazının topluma uyumlu bir biçimde egenen kilmiş olduğu gerçek kültür, iste böylesine bir çarpık maddi kültür üzerinde yükselen bir çarpık manevi kültür, yani, "kitle kültür" diye de anılan "lumpen kültür" ile "aranjman kültür"dür. Burjuvazi ister beğenisin, ister beğenmesin sonunda toplumda yaratmayı başarmış olduğu biricik uyumu kültür budur. Gerçi ister "milli görüşçü", ister "humanist", ister "yapısalıcı" olsun, tüm seçkini burjuva kültür görüşleri kitle kültürüne karşı ister istemez tavr alırlar. Örneğin Prof. Orhan Türkdoğan söyle diyor: "Bin yıllık dengeli ve uyumlu toplum yapımız giderek sınıflı bir yapıya dönüştürken bir yanda üst sınıf öte yanda alt sınıf olmak üzere yeni alt-kültür alanlarının da şekillenmesine yol açmıştır. Para üreten' bu yeni üst sınıfın kültür, 'dolma' bir kültürdür. Üstelik de milli kültürden büyük ölçüde inharaf etmiştir". Öte yandan, "büyük şehirlerin sefalet bölgesindeki insanlar da, köy-kasa-ba hayatında çerçevelenmiş sosyal yapıya sahip olamadıklarından büyük ölçüde milli kültürden inharaf etmektedirler... Kültürüümüzde belli bir üst-sınıf ve alt-sınıf kültür kalıfları ashında milli kültürden inharafın tipik örneklerini verir... Bugün toplumumuzda hem üst sınıfın 'Dolma' kültür hem de aşağı sınıfın yoksulluk kültür milli kültürümüzü tüketici ve bozucu mahiyettedir."¹⁹ Gördüğü gibi, hem üst, hem de alt sınıfları kapsayacak biçimde, kitle kültürünün topluma egemen biricik kültür biçimi olduğu burda da açıkça kabullenilmekte; ama çözüm, böyle bir çarpık kültürün oluşmasına neden olan toplumsal-ekonomik belirlenmenin, yani, maddi kültür değişikliğinin dışında aranmaktadır, böylelikle de kesin bir "kırıcı döngü" içinde kışılıp kalınmaktadır.

Nitekim bu aynı durum, karşı görüş için de bütünlükle geçerlidir; çünkü, Batı'ci ve yenilikçi, humanist ya da yeni-pozitivist yapısalçı görüşler de *status quo*'nun özüne ilişkin bir değişiklik öngörmemekte, tam tersine, kitle kültürünü toplumda 'toplama'ya bakmakta; 'modernist' bir kültür anlayışı doğrultusunda bir 'saptama' getirebilmektedirler ancak. Toplumcu eleştiriyle eleştirmek gibi ince bir zevke sahip olan bu görüşün 'bilimsellik'

ve "çağdaşlık" adı altında, "kitle kültürünün modernizasyonu"na gitriceği açık bir gerectir.

Kültürün oluşmasında toplumsal-tarihsel pratığın oynadığı rolün küçümsenmesine, kültürün nesnel özelliğinin yadsınmasına ve tarihsel bakış açısından önemlilikmasına dayanan bu tür görüşlerin aslında "egenen kültür ideolojisini" oluşturduğu, dolayısıyla kendileri "bunalım" içinde olduğundan, kültürel yaşamda bunalıma bir çözüm getiremeyecekleri açıklar. Bir başka yazımızda²⁰ geniş bir biçimde ele aldığımız bu konuyu burda yeniden ele alacak değiliz; vurgulamak istedigimiz olgu, dışa bağımlı az gelişmiş ekonomik ve ideolojik *status quo*' nun temel amacının yine kendisi olduğu, dolayısıyla, kitle kültürünü ancak daha da çarpıklaştırarak derinleştireceği, kurumsallaştıracığı, toplumsal yaşamın temel kültür biçimi halinde pekiştireceğidir.

Buyusa, toplumun gittikçe daha çok "zihniyetsizleştirilmesi"nden; düşünmeyen, edilgin bir kitle haline dönüşmesinden başka bir sonuç vermeyecektir; başka bir deyişle, çarpık kapitalizmin insan içine sokmak istediği durumun koşulları gittikçe daha da güçlenecek; "gerçeklikten kaçış", "gerçekliksizlik" halinde sonuçlanacaktır. Buna "kultur bunalımı"nın ancak tümde "kültürsüzleşme"yle ortadan kalkması da diyebiliriz.

NOTLAR

- 1- "Milli Kültür Politikası", Türk Edebiyatı dergisi, Nisan 1982.
- 2- Türk Humanizmi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980, s.55.
- 3- Kültür Üzerine, Çağdaş Yayımları, s.72.
- 4-a.g.e., s. 55, 89, 103, 111, 112, 149.
- 5- "Batı Kültür Sızmazı Karşısındaki Temel Zaafımız", Türk Edebiyatı dergisi, Nisan 1982.
- 6.a.g.e., s.205.
- 7- Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre Devlet Yayınevi, 1980, s.17.
- 8.a.g.e., s. 179, 184.
- 9- Türk Humanizmi, s. 182.
- 10-a.g.e., s. 107.
- 11-a.g.y.
- 12- Mağaradakiler, Ötüken Neşriyat, 1980, s.276-77.
- 13- "Gerçeklikle İlgili Karşı Düşünceler Üstüne", Bilim ve Sanat dergisi, sayı 4.
- 14-a.g.y.
- 15-a.g.y.
- 16- Türk Edebiyatı dergisi, Aralık 1982.
- 17-a.g.e.
- 18- "Sanat Kimindir", "Sanatsal Kültür Bunalımı", Bilim ve Sanat dergisi.
- 19- "Milli Kültür", Türk Edebiyatı dergisi, Nisan 1982.
- 20- "Kitle Kültürüne Bakış", Bilim ve Sanat dergisi, Kasım 1982.

okuyucularla

Selamlıyorum

Göstermiş olduğunuz yayını süresi içinde, sürekli olarak doğruya ve basının eksik olarak yansıtıkları, eleştirel yöntemle somut verilere dayanarak sundunuz, okurları bu amacın dışında herhangi bir etki altında bırakmama çabalarınızı yürekten selamlıyorum...

Hüseyin Tokath - Ataköy

Güneşli, Güzel Günler...

Ben 6 aylık aboneydim. Bu süre 24. sayı ile bitiyor. Ve ben bir 2. altı ay için yine abone olmak istiyorum. Ücreti postaya verilmişdir.

İçinde bulunduğumuz koşullarda sizin gerçekten övgüye değer. Kutlaması. Her gecenin bir sabahı vardır kuşkusuz. Ve geceleri de yaşıyor insanlar. Öyleyse yarınlara mutlaka umut ve inançla bakıyoruz. Her koşulda yapılabilecekler olduğuna inanıyoruz.

Dünyanın hiçbir çağında ve hiçbir yerinde gelişme, ilerleme engellenmemiştir. Ayrıca, bugün insanlık aydınlığı daha yakındır.

Güneşli güzel günler, üretken ellerimizdedir.

Kadriye Turan-Sakarya

Dağıtım Sorunu

Derginizin tüm sayılarını ele geçirememekle birlikte, okuduğum ciddi dergilerin en iyilerinden biri olduğunu söylemeliyim. Okuduğum birkaç sayıda kendime yakın öyle çok şey buldum ki, böylesi değerli bir derginin dağıtım sorununu çözmemeniz, sizin için de, okuyucularınız için büyük kayıp.

Piyasadaki renkli dergilerin yaygınlaşmasını ve kültürümüz olumsuz yönde etkilemesini, ben biraz da ciddi dergilerin sorumluluk sınırları girdiği düşüncesindeyim.

Nurettin Kaçkar - Niğde

YILDIZLAR düzeninin çevrimi-
selligi doğanın adım adım ev-
rimlenen o dönülmeye gidiş
yanında bir yürek çarpıntısı gibi ka-
lır. Eskiler doğanın başedilmez ve
elbette dönüsü olmayan akışını
sezemediklerinden gündüzlerle, ge-
celerle, mevsimlerle, doğumlar ve
ölümlerle, her bakişta birbirine ben-
zeyen oglularla belirgin dönüşülüğü
en kesin doğa yasası saymışlardır.
Hep böyle olur bu, bir gerçeklik ta-
bakası bir başka gerçeklik tabakası-
nı gizler, dönüştürüklük de evrimliliği
gizlemiştir uzun zaman. Şimdi ken-
dini bilen kimse doğal düzeni bir
dolap beygirliği düzeni saymaz, bu-
na göre tutamadığı şeyi artık tutu-
mayacağını bılır. Çağdaşlarımız gibi
çağdaşları var ama, yaşamın hep
kendi çevresinde dönüp durduğunu
sanan çağdaş yabancılardır.

Şimdi yıllar geçer, bir yıl bir yıla
bağlanır, biten sigarayla yeni sigara-
yı yakmak gibidir bu. Bir yıl bir yıla
bağlanır ve bu bağlanışta biz nere-
deyse bir doğalıktan çok bir ya-
paylık buluruz. Biliriz, kaç yıl ol-
du biz tanıştı sözü de saçmadır bu
yüzden. Ortaklaşmalar takvimle be-
lirgin olan biçimsel zamanda değil
de yapılan işin bu biçimsel zamana
oranında anlatımını bulan gerçek-
leşme hızında belirginleşiyor. Yan
yana gelişlerimizin yoğunluğunda,
doğurganlığında, tutarlılığında beli-
riyor ortaklaşmalarımız.

Bu yüzden, bir yıldan bir yıla ge-
çerken çögümüz hiç bir yere geç-
memiş oluruz. Düşünmeliyiz hep,
hiç değişimemişin sözü övgü müdür
aşağılamamı mıdır? Aşka, yaratma-
-sanki aşk bir yaratma değilmiş gi-
bi-, daha başka birçok şeyle bir
yılı on yıla süzgirmış insanlar vardır,
onların yılbaşı akşamı karton külah-
la göbek atarken ya da öyle denk
geldi diye tombala çekerken gerçek
bir dönüşüm noktasında oldukları
duygusuna kapılabileceklerini düşü-
nebilir misiniz? Kaldı ki çok zaman
zamanın akışını bile duyamaz insan,
bir otuz bir aralık gününü bir bir
ocak gününe çimaci gibi bağlaya-
maz. "Saatler saatleri vurdur çelik
sesiyle-Saatler son gecemin geçti ce-
nazesiyile" diyen duygucu ozan size
bir dirençli çahşından çok kendini
çoktan dağıtmış bir işsizi, gönü-
lü bir hayırsızı kaptırmış acınası
bir işsizi sezdirmez, düşündürmez
mi?

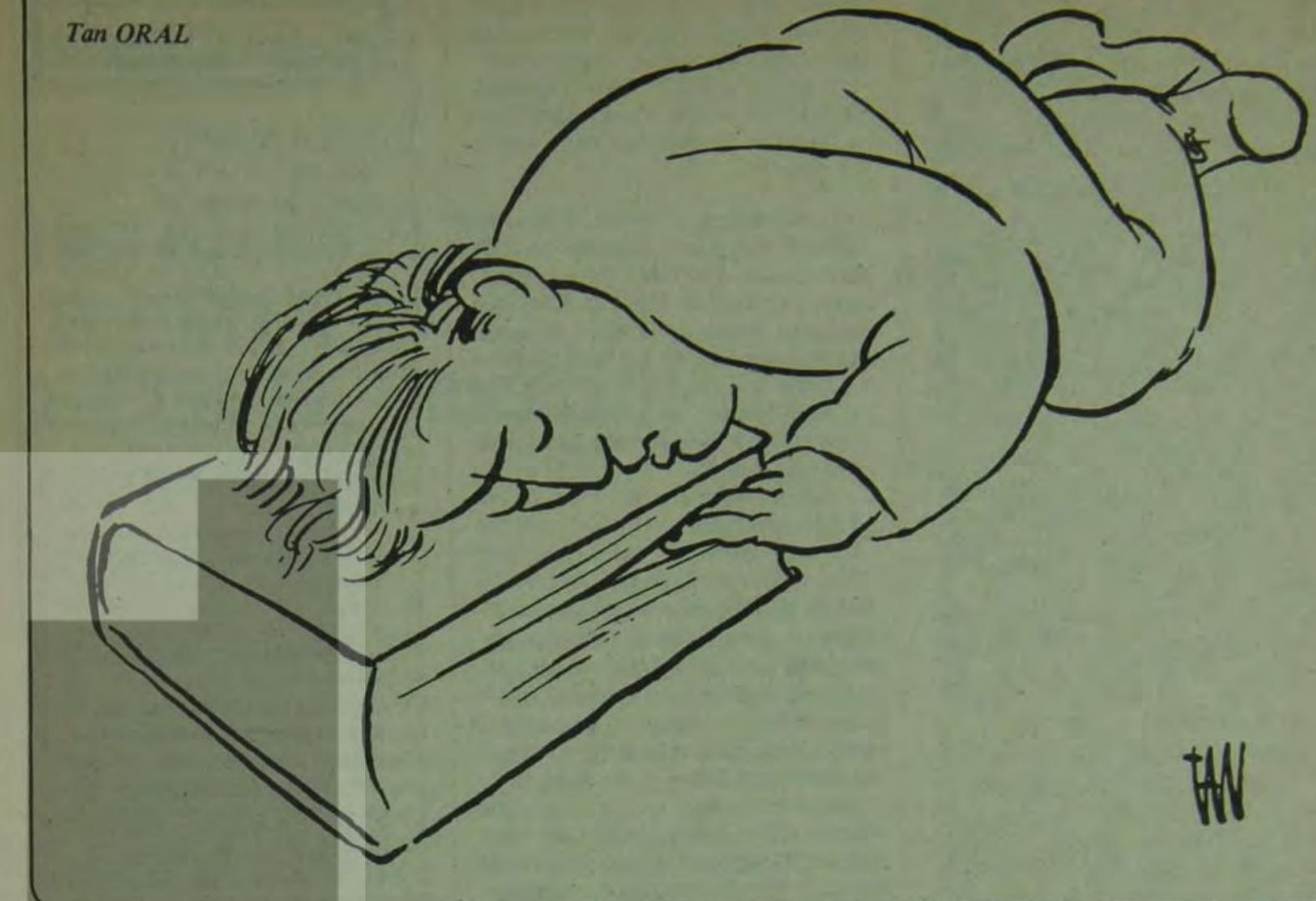
Onun için, bir üç yüz altmış beş
günle değil de, külâhi önumüze ko-
yup son zamanlarımıza söylemeye
ya da hesaplaşmaya girmek çok
daha anlamlı geliyor bize. Çünkü
bizim alışkanlığımız bu, kendimizi
hic bir zaman açık açık gözden ge-
çirmiyoruz. Özeleştiri sözünün
peynir ekmek gibi kulanıldığı dö-

filoloji var mı" gibi sorular tüm ger-
çek toplumbilimcileri hatta tüm
gerçek kargaları güdürecek sorular-
dır. Dünyanın bir ucundan öbür
ucuna bir kanat vuruşuya gidildi-
ğin bir dönemde herhangi bir toprak
parçasında enaz üç beş yüz yıllık bir
geçmişin bir herhangi bir insan et-
kinliğinin bir başka alana taşınma-
ması düşünülebilir mi? Birileri bir
yanda eleştiri ödüllü verirken öbürle-
ri öte yanda soruyor: bizde eleştiri
var mı? Bir romancımız dışında bü-
yük ödülü çalşırken ve sonunda iyi
kötü bir ödül alırken öbürleri soru-
yor: bizde roman var mı? Beklenen
yanıt şudur sanırım: hayır bey-
efendi, bizde eleştiri de yok roman
da, bizde yalnız siz varsun! Bizde
roman bireysel ögeyle toplumsal
ögeyi kaynaştırmakta ne ölçüde ba-
şarılı olabilmiştir ya da bizde eleştiri
tarıhselin kavrulmasında oku-
ra yeni bakış olanakları sağlamış
midir gibi sorular sorulabilir. Bizde
roman var mı diye soru sormak hiç
bir şey sormamaktan iyi değildir.
Bu boş sorunların daha bilimsel gör-
ünümler altında koyulduğu da oluy-
yor. Bir arkadaşımız bir günlük
gazetede halk kültürünün dışında ya
da ondan bağımsız olarak bir "po-
püler" kültür varolduğunu anlatma-
ya çalışması da bize bu yönde bir
çaba gibi göründü. Bir bölümü dış
kaynaklı olan, çoğu sermayeci ülkel-
lerden getirilen, tümü toplumcu bakiş
açısına sigar gibi durmakla birlikte
onunla hiç ilgisi olmayan bu
sorunlar bizim dünyamıza teget bile
geçmediği için geriye ancak bir
boşluk duygusu bırakabiliyor.

TAŞIMA SULAR

Dışarıdan sorun taşıma işi her
zaman böylesine geldiğetçi ölçüler
içinde olmuyor, yani çarşambadan
perşembeyle kalmayıacak yüzeyde-
likte olmuyor. Bu taşımacılığın da-
ha köklü, daha yaygın, daha inan-
rıci boyutlarında gerçekleştirildiği
oluyor. Gerçeküstücüğün yurdumuza
elli yıl sonra, varoluşuluğunda
bir o kadar zaman sonra süzüle
sizüle gelip nazlı gelin pozlarında
çok hovarda el öptürdüğü günler
çok geride değil. Gerçeküstücülük
bize şakacı bir Mösü Pierre Bille-
memne biçiminde, Orhan Veli yu-
muşaklııyla ve efendiliğiyle geldi.
"Yarın rıhtıma gitmeli, Rönesans
çıkacak vapurdan-Bakalı nasıl şey
Rönesans?" Varoluşuluk biraz ap-
tal bir bohem delikanlı görünümündeydi,
bir geri zekalıdan çok bir
toplumsal budalaya benzıyordu, üs-
telik siyaset pozları da atmaktaydı.
Şimdi Ankara ve İstanbul caddele-
rinde giyinmiş bir ortayaşa zen-
gin tiċċar yazı yarın zilişflerine dokun-
ma

Tan ORAL

olan Yapisalcılık hem çok bilmış
hem çok saldırgan. Neredeyse ken-
dinden başkalarını toptan cahillikle
suçlama eğiliminde. Ne kadar gün-
görmüş olursa olsun, köylü işi bir
yani da var. Ne olursa olsun, pasa-
portunu uzattıramazsa yakında Kapı-
küle'den çıkış yapacak, dergisi koltuğunda.
Gerçeküstücülüğün ve
varoluşuluğun çıktığı kapıdan o-
da çıkacak, geriye bir Loti-Aziya-
de duygusallığı bırakarak.

NYLON KÜLTÜR YARATMA ÇABASI VE ANSİKLOPEDİCİLİK

Dışarıdan sorun ya da yöntem
taşıma işi sonunda gerçek toplumsal
kültür oluşumlarına karşı bir
nylon kültür yaratma çabasına yar-
dimci oluyor. Nylon kültür yarat-
ma çabası son yıllarda kültürü top-
lumduşu bir çizgiye koşullanma çabası
olarak büyük ölçüde destek
gördü, gerçek kültür ortamlarından
da destek gördü. Kültür koşullama
işiyle yükümlü renkli dergiler kültür
üreticisini, destek alımlarıyla, ihra-
cat pirimleriyle; falan hiçbir ilgisi
olmayan kültür üreticisini kalabalıklarla
tanıtırma çabası içinde kok-
maz bulaşmaz bir tutumu tantanlı
görünüşler altında sunmaktadır. Is-
marladıkları, bin ricaya ismarladıkları
yazı yarın zilişflerine dokun-

bir yazı olmuşsa onu yazıcısından
özür bile dilemeksiz hemen iç edi-
veriyorlar. İşin boyutları büyüyor,
kültür bir meta olmaya başlıyor,
kültür sanayicileri, kültür tüccarları
oluşuyor küçük ölçülerde. Kucasası,
yayınçılık büyük iş oluyor. Bu ara-
da kitap yayını iyi para getirmiyor,
öyle olunca ansiklopedicilik çabası
öne geçiyor. Yalan yanlış birbirinden
kopya edilmiş ansiklopediler
gün ışığı görmeden yani arka yollar-
dan geçerek ceviz ya da maun ki-
taplıklara yerlesiveriyor. Kitap ba-
sarken "kazanamıyoruz vallahı"
diye şapır şapır ağlayan Babi Ali es-
nağı mobilyacılığa başladıkten son-
ra suspus oldu. Sessizlikte bir an-
siklopedi çagi, bir aydınlanma çagi
mı yaşıyoruz? Ortalıkta Diderot gi-
bi dolaşanların sayısı az olmasa da
bunun yanını tarif versin diye
beklemeye gerek var mı?

EN KABA YANINDAN ALIP

Bütün bu devinim içinde sanatın,
edebiyatın hızla gelişmekte olduğunu
söylediğimiz miyiz? Hayır, sö-
leyemeyiz. Şiir de, öykü de, roman
da tüm inceliklerini yitiriyor, kabab-
sabaklı, şemacılığın içine her gün
biraz daha gömüliyor. Aydına so-
runlarını çözümleyememiş kişiler
de toplum sorunlarını sanat yoluyla
çözümlemek üzere kolları sıvamış

bulunuyor. Hatta imla bilmeyenler,
hatta doğru dürüst türkçe bilmeyen-
ler de. İnce sanat, gerçek sanat üre-
ticisini ve alıcısını her gün biraz da-
ha yitiriyor. Her konuda çözümler
bekleyen okur yavaş yavaş az şey
bilse de bildiğini iyi bilen okur ol-
maktan çıkyor, aceleci ve özeti
okur durumuna geliyor. Yerli sine-
ma düzeyinde gelişen ve orada bo-
ğulup gideceği sanılan şemacılık
tüm sanat alanlarını sarılmış durum-
da. Kısa yoldan çözümler, yüzeyde
çözümler, dört köşe ya da yusyu-
varık çözümler, ülkesel çözümler
ve elbette kabak gibi çözümler bu
pazarda en çok alıcı bulan çözümler-
dir. Besbelli yakında içimizden
biri "toplumumuzun başlıca sorun-
ları ve kolay çözüm yolları" diye
bir inceleme ya da bir roman yapıp
parayı vuracak. Yazılarda "ey kâri!"
diye seslenmeler yoksa yakında
olur.

Oysa toplumsal açıdan zor za-
manlar düşündede ve sanatta en çok
titizlik isteyen zamanlardır. Kimse-
yi, en başta da kendimizi kandırma-
dan, dar açılara düşmeden bir şe-
ler ortaya koyabilmek gereklidir. Ara-
mak, hep aramak... İnsanlara geçici
tedavi için haplar üretmeyi düşün-
meden. Şimdi bol bol şiir yazlıyor.
Genç ozanlardan yakınmalar duyuyor;
ben binlerce ozanın arasından
nasıl synır da kendimi okura

1982 BİTİMİNDE DÜŞÜNCE VE SANAT ALANINA BAKİŞ

Afşar TİMUCİN

benimsedebilirim yakınmaları. Eh, işin zorluğu da bu ya. Ha bin beş yüz ozanın arasından sıyrılmak zorunda kalmış ha elli ozanın arasından, ne değisir! Yaşaşan toplumsal-tarihsel gerçekliği en doğru biçimde, en güzel ölçülerde yansitan önce geçecek.

Bu arada ödüll makinelere tükürüyor. Hatur bonosu ya da karşılıksız çek vermek gibi. Ben öldükten sonra oğullarım ceplerinden ayda iki yüz ellişer kağıt ayınp adıma bir ödül koydurmasa iki elim yakalarındadır, ölünum eli dirinin yakasına ulaşrsa elbet. Ödül sonuçları hiç bir zaman inandırıcı olmamıştır, bugün de olmuyor. Üstelik, ödülalsa da olur almasa da olur duruma gelmişlere inatla ödül veriliyor. Yetişmiş bir ünlü yazarın yirmi beş yaşındaki gençle ödül yarışına kalkması, ödül alıp sevinmesi ne garip. Belli bir yaştan sonra insanın ödülü gereksinmesi kalmak artık, hiç ödül almamış bile olsa. Hatta belki ödül almamaya gereksinmesi olabilir. Ödül tanınmamış yazan tanıtmatı işe yarar. Ödüller gençlere bırakılsın, "sırası gelene ödül verilir" ilkesi de bırakılsın iyi olacak. O zaman ödüller daha da saygılık kazanacak. Pek çok ödül güven uyandırıyor. Sait Faik Ödüllü'nü almak için çok az kişinin başvurmuş olması anlamlı değil mi? Aziz Nesin haklıdır, adamlar on para eder mi etmez mi bilmem ama, sonunda ödüller on para etmez duruma geliyor, buna yazık.

DÜŞÜNCEDE KAVGA

Sanat alanındaki kargaşa düşündede de sürüyor. Filozofun dediği doğru: "Derin gönümek için sularını bulandırıyorlar." Sularını bulandırmalarının bir nedeni de kafalarının bulanık olması. Bir yapıt çıkarıyor, bir yapıttan çok bir bilmece yumağı, kimse ondan bir şey anlamıyor, ama çok kişi, belki de cahil ya da geri zekâlı damgası yememek için, o yapımı anlamış ve sevmış görünecek. Ben felsefe uzmanıym. Benim okuyup anlamadığım bir felsefe kitabı "kendini yitirmış" birçok arkadaş okudu ve anladı, anladı ve sevdi. Ben bunu anlayamıyorum. Bilimsellik adına, felsefe adına öyle şeyler yapıyor ki kafa dayanmaz. Bay Nihat Keklik felsefe profesörüdür, örneğin. Felsefe diye bir kitap yazmıştır. Biz de kitabı söyle bir karıştırmak istemiş ve rasgele bir yerini açmışızdır. Sokrates bölgüsü çıkmıştır şansımıza. Sokrates ne yapıyormuş biliyor musunuz: "herkesi at sineği gibi rahatsız ediyor"muş. Babası heykeltraşmış Sokrates'in. Ya annesi? Annesi de "hikmetli kadın"miş. Hikmetli ka-

dınlık diye bir meslek var mıdır? derken aklimiza geliyor: Bay Keklik çeviriyi yanlış yapmış, fransızcadan ebe anlamına gelen sage-femme'i "hikmetli kadın" diye çevirmiştir. Öğrencilerine de öyle öğretiyor: Sokrates'in annesi hikmetli kadınır diyor.

Onu bırakıyor, Nermi Uygur'un Çağdaş Yayınları arasında çıkan Yaşama felsefesi'ne el atıyor sunuz. Önce bir gülmece kitabıyla mı karşı karşıyayım diye soruyorsunuz, sonra ya da bir kara gülmece kitabıyla mı diyorsunuz, sonra, hayır, tam tamina bir felsefe kitabıyla karşı karşıya olduğunuzu anlıyorsunuz. Yaşamla ilgili ne yok ki kitapta. Zaten baştan alıp sona doğru gitmek gerekmez, aynen bir yerinden okuyun. Birlikte okuyalım mı? "Ben uyurken kaşlarım yumadı. Hangi gözüm daha akıllı dersiniz? Yüzümü kaşıyacağım, elimden geçen telefon yolları karışıyor. Bize gelirsiniz, sizleriz. Hadi gel senle senleyelim. Kuşlamayan kuş görmedim. Çakçaklamayan çakmak taşını ne yaparsın? Daha Ankara'da mektubu İstanbulladım..." Bunu özel olarak seçtin, diyeceksiniz. Öyleyse bir başka sayfa açalım: "Yataktan ne yapılır? Hayal kurulur. Güç toplanır. Ölünür. Sevilir. Açı çekilir. Beklenir. Bir oyana bir buyana dönülür. Yalnız yatır. Bırlikte yatır. Düş görür. Uykusuz kalınır. Anımsanır. Tasarılar yapılır. Uyunur."

SONUÇ

Düşünce ve sanat alanlarımızdaki son gelişmeler elbette iç açıcı gelişmeler değil. Burada tek tek güzelliklerden söz etmek elbette olasıdır. Ama bizi saran genel bulanıklığı ortaya koymak hepimiz için daha anlamlı ve daha dürüstür. Hepimiz belki de Descartes'ci bir tutumla kendimizi bir kere temelden gözden geçirmeliyiz. Uykulu bir ilgisizlikle, karamsar bir gevşeklikte ortaya çıkan ürünler elbette verimli ürünler olmayacağından emin olmayıcaktır. Ne biz eleştiriden kaçmaliyız, ne başkalarını eleştirenden yoksun bırakmalıyız. Kendi kendimiz karşısında acımasız olmak kesinliğini göstermeden çok daha iyiyere varmak zorun da zorudur.

Koca bir yılın bana düşündürdükleri bunlar oldu.

okuyucularla

Sanayileşmeden,
İşsizlik Sorununu
Nasıl Çözebiliriz?

Kurulduğundan bu yana okuyucularını aydınlatıcı, yetki makamları uyarıcı değerli yazılarını Bilim ve Sanat Dergisi 23. sayısında da sürdürmüştür. Ancak bu sayının, son zamanlarda kamuoyunda tartışılan "Tarihi ve sanayileşme sorunu"na aynılması yönünden apayrı bir özellik taşımaktır ve önemini yadsınmamaktadır.

Tam bağımsızlığımıza, ekonomik bağımsızlığımız ile kavuşabileceğimize inanan bir genç olarak, bu yazıyı yazmak ve gençlerde bu konunun tartışılması ihtiyacını şiddetle duydum.

Batının 1930'dan bu yana en ciddi ekonomik kriz içerisinde okluğu gözlenmektedir. Bu durum emek ihracatımızdaki durgunluğun devam edeceğini ve hatta gerileyecenin, yurtçi işsizliğinin batılı ülkelerdeki işsizlik yanında kat kat artacağını habercisidir. İşsizliğe ve tam bağımsızlığa giden yol sağlam istikrarlı sanayileşme politikalardan geçer. Biz bunu bilmekteyiz. IMF, Dünya Bankası, OECD gibi mali kuruluşlar da bilmektedirler. Gerçeklerin bundan ibaret olmasına karşılık bu kuruluşların bize reçete tarıma dönün, tarımda sanayileşmeye bakın olmaktadır. Bununla da kalmıyorlar, hangi zaman aralıklarında, hangi ürünleri ekip bıçecimizi de rakamlarla belli ettiyorlar. Bunları bugün mü söyleyebilir? Hayır, geriye dönüp baklığımızda evveliyatını görmekteyiz, fakat üzülmekteyiz. Çünkü bu kuruluşların kararlarının doğayı ya da dolayısı olarak 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulanması olduğu yine bu kuruluşlara açıklanmaktadır.

Türkiye olarak sanayi ürünlere ithal etmek yerine üretmek pozisyonuna yönelik kararlar alınmış ve bir an evvel uygulamaya koymayız. İthalat fikrini aşağıya indirmeyiz.

Dünya Bankası'nın planlarına göre tarıma dönmeke işsizlik halledilebilecektir. Bu fikir kökünden sakat ve hayalde ibaretir. Çünkü günümüzde sanayileşmiş ülkeler bile istihdam sorunu çözmemekte, işsizliğe çare bulamamaktadır. Bu böyle olmakla birlikte Türkiye sanayileşmeden işsizlik sorununu nasıl çözecektir?

Hayrettin Erdem - Ankara

1982 BİTERKEN TÜRKİYE'DE BİLİMSEL ÜRETİMİN GÖRÜNÜŞÜ

İlhan TEKELİ

TÜRKİYE ekonomik ve onunla bütünüleşmiş bir siyasal bulanımı 1978'den beri yaşıyor. Buna çözüm arayışları bir yandan 24 Ocak kararlarını, öte yandan 12 Eylül müdahalesini getirdi. Toplum yaşamında önemli etkileri olan bu iki müdahalenin ortaya koyduğu politikalar büyük değişiklik göstermeden 1982 yılı boyunca uygulanmıştır. 1983 yılına da bu uygulama çizgisinin uzantısında yaklaşılabilir.

Bu iki karar nasıl Türkiye'nin ekonomik üretim örtüsünde değişiklikler ortaya çıkardısa, bilimsel üretimin örtüsünde de değişimler yaratıyor. Bu değişiklikler ekonomik bunalımın gelişmiş Batı ülkelerinde bilimsel üretimde yarattığı değişiklikten farklı yollarla oluyor. Türkiye gibi ülkelerde bilimsel üretim sanayiden ya da diğer kaynaklardan gelen araştırma fonları akımlarına göre kanalize edilmediğinden bu fonların azalmasından etkilenmiyor. Ya da bunalım içinde bu çevrelerin yeni çözüm arayışlarına göre ilgi alan kayıtları göstermiyor. Bir anlamda ekonomik üretimdeki bunalımı bilimsel üretimde doğrudan bağlayan kanallar güçlü değil, ancak dolaylı etkilenmeler söz konusu.

Bu nedenle 1982'lerde Türkiye'de bilimsel üretim üzerindeki etkiler ekonomik alandaki bunalımdan çok siyasal alanda yapılan doğrudan düzenlemelerden doğuyor. Bu düzenlemelerin dayandığı ilkeler genellikle 12 Eylül öncesi ortamın nasıl doğduğuna ilişkin olarak yapılan yorumlardan çıkışlıyor. Bu yorumlar içinde 12 Eylül öncesi ortamın hazırlanmasında üniversitede öğretiminde yapılan ideolojik yönlendirmelerin etkin olduğu inancı da yeriyor. 12 Eylül sonrasında açı-

Universiteden kendi isteğiyle kopma süreci şu kanallarla olmaktadır:

a) İstanbul gibi iş çevrelerinin gelişmiş olduğu yörülerde üniversitelerin orta yaşı kuşakları, üniversiteleri terkederek, yüksek gelirli yeni işlere girmektedir.

b) İkinci bir kanal, genellikle yeteri ün sağlamış profesörlerin istifa ederek serbest meslek sahibi haline gelmesidir. Bu süreç tip, hukuk vb. serbest meslek faaliyetine olanak veren alanlarda görülmektedir.

c) Petrol zengini Arap ülkelerinde açılan yeni üniversitelerde öğretim üyesi olmak da bir başka kanal oluşturmaktadır. Bu kanal özellikle mühendislik ve iş yönetimi dallarında etkilidir. Türkiye'deki öğretülerin on mislinden fazla ücret ödenen bu üniversitelere kaymak zaten / güçlü bir eğilim iken, yaygınlaşan huzursuzluk bu eğilimi daha da güçlendirmiştir.

d) Batı ülkelerindeki araştırma kuruluşlarında ve üniversitelerde iş bulmak, önce kısa süreli izinlerle gidilen bu ülkelerde sürekli iş bulma uğraşı iyi gelişmiştir. Batı üniversiteleri de önemli finansman zorluklarıyla karşılaşlığı için bu yolla iş bulmak çok zorlaşımıştır. Bu yoldan üniversitelerin ancak en dinamik kesimleri yararlanabilmektedir.

e) Üniversiteden ayrılarak TÜBİTAK, devlet daireleri gibi kamu kuruluşlarına geçmek.

f) Üniversiteden koparak ansiklopedi hazırlanması, basın vb. yazın alanlarına girmek eğilimi ortaya çıkmıştır.

Kuşkusuz üniversiteden öncelikle kopan bu kesimler üniversitenin en dinamik kesimleridir. Üniversiteden bu yolla kopuşlar sayısal olarak da önemli olmasına karşın, asıl önemli olan üniversitelerin en dinamik kesimlerini kaybetmesidir. Bilimsel üretimi yaratıcı olarak yapabilecek olanlar bunlardır.

Universitedeki bilimsel üretimi etkileyebilecek olan tek değişiklik, araştıracı gücünün bazı üniversitelerde kısa sürelerde yüzde 25'lere varan erozyonu olmayacağıdır. Araştırmaların merkezi olarak yönlendirilmesi ve ideolojik içerikleri dolayısıyla ayırtlanması da, başlatılmak istenen bir başka yenilik olmaktadır.

Bu ikinci tür değişikliğin ortaya çıkması beklenisini veren işaretler vardır. Bunlardan birincisi, üniversi-

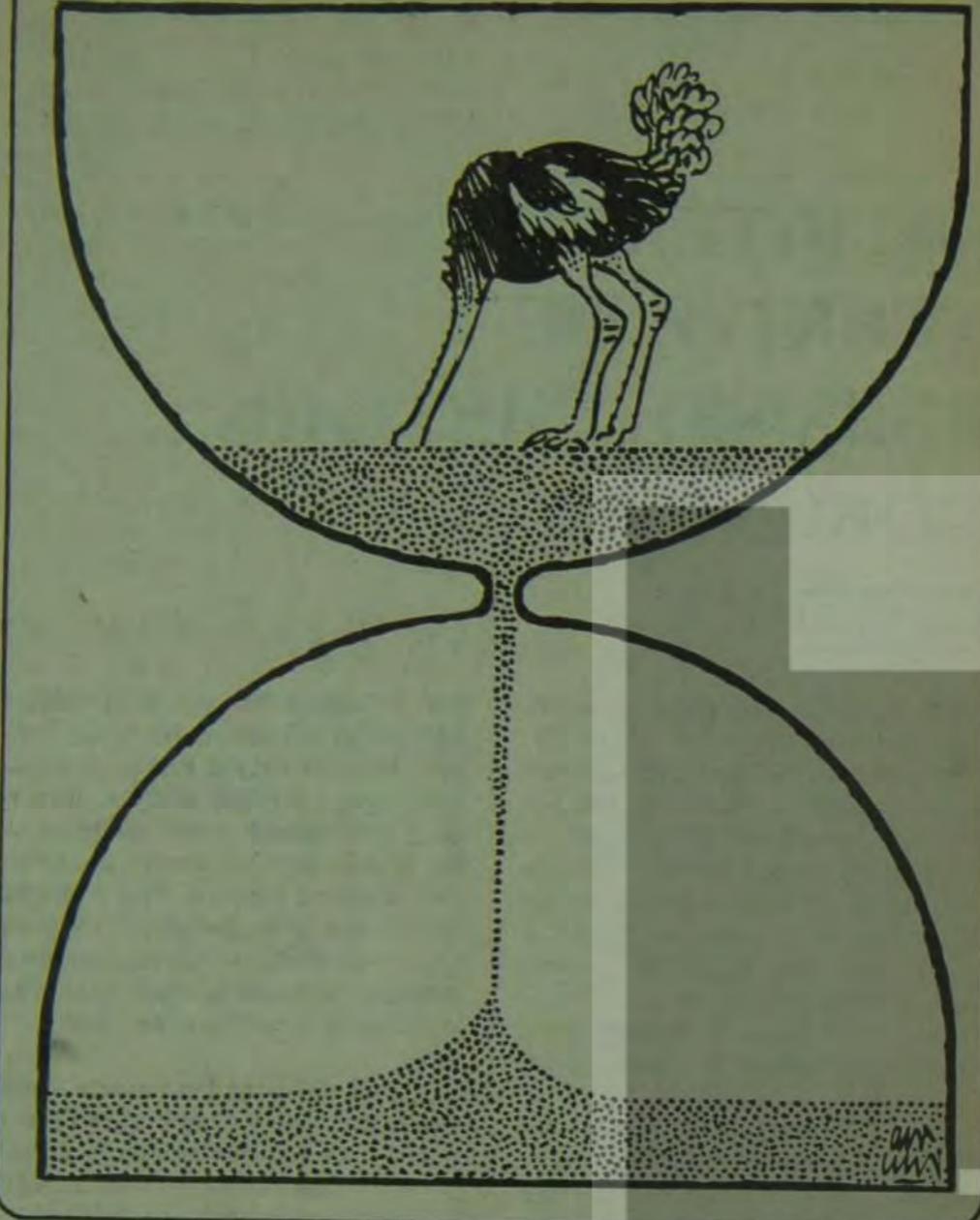
te bütçelerinin hazırlanmasında öğretim üyelerinin araştırma projeleri önermeleri istenmiştir. YÖK bütçeleme yoluyla araştırmaları yönlendirmeyi amaçlamıştır. Türkiye'de geçmişteki üniversite sisteminde öğretim üyelerinin araştırmalannı finansman yoluyla denetim mekanizması yoktur. Bu, kuşkusuz araştırmala ayrılan fonların düşük kalmasına neden olmuş, dolayısıyla araştırma faaliyetlerinin kapsamını sınırlamıştır. Ama öte yandan da araştırmacıları kendi istedikleri araştırmayı yapmakta serbest bırakmıştır. Özgür üniversitede bu serbestlik birleşince Türkiye'de 1960'lar sonrasında özellikle toplum bilimlerinin yaratıcı bir gelişme göstermesi için gerekli araştırma ortamı yaratılmıştır. Nitekim 1960-1980 döneminde Türkiye'de toplum bilimlerindeki araştırma kalitesi uluslararası düzeye gelmiştir. Toplum bilimlerindeki gelişmeyi belli yönlerde güdülemek eğilimlerinin ikinci belirtisi kendisini özellikle toplum bilimlerinin yüksek lisans eğitimlerinde göstermektedir. Yüksek lisans eğitimlerinde doğrudan müdahaleler olmasa bile bu tür ideolojik denetimin olabileceğinin söylemi oluşturmaktadır. Kuşkusuz böyle bir ortam toplum bilimlerinin gelişimi sınırlayıcı ve dondurucudur.

Bilimsel üretimin niteliğinde değişiklikler yapılması isteklerinin varlığı saptamak yeterli değildir. Bu istekler halen yapılmakta olan bilimsel üretimin niteliğini değiştirmeyenin görgül olarak sinanmasının yapılması gereklidir. Bu soruya yanıtlamak için zaman henüz erkendir. Bu erkenlik yargısı bilimsel üretimin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bilimsel üretimin genellikle uzun sürede yapılmaktadır. Bu süreler Türkiye'de daha da uzundur. Böyle olunca bugünkü üretimler genellikle çok daha önce başlamıştır ve şimdi sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla son düzenlemelerin etkileri bu ürünler üzerinde saf olarak gözlenemez. Üniversitelerdeki bilimsel üretimde hızlı araştırcı erozyonunun ve denetim altına almak çabalarının görgül değerlendirmesini yapabilmek için yeterli zamanın geçmesini beklemek gerekecektir.

* * *

Türkiye'de şimdiden kadar bilimsel üretimin yapıldığı tek yer üniversite değildir. Üniversite dışında da önemli ölçüde üretim yapılmaktadır. Üniversitenin koşullarında meydana gelen değişiklikler üniversite dışında yapılan üretimde de önemli değişimler yaratacaktır.

Ali Ulvi ERSOY

Üniversite dışı bilimsel üretim alanlarını buradaki tartışmamız bakımından iki türde düşünmekte yarar olabilir. Bunlardan birinci türü TÜBİTAK örneğinde olduğu gibi büyük ölçüde Kamunun denetimindeki araştırma kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar halen daha çok mühendislik ve doğa bilimleri alanlarında faaliyet göstermektedir. Toplum bilimleri alanında böyle kuruluşlar yoktur. Bunların üretimi sürecekdir. Bu kuruluşlar üniversitede göre daha huzurlu araştırma ortamları olugu için eskisine göre çok daha kolay, kaliteli araştırmacı bulacaktır.

Üniversite dışında kamunun denetiminde üretilen bilimdeki en önemli değişiklik Anayasa'da yer alan Atatürk Akademisi yoluyla olacaktır. Toplum bilimleri alanındaki üniversite dışı araştırma kurumları, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Türk Hukuk Kurumu vb'de olduğu gibi şimdiden kadar büyük ölçüde kendine özgü iç dinamiklerle yönetilmişlerdir. Bu alanda kamu denetimi, yüksek kuruluşların varlığı

gi, Türkiye'nin toplumsal bilim dinamigine yeni öğeler getirecektir. Bu konuda ne tür bir örgütlenmeye gidileceğini bilmeden şimdiden bir söz söylemek doğru olmaz. Ama bu kurum çoğulcu görüşlere yer vermeyen bir yapıda kurulursa, Türkiye'de ilk kez toplumsal bilim alanında resmi görüş ortaya çıkacaktır. Kuşkusuz her zaman resmi görüşler olmuştur. Ama bu açık bir kurumsallaşma içinde ortaya konulmuştur. Resmi ve resmi olmayan görüşler aynı zamanda üniversitede dışı toplum bilimleri araştırmalarının yönelikini etkileyecektir. Bu aynı zamanda sağlıksız sonuçlarından çekindiği için şimdiden kadar TÜBİTAK'ın toplumsal araştırmalara yonelecek benzeri kurulmuştur. Daha Birinci Beş Yıllık Plan döneminde böyle bir öneri bulunmasına karşın çok değişik eğilimdeki siyasal iktidarlar bu kurumu oluşturmaktan kaçınmıştır.

Kamu denetimi altında oluşacak bu kurum üniversiteden ayrılanları kanalize etmek bakımından önemli bir etkiye sahip olmayacağındır. Uni-

versite dışındaki bilim gelişmesi bakımından ilginç olan, üniversite ve kamu denetimi altındaki kurumların dışında oluşacak gelişmelerdir.

Üniversite dışına çıkarılan ya da kendi isteğiyle ayrılan bilim adamlarının bir kesimi yurt dışına çıksa bile diğer bir kesimi yurt içinde kalacak, bilimsel üretimlerini yurt içinde gerçekleştireceklerdir. Yurt içindeki bu bilimsel üretim talebini piyasa mekanizması içinde bulacaktır. Toplum bilimcilerinin bir kesiminin hünerlerine iş çevrelerinden doğrudan talep buluna bile, bir kesimi için böyle doğrudan bir talep söz konusu değildir. Onların talepleri araştırma sonucunda elde ettikleri bulgular kitap, dergi vb. yayına çevirdiklerinde satış yoluyla ortaya çıkacaktır. Bu da üniversite dışı çevrenin genişlemesi, ticari yayınevlerince yayınlanan bilimsel eserlerin miktardında bir artışa neden olacaktır. Bunlardan bir kesimi tamamen piyasa taleplerine yanıt biçiminde olurken, diğer kesimi de bir görüş ya da konu etrafında oluşan fikir çevrelerinin yayımı biçiminde olacaktır. Eğer toplum bilimleri konularında şıklanmış resmi görüşler varsa, oluşan bu fikir çevreleri büyük ölçüde resmi görüşlerden farklılıklarını dile getireceklerdir.

Üniversite dışında güçlü fikir çevrelerinin olması, araştırcı erozyonuna uğramış üniversitenin fikir alanında hegemonik denetim kurmasını zorlaştıracaktır. Üniversite bilimsel üretimdeki bir tür tekneli konumunu kaybetmeye başlayacak, ciddi bir rekabetle karşılaşacaktır.

Üniversite dışında oluşan bu fikir çevrelerinin bir kısmının siyaset dışı kalması beklenebilir. Ama hiç olmazsa bir kesimi düşüncelerini pratiğe geçirerek için siyasal destek arayacak, siyasal gruplar içinde yer alacaktır. Yeni Anayasa içinde parti dışı örgütlerin siyasal etkinlikleri büyük ölçüde sınırlandırı için, siyasal partilerin bu tür Üniversite dışı fikir çevrelerine talepleri yüksek olacak ve onları kendilerine bağlamak isteyebileceklerdir.

Üniversite dışında kalan dinamik kesimler için daha başka kanalların da olabileceği söylenebilir. Bunlardan birincisi vakıflar ya da dernekler eliyle oluşturulacak üniversitelerdir. Diğer de bunların uluslararası örgütlerden alacakları projelerle araştırma kurumları oluşturmalıdır. Özellikle ikincisinin bugün için gerçekleşmesi zor görünüyor.

Burada sözü edilen gelişmelerin bir kesiminin belirtileri var. Türki-

ye'de bilimsel kitap yayınlayan yazarların sayısında son yılda bir artış gözleniyor. Bu yazarların çoğu bilimsel eserleri yayınlamakla birbirleriyle yarışıyor. Geniş bir temel eserler piyasası oluşuyor. Bu piyasa tercüme yayından telif esere geçme eğilimi gösteriyor. Ama bu gelişmeleri engelleyen öğeler de var. Ekonomik bunalım önemli bir faktör olarak ortaya çıkıyor. Toplum geniş kitlelerinin real gelir kaybı ve izlenen kağıt fiyatlarına zam politikası, bu pazarın gelişmesini zorlaştırıyor, talebi sınırlı tutuyor.

* * *

1983'lere girerken Türkiye'de bilimsel araştırmaların nasıl gelişebileceği konusundaki bu kısa değerlendirme

dirme sonrasında mutlaka kötümser olmak gerekmektedir. Eğer bir topluma birikim sonucu ortaya çıkan bir bilimsel üretim potansiyeli varsa, bu potansiyelin zor koşullarda da olsa üretimde bulunmaya çalışacağı bekleniyor. Hatta bu zor koşullar, ilginç sorunsallar yaratarak, bilimsel üretimde yeni heyecanlara ve katkılar nedan olabileceğine söylenebilir. Ama kuşkusuz bu sözler burada bilim üretimi alanına yapılan müdahalenin olumlu olduğunu anlatmak için söylemeliyim. Toplumun yaratıcılığı çoğu kez onu denetlemek isteyenlerin kalplerini aşıp geçiyor. Olumlu yaratıyor.

DOST SANAT ORTAMI

GENGİZ KABAOGLU
RESİM SERGİSİ
'güzel güzel' diye diye
güzeldir alaturka kinalı

10/28 OCAK

Dost Kitabevi ve Dost Sanat Ortamı
Konur Sok.4 Kızılay Ankara

1982'DE ÇALIŞMA YAŞAMI

Sükran KETENCI

IŞÇİLERİN gününü, geleceğini biçimleyen önemli kararların alındığı bir yılı geride bıraktık. Olağanüstü dönemin, olağanüstü koşulların, kararlarının bir sonucu, işçiler kendileri ile ilgili kararların alınmasında seyirci konumalar. Gündük yaşıamlarını, geleceklerini çok yakından ilgilendiren kararların gelişmesini gazete haberlerinden izlemeye çalışıyorlar. Çalışma yaşamı, günlük gazetelerin en canlı, ilgi çeken haber konuları arasında yer alıyor...

Anayasa taslağında işçi hakları, Anayasa metninde işçi hakları, yeni hazırlanan sendikalar, toplu sözleşme yasaları, iş yasası, SSK yasası değişiklikleri, kidem tazminatında adım adım kısıtlamalar.. YHK'nun ilke kararları, her yeni sözleşmede sürpriz yeni kararlar, kazanılmış haklardan yeni kayıplar.. Türk-İş'te değişmeyen delegeler, değişmeyen anlayışla yapılan genel kurul, öncesi ve sonrası çekimseler... Türk-İş - Hükümet düzeyinde görüşmeler, gündeme gelen işçi sorunları, bu görüşmeler işçilere ne getirip ne götürüyor?.. Ve çalışma yaşamında uluslararası ilişkiler. Uluslararası işçi kuruluşlarının yakışları, IMF reçetelerinin çalışma yaşamına yansımaları.. Bir de sendikal yargılamlar var. Bir yıl DİSK davasında ancak sanık sayısının yarısının sorgulaması ile tamamlanmış olacak. Bağlı sendikalardan davalan ise yeni yeni açılmaya başlandı.

İşçilerin, çalışma yaşamı ile ilgili olanların, kamu oyundan izledikleri bu haberlere yeniden kısaca bir göz atmak istiyoruz.

• Anayasa taslağı açıkladığında, hemen hemen bütününde olduğu gibi, çalışma yaşamı ile ilgili bö-

lümleme göz gezdirenlere şiddetli tepkilere yol açtı. Taslağı eleştiren çalışma yaşamı ile ilgili tüm çevreler (bir kısmı işverenler dışında), bilim adamları, özgür sendikal dönemin temelinden yara aldığı belirtiyordu. Kamuoyu önünde en sert eleştiriler bu bölüme yönelik olarak yapıldı. Türk-İş bile, taslağa karşı kamuoyu yaratmak için bir dizi çalışma yaptı, toplantılar düzenledi.

Ancak işveren yanlış bilim adamlarının dahi, "çalışma yaşamını düzenleyen söz konusu maddelerle, özgür sendikal üzerinden söz edilemez" demelerine karşın, taslağı metni Danışma Meclisi'nden aynen geçti. Eleştiriler Danışma Meclisi sonrası da sürdürdü. Konsey'den oylama yapılıp sunulmak üzere çıkan metinde, en fazla düzeltmenin olduğu maddeler ise, çalışma yaşamını düzenleyen bölümde yer almıştır. Özünde 1961 Anayasa'sının getirdiği özgür sendikal düzene, birçok alanda, özellikle sendikal faaliyet alanında önemli kısıtlamalar devam etti. Sonradan her komisyon toplantısı istemine, Hükümet cephesinden aynı yanıt verilmiş ve Hükümet - Türk-İş zirve görüşmelerinde, kiDEM tazminatı tavanının asgari ücretle olan ilişkisinin kesilmesi gereği savunulmuştu. Türk-İş te sonunda bu istemi kabul etmiş ve Danışma Meclisi'nden birkaç dakikada geçen yasa değişikliği yapılmıştı.

• Anayasa taslağının, işçilerin de önemli bir oranda "evet" oyunu aldığı kanıtlayan bir sonuçla kabul edilmesinden sonra, gözler ister istemez yeni Anayasa çerçevesinde hazırlanacak iş yasalarına çevrildi. 274 sayılı Sendikalar, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası'nda yapılacak değişiklikler, özellikle Anayasa metninin aldığı

son şekilde daha çok önem kazandı. Anayasa taslağındaki kısıtlamaların yasa metinleri ile geri gelebileceği kaygısı bir yana, Anayasa metninde zaten kısıtlanmış olan sendikal haklara, yasa ile gelebilecek yeni kısıtlamalar, özgür sendikal düzenden, bir başka anlamda çağdaş demokratik düzenden iyice uzaklaşmamıza yol açacak. Yakında kamuoyu tartışmasına açılacağı belirtilen yasa taslağı çalışmalan Konsey Komisyonları'nda sürdürülüyor. Bu arada da kamuoyunu anlamda etkilemek için işveren kuruluşlarının ardarda toplantılar düzenledikleri gözlemleniyor. Anayasa taslağında yeterince etkin olamamaktan canı yanayan Türk-İş'de bu kez daha etkin rol oynamaya ve yasa çalışmalarına etkili olmaya çaba gösteriyor.

• Yeni Anayasa'nın ardından işçilerin bireysel haklarını ilgilendiren konularda da İş Yasası ve SSK Yolları'nda değişiklikler oluyor. Yeni değişiklik hazırlıkları sürüyor. Anayasa sonrası ilk sürpriz, bir darbecik daha yiyan kiDEM tazminatı hakkına ilişkin yasa değişikliği ile oldu. KiDEM tazminatı hakkını biraz daha kısıtlayan ve sonuç olarak memur emeklilik tazminatı ile ilişkili kılan yasa değişikliğine pek de sürpriz demek olanağı yok. Çünkü Türk-İş'in yaz aylarında ve özellikle genel kurulu öncesi ve içinde gündeme getirdiği Asgari Ücret Komisyonu'nun toplantı istemi ile ilişkili olarak gündeme gelmişti. Yaz başlarında asgari ücretin çok düşük kaldığı ve iki yıl beklenmeden Komisyonun toplantıması önerisi ortaya atıldığından, zamanın Maliye Bakanı Turgut Özal tarafından "kiDEM tazminatı tavanının artırmak istiyorlar" şeklinde ters bir tepki ile karşılanmıştı. Sonradan her komisyon toplantısında istemine, Hükümet cephesinden aynı yanıt verilmiş ve Hükümet - Türk-İş zirve görüşmelerinde, kiDEM tazminatı tavanının asgari ücretle olan ilişkisinin kesilmesi gereği savunulmuştu. Türk-İş te sonunda bu istemi kabul etmiş ve Danışma Meclisi'nden birkaç dakikada geçen yasa değişikliği yapılmıştı.

• Asgari ücretin, fiyat artışları karşısında anlamını yitirdiği ve Komisyonun iki yıl beklenmeden toplantı gereği tartışmaları başlıyalı nerede ise yıl doluyor. 1963 yılında asgari ücretle çalışan bir işçinin 1 kilo ekmeğin 44 dakika çalışmak zorunda olmasına karşın, aynı işçinin bugünkü ücretle

aynı ekmeği alabilmesi için çalışma süresinin 1 saat 35 dakikaya çıktıığını söylemek, asgari ücretin neden gündemde olduğunu daha iyi açıklar sanıyoruz. Ancak toplanmalı, toplanacak tartışmaları, beklenisi içinde geçen aylar, kiDEM tazminatı aleyhine bir ödün daha koparılması na yaradı. Asgari ücretin bırakınız yasadaki anlamı, asgari insanca yaşama ücret düzeyine yükselmesi, bu işlevini sürdürmesi yeni belirleme sonrası, eski satın alma gücünü koruması olası değil. Asgari ücretin 1963 yılındaki satın alma gücünü koruması için, istatistikler, hem de geçerliliği tartışılan resmi fiyat istatistikleri, 25 bin lira civarında olarak belirlenmesini zorunlu kılıyor. Sonuç olarak, aylardır umutla beklenen ve yeni yılla birlikte uygulanacak yeni asgari ücret, insanca yaşama için gerekli asgari ücret kavramından çok uzak, 1963'lerin satın alma gücünün de çok gerisinde, sadece son belirlemeden bu yana görülen resmi fiyat artışlarını brüt olarak karşılayan bir düzeyde tutulmuş oluyor.

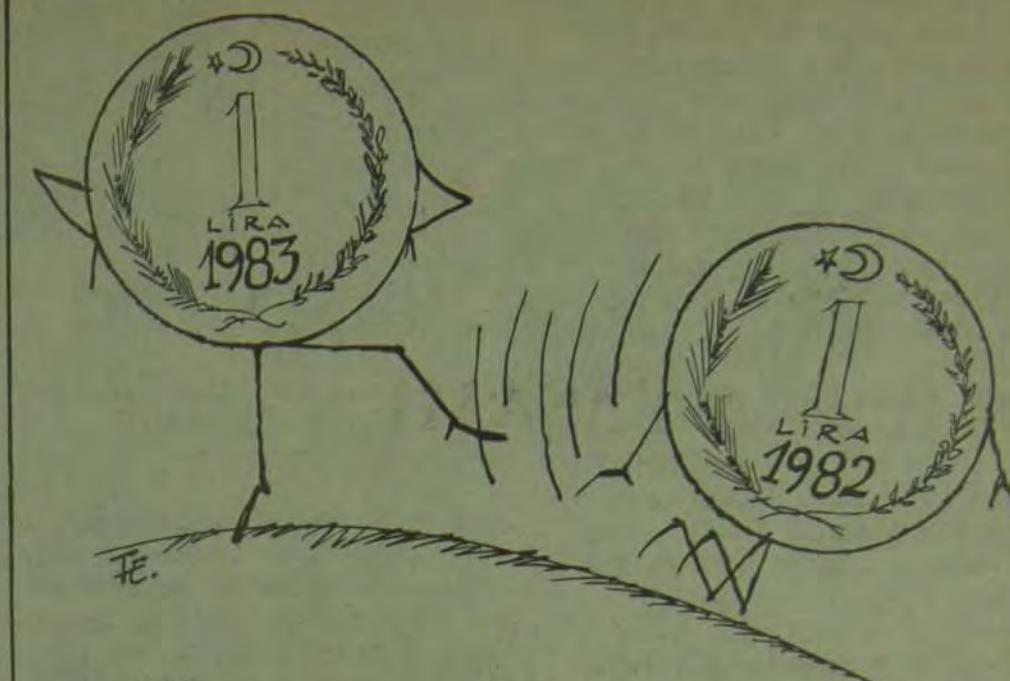
• DİSK Davası, DİSK yöneticilerinin 15 aylık bir tutukluluk döneminden sonra 24 Aralık 1981 tarihinde başlamıştı. DİSK 1 adı ile hazırlanan iddianamede DİSK'in yürütme, yönetim, onur, denetim kurulları ile bölge temsilcilerinden oluşan 52 kişi için TCK 146/1'e göre idam cezası isteniyordu. 817 sayfa olarak düzenlenen ve DİSK'in tüzük metinleri, yayınları, genel kurul, yürütme, yönetim kurulu kararları ile yazılı açıklamalarından bölümlerin yer aldığı iddianamede, DİSK'in kuruluşundan itibaren, Marksist-Leninist illegal örgüt olduğu öne sürülmüyordu. Bölümler alınan DİSK metinlerinin bu anlamda şınaç ve ilkeleri sergilediği savunuluyordu. Mahkeme duruşmalarda "Savaş halı" hükümlerinin uygulanması kararı aldı ve ilk duruşmalardan itibaren savunma tartışmaları konu oldu. Çeşitli nedenlerle avukatlar duruşmadan çıkarıldı, ya da savunma hakkının kısıtlanlığı gereği ile duruşmalar terk ettiler. İddianamenin okunması aralıklı yapılan duruşmalarda yaklaşık 3.5 ay sürdü. Daha sonra Genel Başkan Abdullah BaşTÜRK'in sorgusuna geçildi. Soru cevap ve iddianamenin bütümüne yanıt verilmesi kabul edilmeyen sorgulamada, iddianameye konu edilen iddiyalara ilişkin, DİSK metinlerindeki görişlerin anımları soruldu. BaşTÜRK'in birçok celse devam eden sorgulamasını, diğer yürütme kurulu üyelerinin sorgulamaları izledi. Bu arada ek iddianameler ile önce eski

İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan, gizli örgütte yardımcı olma suçlaması ile davaya katıldı. İkinci bir ek iddianame ile ise, DİSK'te çalışan uzmanlar ile, DİSK ile demokratik platform çalışmalarına katılmış demokratik kuruluş başkanları dava kapsamına alındılar. Halk evleri Başkanı Ahmet Yıldız, TMMOB Başkanı Teoma. Öztürk gibi demokratik kuruluş başkanları da, demokratik platform toplantıları nedeni ile gizli örgüt içinde olmakla suçlanıyor ve idam istemi ile haklarında dava açılıyordu. Böylece DİSK davasında 62'si idam istemi ile tutuklu yargılanan sanık sayısı 72 oldu. Yıl boyunca genellikle hafizada iki gün devam eden duruşmalarda henüz sanık sayısının yarısının sorgulaması tamamlanamadı ve tahliye edilen olmadı.

Öte yandan DİSK soruşturması ile ilgili 12 Eylül Harekatı ile birlikte gözaltına alın 500 civarında sendikacılardan, aşamalı olarak, iki ayda bir yapılan incelemelerde serbest bırakılanlardan sonra, hâlâ haklarında dava açılmamış olarak tutuklu bekleyen 80'in üstünde sendikacı var. Daha çok DİSK'e bağlı sendikalar yöneticisi ve kısmen temsilci olan tutuklu sendikacılardan, özellikle son ay içinde arka arkaya hazırlanan açılmaya başlayan DİSK'e bağlı sendikalar davalan içinde yargılanmaları bekleniyor. DİSK davasında olduğu gibi, DİSK'e bağlı iddianamesi hazırlanmış sendika davalarında da sendikaların kapanması istemi yer alıyor.

• 1982'de toplu sözleşmelerin YHK tarafından bağıltığı bir yıl olarak geçti. YHK uzun tartışmalar-

Ferruh DOĞAN

dan sonra, bu yıl için enflasyonun yüzde 25'i aşmayıcağı gereği ile, yüzde 25'i aşmayacak oranda ücret artışı için ilke kararı aldı. Oysa işçinin bir yıl öncesine göre yaşam düzeyinde kayıp olmaması için, önceki bir dönemde önceki sözleşmeden doğan kaybının kapatılması, artı, enflasyon artışı oranında gercek ücret yükselişi gerekiyordu. Kaldı ki yüzde 25'i geçmeyeceği hesaplanan bu yılın enflasyon oranının, gerçekçiliği şüphe götürür; resmi istatistiklerle dahi yüzde 30'un çok üzerinde gerçekleşeceği artık kesinlik kazandı.

YHK uygulamada çok daha ileri gitti. Yüzde 25 ücret artışına ulaşan sözleşmeyi mikroskopla bulup çikarmak gerekiyor. Çünkü örneğin ücretlerin çok düşük olduğu tekstil iş kolunda, yaklaşık 200 bin işçi için bağışlanan sözleşmede yüzde 20 ücret artışı verildi. Ücretlerin yüksek olduğuna hükmedilen iş kollarında ise, ücretleri dengeleme adına, örneğin Tekel'de 60 bin işçi için yüzde 9'l'a, çeşitli kamu kuruluşlarında 200 bin işçi için yüzde 6 ile sözleşmeler bağıltı. İşçi, birakin bir dönemde önceki satın alma gücünü koruması, gerçek ücretinden çok şeyler yitirdi. Hızla yoksullaştı. Bununla da yetinmedi, sosyal hukarda, çalışma koşulları ile ilgili kazanılmış haklarda sözleşme hükümleri kaldırıldı.

Sözün kısası olağanüstü dönemin zorunlu, sosyal bir koşulu olarak işçilerin karşısına çıkarılan YHK, işçinin satın alma gücünün düşürülmesi, IMF reçetelerinde öngördelen ücretlerin payının düşürülmesi uygunlamasında araç olarak kullanıldı.

“... Okur sayısı giderek artacağına, dummaktadır. Araştırmalar gerçek bir çalışma yapacak olursa Türk basınındaki bu önemli zaafı tespit edeceklerdir. Okur hangi haber, hangi gazeteden okuyacağını üç aşağı beş yukarı seçmiş vaziyettedir. Okur objektif bir görüşe ulaşmak istiyorsa mutlaka birden fazla gazete okuyacaktır. Üstelik belirteceğimiz bir önemli hısus da okurun çok kere gerçekliği öğrenmekten kaçındığıdır. İnsanlar gerçeki aramak yerine ihtiyaçlarını tatmin etmeyi tercih etmektedirler. Hatta bazı siyaset bilimcileri artık açık fikir pazarı düşüncesine inanmamaktır, sonuçla yetinmektedirler. Bunun sonucu basın giderek güçlü bir azılılığın eline düşmektedir...

“... Herhangi bir konuda okurun düşüncesine yer veren yazar sayısı çok azalmıştır. Yazarlar genellikle kendi düşüncelerinin doğruluğuna inanmamaktır, aynı yanlış düşünce muhabir ve gazetelere de sıratle yayılmaktadır. Bir olayı gazete nasıl görmek istiyorsa öyle görümekte, karıştır davranışların olabileceğini, farklı düşüncelerin bulunduğu kabul etmemektedirler. Haberleri bu görüş altında yansımaktır, okuru giderek yanlış biçimde şartlandırmaktadırlar...”

Halen İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı görevini sürdürden Nezih Demirkent'in 27 Nisan 1982 günü "Bülent Dikmener Ödüllü" töreninde yaptığı konuşmanın metninden bazı bölümleri okumayı sürdürmek istiyorum:

“... Türkiye'deki yayın organlarını bu düşüncelerin işığı altında değerlendirecek olursak satış rakamlarının neden artmadığını, gazetelerimizin neden gelişmekte büyük güçlüklerle karşılaşlıklarını görürüz. Büyüklük gazetelerimizin sayfalarını tek tek çevirecek olursanız çoğunda okur mektuplarının bulunmadığını, önemli bir bölümünün ise okur ilişkisinden mahrum olduğunu tespit edersiniz. Yayıncılar için, okur sadece bir tüketicidir...

“... Son yıllarda önyargı ölçülerini daha da büyümüş, basının sermayenin veya belirli imtiyaz gruplarının oyuncası haline gelmesine adeta göz yummuştur... Şu günlerde gazetelere bakacak olursanız büyük bir tartışmaya tanık oluruz. Sermaye çevreleri kağıt savurganlığı halinde yayın yollarını ararken, kendini imtiyazlı gösteren bir grup gazete, sermayenin bu hareketine ayak diremektedir. Sonucun ne olacağı üç aşağı beş yukarı bellidir. 1980'li

herbir ayrıntısı içiçe bir bütünlükte düşünülmeli gerekken bu tablo ortadadır. Ortada olan bir gerçek de, bu tablonun, başında gerekli tartışma ve irdelemeye ortamına kavuşamamış olmasıdır. Oysa 1980'ler dünyada "kol kırır yen içinde kalır" gibi değildir...

Nitekim, okur sayılarındaki tıkanıklığı Nezih Demirkent, 20 Şubat 1982 günü Tercüman Gazetesinde yayımlanan "Basının Meseleleri" adlı açık oturumda da şöyle dile getirmiştir:

“Türkiye'de aşağı yukarı, 2,5 milyon civarında bir gazete tirajı vardır ama, Türkiye'de okur yazar insan sayısı artmasına rağmen gazetelerdeki okuyucu sayısı artmamaktadır. Demek ki 20 kişide bir kişi gazete satın almaktadır...”

BASIN 1982

Varlık ÖZMENEK

yillarda sarmayenin satın almadığı insan sayısı giderek azalmaktadır. Satın alınmadıklarını sananlar ise çok kere bazı kompleksler içinde yayın yapmaktadır. Aslında savaşa tanık olan toplum ezilmektedir..”

* * *

1979 yılında genç yaşta yitirdiğimiz Bülent Dikmener, Türkiye'de gazetecilik mesleğine, dünya görüşü, nitelik ve tutarlılığıyla onur kazandırmış seçkin fikir emekçilerinden biriydi. 17 yıl hizmet verdiği Cumhuriyet Gazetesi O'nun anısına her yıl "haber ödülü" düzenlemektedir. Böylelikle, Bülent Dikmener'in meslek yaşamıyla önekiilen gazetecilik ve haber anlayışı, değerine yaklaşım içinde her yıl anılma şansı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 1982 ödül törenine, 30 yılı aşkın meslek yaşamının önemli bölümünü Babiali'nin yüksek tirajında üst yönetici olarak görevinde geçiren Nezih Demirkent'in yaptığı konuşmadan yukarıya alındığımız bölgelerin, Türkiye'de basının içinde bulunduğu durumu oldukça çarpıcı bir biçimde sergiliyor olması da bu anlamda gelişmekte bir bütünlükte tamamlamaktadır görüşündeyiz.

Yaklaşımalar, algılamalar ve çözüm yolları ne denli çelişki ve çeşitlilikler gösterirse göstersin, Sayın Demirkent'in altını çizeceğimiz şartları, bugün Türkiye basınından kolay kolay yadsınamayacak gerçeklerdir. Örneğin,

- Okur sayısının giderek artacağına durması,
- Basının giderek güçlü bir azlığına ekleme düşmesi,
- Okurların, giderek yanlış biçimde şartlandırmaları,
- Okurun sadece bir tüketici olarak görülmesi,
- Basının, sermayenin veya belirli imtiyaz gruplarının oyuncası haline gelmesi, ve
- Aslında toplumun ezilmesi...

Herbiri başında tekelleşme olgunur maddi göstergeleri olan ve

Bildiğimiz kadanya, okur sayılarındaki tıkanıklık konusu öteden beri basının sorunudur. Kısacası, 1950'lardan bu yana bulunabilen çözüm de lotaryacılıktır. Mevsim özelliklerine ve fiyatlar genel düzeyine göre, zaman zaman devresel gibi görünmesine karşın, okur sorunu yapısal, toplumsal bir sorundur. Türkiye'de basının, bu soruna ileri, demokratik ve çağdaş anlamda yaklaşımını gösteren çok az örnek vardır. Hatta tersine, basındaki genel eğilim, "okur'u "bakar" hale getirme doğrultusunda olmuştur. "Öyle bir gazete yapalım ki, millet okumasın, baksın" şeklindeki bir yaklaşım, bir takım teknik yeniliklerin sırtından sağlanan başarı ile Babiali'de kurumsallaşma aşamasına ulaşmıştır. Ne yazık ki, bu arada gazete merkezlerinde soruna "Ne yaparsın kardeşim, millet cahil, okumayı sevmiyor" gibisinden, ifade biçiminden daha gelişmiş olmayan yanıtlar verilebilmiştir.

Buna karşın, gelinen nokta genetiklerdir. Aynı açık oturuma katılan Son Havadis Gazetesi Başyazarı Cihat Baban şunları söylemektedir:

"Sayın Demirkent'in dediği gibi gazeteler 2,5 milyon okuyucuya asip geçemezlerse birbirlerini yemek suretiyle ufalanacaklardır. Bunu başka çaresi yoktur. Şimdi yeni çıkacak bir gazete mutlaka ya şu, ya bu gazeteden okuyucu alacak, böylece bir ufalanma devresine gitmek mecburiyeti doğacaktır. Nitekim mütareke sonradan gazeteler böyle bir ufalanma devresine girmişlerdir..." (Söziñi ettigimiz açık oturumun Güneş Gazetesi'nin yayın hayatına atıldığı günlerden önce yıldılığını anımsamakta yarar olduğu

İdeolojisiz(!) şiddet, ideolojisiz(!) porno, Türkiye'de "Kültürel Kağıt" tüketiminin belli başlı malzemelerini oluşturuyor...

gibi, Türkiye'de basın tarihinde "mütareke basını" gibi bir kavramın dündürücü bir özelliğe sahip olduğu bilinirken Cihat Baban'ın mütareke döneminin ilişkin bir örnek vermesinin ilginç olduğunu da kaydetmek gerekdir.)

Okuyucu sayısındaki tıkanıklığın, gözlentiği gibi, başında tıraş usulnamelarına yol açması ile basının yapısal sorunlarına bir yeni olgu daha eklenmektedir. Buna karşın, "O gazete budolabı veriyor, ben otomobil vereyim" şeklindeki bir çözümün temelli ve kalıcı bir çözüm olmadığı da görülmektedir.

Ancak, ortaya çıkan sorunlar, genel ekonomik sistemin maddi temelinde ve mantığı içinde bir dizi olumsuzluklar türeterek kısa erimli çözümlere kavuşturulabilmektedir. Daha genel bir yaklaşımla, "basının giderek güçlü bir azlığına ekleme düşmesi", "okurların, giderek yanlış biçimde şartlandırmaları", "okurun sadece bir tüketici olarak görülmesi" gibi birbirî ile içiçe dizi sorunlar, bu ekonomik temel ve mantık içinde yarışmaktadır.

Beri yandan, öteden beri temelde kâr-ticaret konusu olan basın işletmeciliğinin özünde kaçınılmaz biçimde varolan, ancak denilebilir ki, oldukça büyük bir beceri ile perdelenmeye çalışılan "ideolojik" işlevin, tekelleşme ile birlikte yadsına-

Kiralık kafil futur karısını boğdurdu

FACIA: 24 ÖLÜ

Seks manyağı, bir kızı şok ortasında saldırdı
Kaçırlan kız telefonda annesi

300 milyonluk fidye olayı

Ataköy Taverna'da tüp patladı

ile" kim'e karşı "kendisini" koruyacaktır? Herhalde bu olgudan söz edenlerin pek iyi farkında oldukları toplumsal kuvvetlere karşı; ama tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere karşı değil...

Bunu yaparken de, okuyucularının ezici coğunluğunu oluşturan "milyarsız" yiğinların istenilir ve güdümlendirilebilir doğrultularda haberlendirmeleri, ya da Demirkent'in deyişimle "şartlandırmaların" önem kazanmaz mı?

Tabii burada unutulmaması gereken bir nokta, sermaye grupları arasında meydana gelebilecek olası çekişmelerdir. Bu ise ideolojik bir ayaklı değildir. Sadece çıkar çatışmasıdır. Nitekim basın alanında zaman zaman ve pek çarpıcı örnekler halinde geçtiğimiz yıl gözlenmiştir bu olgu. Bunun sonucu olarak da "basının, sermayenin veya belirli imtiyaz gruplarının oyuncası haline gelmesi" olguşu çıkmıştır.

* * *

Böylesine bir yapıda, "okurun sadece bir tüketici olarak görülmeli"nden doğal ne olabilir? Serbest piyasaya mekanizmalarıyla talep duyarlılıklar yoklanan, "sermayenin kendini korumak ve işini görmek" için sürekli işinlendirdiği bir harita.. Bu arada doğru haber gereksinimi bir gazeteyle yetinmeyen, iki hat-

Mikroplu Ankara'da 40 yıl sonrakidir. Babasını katili öldürdü. Sosyalistlerin 400 metre mesafede 70 yaşındaki adam Seyhan Demirkent'le kendi kendine konuşmak istediler. Ailesi tarafından 1945'ten beri kayıp olan Yavuz 12 yaşındaki Kotibe Yavuz

Kadıköy Çarşı'sında 1982'de 15 yaşındaki "Öngör" yarım saatlik telefonla annesini öldürdü.

Soymak istedikle kuyumcu öldürdü. Kadıköy Çarşı'sında 15 yaşındaki "Öngör" yarım saatlik telefonla annesini öldürdü.

ta daha fazla sayıda gazete alan ciddi ve önemli sayıda bir okuyucu kitlesi... Bu kapsam içinde, birden fazla gazete alımının ek gerekçeleri: "Hanim istiyor, çocuk alıyor, kız fotoromanı seviyor" vs...

Okuyucunun "sadece tüketici" ye indirgenmesi salt ekonomik bir sonuç değildir; toplumsal yapı içinde alabildiğine yalnızlaşması, yabancılaşması ve edilginsizleştirilmesi süreçlerini taşıyan sosyal, kültürel bir olgudur. Basının da büyük pay yüklenen ideolojik bir konudur. Örneğin, 10 Mart 1982 günü "Hürriyet" gazetesinden "Can verisini seymek için adam öldürdüler" başlıklı şu haberi okuyalım:

"Urfa(hha)- İnsanın tabanca kurşunuyla nasıl vurulup olduğunu hiç görmemişti. Mermilerin vücuda nasıl saplandığını, insanın kurşun yarası aldığı sırada nasıl acı çekip, öldüğünü çok merak ediyorduk. Bir insanın silahla öldürülmesini sadece filmlerde seyretilmiş. Ama canlı olarak görmemişti. Bütün bunları görmek, meraklımız yemek için ailece tanıştığımız Şoför Mehmet'i köy yoluna götürüp öldürdü. Bizimki sadece meraklıtı."

Bu sözleri, evli ve iki çocuk babası olan taksi şoförü Mehmet Özmen'i, insan ateşli silahla nasıl ölüyor, diye merak edip, merak için öldüren Hilvan Lisesi öğrencilerinden İsmail Bayat ile M. Emin Baysal savcılıkta verdikleri ifadelerinde söylüyorlardı..."

Basındaki genel eğilim ve yaklaşma bakılırsa, yukarıdaki haber, "ideolojik amaçlı olmayan" cinayetler kategorisindedir. Haydi biraz daha perde arkasına gidelim, bu gibi cinayetler, kurumsallaşmış kabulerde biraz da "ehven-i şer" türünden değil midir?..."

Oysa ömeklenen cinayet eyleminin sosyo-ekonomi tüylər ürperticidir. İki genci, böylesine bir cinaye sürükleyen tahririn bir yayını iletişime olusuna varmasında kabası..

- Toplumbilimciler için sorun ivedi çağın yapıyor; denilebilir ki, Türkiye'de "Amerikanvari" suç işleme eylemleri yaygınlaşıyor. Hatırlanacağı üzere, geçtiğimiz yılın Kurban Bayramında, bayram tatili dolayısıyla Bartın'a giden, dönüsü yolda iki genç tarafından katledilen Hacettepe Üniversitesi görevli bir öğretim üyesinin katilleri de benzer itiraflarda bulunmuşlardır: "Biz macera arıyoruz..."

Yazılı basında "kötü adam"larını

bile usulü dairesinde itibar açılan ve hemen tamamı Amerikan kaynaklı televizyon dizilerinin ideolojisiz olduğu söylenebilir mi? Konudan ayrılmadan sorulabilir: Haftada ortalamma 5-6 cinayet seyrettirilen televizyon dizilerinden, şiddetin sosyo-ekonomiye bilinçli ya da bilinçsiz kayıtsız kalan yazılı basına kadar uzanan bu yayın anlayışının "ideoloji"den anladığı, katilin önce ya da sonra kurbanının başında "ideolojik amaçla öldürdüm" diye demeç vermesi midir?..."

Öte yandan, şiddetin yanı sıra açık porno'nun ciddi boyutlara verdiği basında "Kadın Okuyuculara Armağan" olarak verilen bir gazete ekinde şu haberi de okuyalım:

"Hafif Müziğin sessiz sanatçısı Yeşim dertli: Soyunmadığım için sahnedede başarılı olamıyorum.

"Hafif Müzik dünyasının sessiz sanatçılarından Yeşim, her zaman olduğu gibi suskulduğunu sürdürmeye. Sorunlarını içine atmak istiyor. Fakat bir türlü başaramıyor. Dertlerini paylaşmayı arzuluyor. Kimseye güvenemiyor.

"Açılımıyorum, saçılımıyorum. Bu nedenle de istedigim yere gelemiyorum. Bu arada aile mutluluğumu başarıyla koruyorum. Minik Doğukan'ıma olan tüm annelik görev ve sorumluluğumu elimden geldiği kadar yapıyorum" diyen sanatçı, içine attığı konuları birbiri ardına sıralamaya başlıyor..." (Kelebek-Hürriyet'in Kadın Okuyucularına Armağanıdır, 21 Ocak 1982, s. 3)

Bir başka gazeteden bir başka haber:

"Neşe Alkan, sesinden çok bacaklarına güveniyor.

"Beğenmemeli beni hergün biraz daha yıpratıyor. Ancak en kısa sürede bunu da atlatacağım. Herşey bir tarafa beğenmemeli edemediğim bir nokta var: O da vücut ölçülerim ve bacaklarım. Onlar özellikleinden hiçbir şey kaybetmediler..." (Son Havadis, 1 Ocak 1982, s. 8)

Mümkün olduğunda basından terbiye hudutları içinde alınmaya çalıştığımız bu örnekler karşısında "Birak söyleşinler, ideolojik amaçlı değil ya!" denilebilir mi? Televizyon ekranlarından yazılı basına kadar örnek verilen "sanatçı"ların fotoğraf ve demeç verdikleri bu yayın anlayışının "ideoloji"den anladığı, sanatçının sahneye çıkıp "ideolojik amaçla söyleyorum" demesi midir?

Gördüğü gibi şöyle ya da böyle, bu "sanatçı"lar da, yayın organlarına kabul ve itibar gören ve her-

halde açıklanması gereklili bulunan hayat görüşleriyle, okur, dinleyici ve seyircilerine pekâlî mesajlar vermektedirler. Hem de, önemli bir okur, dinleyici ve seyirci coğullığında yani tüketicide çarpık ve çüriç değer yargılanı oluşturarak... En basit piyasa kuralında bile tüketicide "istenilir" durumlar yaratmak esas değil midir?

Amaç ile araç arasındaki birlik, bütünlük ve uyum ise en can alıcı ve çarpıcı biçimde kitle iletişim araçlarında ortaya çıkar.

Özetle "okurun sadece bir tüketici olarak görülmeli" olgunu içinde barınan ve toplum üzerinde giderek olumsuz yönde ağırlaşan, "toplumu ezen" ideolojik biçimlenmelerden bazıları, belki biraz basit, ama alışkan biçim ve benzeri görünümle işlev kazanmaktadır. Buraya aldığımız birkaç örnek, görüldüğü gibi ilk ağızda siyasal sonuçları itibariyle değil, toplumun insancıl ve manevi değerlerini tahrife yönelik çarpıklıkları simgelemektedir...

Bu arada degenilmişken belirtilemesi gereken bir örnek de, uzun yıllar "din-ahlak" yayınına hatır sayılış şirketler topluluğuyla birlikte yürüten bir gazetenin, açık porno ve renkli fotoroman konusundaki açığını gidermek amacıyla bir bulvar gazetesi çıkarma gereksinimi duyarak, onbinlerce tirajı sağlamış olmasıdır.

Ve bu karmaşa, toplumun insancıl öz'deki değer yargılan toplumsal özgüde serpilip gelişeceğini, tek yönlü ama yoğun çeşitlilikteki ideolojik biçimlenmelerle yürütülmeye sürecine bırakılmaktadır. Bir yönyle açıktır ki, "sermayenin işi" görülmektedir...

Sonuç olarak, Türkiye'de basın alanında gözlenen hakim çizgi kalın hatlarıyla budur. Ancak belirtilemesi gereken önemli nokta, basında tekelleşme olsusunun olana çarpıklığının ve sarsıntılarının yaşandığı ülkemizde, basın içinde bulunduğu durum ve sorunların saptanma eğilimlerinin de gözlenmesidir. Bu gelişmede zorlulu etken, basının günümüzde nitel ve niceł bir dar boğaza gelip dayanmasıdır. Gene kaydedelim ki, basının nitel yapısı göründürde, ilkel, geniș yürekli, çağdaş ve demokratik bir tartışmanın geleceği ölçü ve gereklerinden oldukça geri de bulunsa, yaşayan sancının varlığı, böyle bir tartışmayı zorunlu olarak gündeme getirecektir. "İdeolojik amaçlı ya da amaçsız" yaşayan süreç budur...

GEÇTİĞİMİZ yılda, olumsuz bir dolu koşullara karşın, hem ağları hem giderim hesabı, yine de kitap yayımı artan bir hızla sürüdü. Hayat devam ediyor. Düşünce ve edebiyat çalışmaları ve buna bağlı bazı dinamikler, bir takım engelleri, duvarları zorlamaktadır.

Geçen yıl da çok konuşuldu. Kitap fiyatları sahiden yüksek mi? Peki, fiyatı yükselmeyen ne kaldı? Kitabın oluşumu neden öteki tüketim maddelerinden aynı hesaplanır mı? Örneğin geçtiğimiz yıl karton ve kâğıt fiyatlarına üç kez, hem de yüksek derecede zam yapılmıştır. Basımevi iştenmeden, işçi, boyacı ve aksam giderlerinden doğan kulfetleri elbette iş sahiplerine yansımaktadır. Kitabı okura ulaştırma işlevini tamamlayan posta ve öbür nakliye giderleri yük, personel v.s. nedenlerden ötürü sık sık artmaktadır. Başın yoluyla yapılan tanıtma ücretleri de hayli artmıştır son yıllarda. Bunların üzerine bir de son yıllarda dikkati çeken, okurlar kadar ebeveynleri de saran 'kitaptan korku ve yığınlık' psikozu tuz biber ekmeğtedir.

Evet, bütün bu olumsuz koşullara karşın yine de, hem de gariptir fazlasıyla, basılan kitap sayısı ve çeşidi artmaktadır. Yine sorulur: Pahalı mı Türkiye'de kitap fiyatları? İzin verirseniz, hayır diyeceğim. Bir yerde anlaşılabılır ama. Kitap okurunun geliri iyice sınırlı, sabit hatta. Ülkemizde henüz bu ucuz nesnenin, kitabı okuru sayıca çok değil. Kitabın birim fiyatını düşürecek denli çok baskı yapılmanızdır. Böyle somutlayalım: Hâlâ iyi bir inceleme kitabı, ya da ünlü bir klasik romanın baskı adedi dört beş bin dolaylarındadır.

Ama üzüllerdek belirtelim ki, yilda en az bir milyar liraya varan yayınıyla ilgili yatırım sözleşmesi olduğu halde, henüz işlerliği olan, etkili bir yayıncılar örgütü yoktur.

Ülkemizin düşünce ve kültür hayatına ürün veren yayınevlerinin toplografyasına bir göz gezdirelim şimdidi.

1. Adam Yayıncılık. Denebilir ki, geçtiğimiz yıl yayın hayatımızda nitelik ve nicelik bakımından önemli bir olaydır bu yayinnevi. Şubat-Aralık ayları içinde 100'den çok irili ufaklı kitabı kotarıp okura sunabilmisti. Gerçekten bu bir rekordur yayın hayatımızda. Gerek seçimi, çeşitliliği, yazar ve çevirmenleri, gerekse baskı ve kapak düzeni yönünden ilgi çekici ve kalıcı kitaplar kazandırmıştır düşün hayatımıza. Büyük parasal güç sahip olduğu

1982'DE YAYIN HAYATIMIZ

Remzi İNANÇ

söylenen Adam Yayıncılık'ın nerede dek gideceği, bu temposunu aynı düzeyde nasıl sürdüreceğini gerçekten merak konusudur. Seçkin bir yazar/ çevirmen ve çalışma kadrosu ve yüklü giderleriyle ürettiği bu kitapların, henüz fazla bir okuma alışkanlığı ve eğilimi olmayan ülkemizde ne kadar satılabilceği, harcanan paranın ne zaman döneceği, bu uzun süreyle Adam'ın ne kadar dayanabileceğini soruları şimdiden ilgili çevrelerde konuşulmaktadır. Aksamdan yayınınsı sürdürmesini gönül den dileriz.

2. Eski Yayınevleri. Bunlardan Remzi, Cem, İnkılâp-Aka, Bilgi, Tekin, Can, Varlık, Gerçek, Altın, Dergâh, May, Sander, E, Sosyal, Payel, Ada v.s. yayınlarını ağır aksak da olsa sürdürmüştür. Yerli/yabancı romanlar, klasikler ve dikkat çekenlerle kitabevlerine gidermiyen, gidip te topluca kitapları göremeyen birçok okurun epeyi kitap alımı yaptığı belirtildi.

- Geçtiğimiz yıl kimi dağıtıçı ve kitapçıların yayınıyla başladığını yazmıştık. Aynı yıl dönemin öncü yayıncılarından birkaçının da kitabı ve dağıtım bürosu açtığını duydular. Türk düşünce hayatına nice acilar pahasına önemli bilimsel eserler kazandıran değerli yazar Muzaffer Erdost Ankara'da İki kitabevi açtı: Onur ve İlhanhan./ Yine değerli yayıncı Vahap Erdoğan, Ardış Kitabevi'ni kurdu. Birçok ekonomi-politik ve siyasal kitapları yayınlayan Süleyman Ege de Yazın Kitap Pazarı adıyla dağıtım bürosu açtı.

- Yayınıyla 1960'larda başlayan, kültür ve düşünce, özellikle de tiyatroya kitaplığıma seçkin kitaplar kazandıran İzlem Yayınevi yönetmeni S. Günay Akarsu'yu geçen yıl sonlarında yitirdik.

Yine yayınıyla 1960'larda başlayan Cem Yayınevi kitaplığını zengin kitaplarla donatmıştı. Cem Yayınevi yönetmeni Oğuz Akkan'ı da geçen yıl yitirdik. Onu da sevgiyle, saygıyla anıyoruz.

zanın şubelerinde yüzde 50 indirimle satış yapması, bu yayının tasfiye edeceği, bir daha kitabı çıkarmayıcağı izlenimini yattı. Hepsinden önce yayına başlamış olan Hürriyet'in 'Hür Yayın'ı geçtiğimiz yıl içinde yayınındurdur.

8. Genel dağıtım görmediği için okurlarca da pek görülemeyen Üniversite ve Yüksekokul yayınları da, görübildiğimiz kadlarıyla ilginci. Ama ne var ki, mevzuat nedeniyle okura ulaşamayan, birçoğu gerçekten kapsamlı bu kitaplar, belirli bir çevrede kaldı.

9. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yayınları da, geçtiğimiz yılda, üzüllerdek belirtelim, sözleşmesi edilecek nitelikte, hatta niceklikte görüldü.

10. Türk Dil Kurumu geçen yıl yine kendi çizgisinde yayınındurdur.

11. Dergilerle birlikte anılan yayınevleri de geçtiğimiz yıl kitap yayınladılar. Varlık Yayınları, Türkiye Yayınları, Yayınları, Tan Yayınları, Birikim Yayınları v.d.

Geçtiğimiz yılın Kasım ayında İstanbul'da ünlü bir otelin geniş salonunda açılan Kitap Fuarı üzerine olumlu demeçler ve izlenimler okunduk. Tabii sevindik. Sınırlı yayınevlerinin katılımı bu fuarın doğrudan okurla yüzüze gelmiş olması, çeşitli nedenlerle kitabevlerine gidermiyen, gidip te topluca kitapları göremeyen birçok okurun epeyi kitap alımı yaptığı belirtildi.

- Geçtiğimiz yıl kimi dağıtıçı ve kitapçıların yayınıyla başladığını yazmıştık. Aynı yıl dönemin öncü yayıncılarından birkaçının da kitabı ve dağıtım bürosu açtığını duydular. Türk düşünce hayatına nice acilar pahasına önemli bilimsel eserler kazandıran değerli yazar Muzaffer Erdost Ankara'da İki kitabevi açtı: Onur ve İlhanhan./ Yine değerli yayıncı Vahap Erdoğan, Ardış Kitabevi'ni kurdu. Birçok ekonomi-politik ve siyasal kitapları yayınlayan Süleyman Ege de Yazın Kitap Pazarı adıyla dağıtım bürosu açtı.

Yine yayınıyla 1960'larda başlayan, kültür ve düşünce, özellikle de tiyatroya kitaplığıma seçkin kitaplar kazandıran İzlem Yayınevi yönetmeni S. Günay Akarsu'yu geçen yıl sonlarında yitirdik.

Yine yayınıyla 1960'larda başlayan Cem Yayınevi kitaplığını zengin kitaplarla donatmıştı. Cem Yayınevi yönetmeni Oğuz Akkan'ı da geçen yıl yitirdik. Onu da sevgiyle, saygıyla anıyoruz.

1982'DE TİYATROMUZ

Aysegül YÜKSEL

TİYATROMUZDA sevindirici olaylardan çok tedirginliğin yaşadığı bir yıl daha geride kaldı. 1982 boyunca tiyatro olaylarından çok, tiyatro dışı etkenlerin tiyatroya yönelik etkileri tartışıldı durdu. Tiyatro ve sinemaya yasa yoluyla getirilmesi öngörilen -ya da öngördüğü izlenimini veren- denetim sayfalar dolusu tepkiye yol açtı. Devlet Tiyatroları'nın çeşitli ilerlerde açılan sahnelerde hizmet vermek üzere türne bağlamında görevlendirdiği sanatçılann belirsiz konumu üstine de epeyce yazılmış çizildi. Daha sonra Devlet Tiyatroları sanatçılara, üstlerince saptanan puanlar doğrultusunda daha yüksek ayhk ücret ödeme uygulamasına geçildi: Bu da puanların dağıtıldındaki ölçütün belirsizliği nedeniyle tedirginlige, ters tepkilere neden oldu.

"Küçük Adam N'oldu Sana"

İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın önce "müzefîsi", sonra genel sanat yönetmeni olan Vasfi Rıza Zobu, ilk aşamada görevden alınan otuz beş elemandan, semt tiyatrolarının kapatılması, Tepebaşı Deneme Sahnesi'nin klasik tiyatro uzamına (mekan) dönüştürülmesi olaylarından sonra geriye kalan sanatçı kadrosuya geri kalan uzamlarda kendi bildiğince tiyatro yaptı 1982 boyunca, eleştirilerden hiç etkilenmemesiz. Devlet Tiyatroları'nın altı sanatçısı ise yönetsel yetkilere dayanılarak emekli edildiler. Özel tiyatrolar parasızlıkta, özel tiyatroların patron olmayan sanatçılari ellere gezen ücretin düşüklüğünden, seyirciler bilet ücretlerinin yüksekliğinden yakındılar.

Televizyon aracılığıyla yurttaki tiyatro olaylarına ışık tutan tek yapım, "Yaşasın Sanat" yeni yayın dönemi programları içinde yer almazı; böylece televizyonun sanat haberini verme işlevi de -bir iki ödül töreni duyurusu dışında- bir kez daha ortadan kalkmış oldu. Özel girişimin sanat olaylarına gösterdiği ilgi 1981 sonunda Kastelli Sanat ve Kültür Vakfı'nın kurulmasıyla daha bir(!) kanıtlanmıştır; ancak, Kastelli'nin "Geceye Selam"la başlayan tiyatro dostluğu yılın bankerlik faciası'yla noktalandı. Etkinliklerini bir kaç yıldır tiyatrodan, müzik dünyasından toplanmış sanatçılardan çevresinde oluşturulan "tiyatromtrak" gösteriler yoluyla sürdürmeye olan Uluslararası Sanat Gösterileri A.Ş. ise, tiyatronun -çok sayıda sanatçının işbirliğini gerektiren- toplu sanat özelliğini kolay kazanç ilkesine genellikle ters döştüğü bilincine vararak -en azından şimdilik tiyatroyu kendi haline bırakıp, tek bir "yıldız"ın etkinliğiyle kotailecek konserler düzenlemekte kararlıdı.

Tiyatro dünyamız 1982 yılı içinde bir büyük oyuncuyu, Yıldırım

Önal'ı, tiyatroya çok yönlü hizmetleri olmuş bir tiyatro adamını, Suat Taşer'i, inançlı bir tiyatro savunucusunu, eleştiri yazan S. Günay Akarsu'yu yitirdi.

Ama yaşam gibi tiyatro da tüm üzüntülerle karışın säregefährdi. Tiyatrolarımız olağanüstü koşulların getirdiği yasal zorunluluklar doğrultusunda sanatla politikaya karıştırma doğrultusunda büyük çaba gösterdiler. Bu çaba demeçleri -bulanıklık derecesinde- genelleştirilmiş ya da temel sorunlardan çok yan sorunlara yönelik, dahası seyircinin düşüncesine bir şey katma kaygısı taşımayan oyunların kotalanması biçiminde somutlaşmış genellikle.

1982'de sergilenen oyunlar arasında gildürüi ağırlıklı olanlar çokluktaydı; İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları ise günü geçmiş ömensiz yabancı gildürülerini yeniden değerlendirmeyi görev belleyerek ipe sapa gelmez bir oyun dağanyla seyirci karşısına çıktı. Tarihsel oyunlarımız daha çok ödenekli tiyatrolar tarafından yeşlendi. İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları daha önce denenmiş oyunları bir kez daha deneyedürsün, Devlet Tiyatroları da çeviri oyunlarının çok bol olduğu bir dağarla giriyor 1983'e. Yıl boyunca yalnızca on dolayında yeni yerli oyun gün ışığına çıkarıldı. İçinde bulunduğuuzumuz tiyatro döneminde ise iki yeni yerli oyun önde gidiyor: Turgut Özakman'ın AST tarafından sergilenen "Resimli Osmanlı Tarihi" ve Orhan Asena'nın Devlet Tiyatroları'na Büyük Tiyatro'da sergilenen "Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe" yapıtları. Bu arada diliimize ve tiyatromuza yerli yazarlarca kazandırılmış iki oyun da söz etmek gerek: Melih Cevdet Anday'ın Turgenyev'den çevirip uyarladığı "Babalar ve Oğullar" Kent Oyuncuları'na, Yılmaz Onay'ın Hans Fallada'dan çevirip uyarladığı "Küçük Adam N'oldu Sana" AST tarafından sergilenmeye.

Tek kişilik ya da tek kişinin bir ya da birkaç oyuncunun yardımcılığıyle beslendiği gösteriler yine süreğeli bu yıl. İstanbul Sanat Etkinlikleri bu türde iki yapım gerçekleştirdi: Bilgesu Erenus'un "Kelaynaklar"ı Ali Erdemci eşliğinde Esin Afsar sundu, Mehmet Akan sahneledi. İşıl Özgentürk'ün "Küçük Sevinçler Bulmaliyım" başlıklı yapıtlını Macit Koper sahneledi, Deniz Türkali sergiliyor. Müşfik Kenter'in metin ve sahne düzenlemesiyle kotailan, aynı sanatçının sunduğu Rostand'ın "Cyrano de Bergerac"ı da yine bu tür gösteriler arasında yer alıyor.

Devlet Tiyatroları'nda bir hayli hareket görülmüyor, içinde bulunduğuümüz tiyatro döneminde. Söz gelimi Aralık 1982 oyun düzeni içinde on altı ayn ilde sunulan eski-yeni, çeviri-yerli yirmi üç oyun var. Henuz tümünü izleyemedigimiz bu oyunların değerlendirilmesi gelecek yila kalacak. Ancak, üç büyük ilimiz dışındaki sahnelerde sergilenen oyunların nasıl tepki alındı, bu illerde seyirci birikimi oluşturmada ne denli etkili olduğu, oyunları dönüşümlü olarak çeşitli illerde sergileyen sanatçılardan konaklama ve çalışma koşulları basında izlenip değerlendirilmektedir. "hareket"le "bereket" arasında bu bağlamda bir nedensonuç ilişkisinin var olduğunu söylemek istemek. Bu görev gazete ve dergilerin sanat muhabillerine düşüyor. Basınımız sanat olaylarını yansıtmadı epeyce tembel; dışardan hazırlanıp eline verilenlerle yetinmeyebilir.

1982 yıl içinde özel tiyatro topluluklarında bir artış görülmeyecektir. İstanbul'daki toplulukların sayısı ona aştı, Ankara'da ise beşi bulmak üzere. Bu artışın, bir bakıma, devletin özel tiyatrolara ilk kez yardım elini uzatışıyla da ilgili olduğu söylenebilir. 1982'de başlayan "yardım" uygulamasında, devlet, istekli özel topluluklara toplam elli milyon Türk lirası tutarında yardım yaptı. Yardım

tutarının topluluklara göre değişmesinde belirleyici etken neydi, tam anlaşılımadı; ancak bu ilk uygulamanın yardım gören tiyatrolar üstünde bir denetim oluşturma amacı gütmemişti de bir gerçek. Gelecekte umulan, bu tutumun sürdürülmesi ve Değerlendirme Kurulu'nun yansızlığını ilişkin kuşkulara neden olunmaması.

1982 yılı, İstanbul Şehir Tiyatroları'ndaki görevine son verilen ve Devlet Tiyatroları'ndan emekli edilen iki sanatçının tiyatrodaki başrolsuna datanık oldu; Başar Sabuncu, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu için Edith Piaf'in yaşamını konu alan "Kaldırmam Serçesi"ni yazdı ve sahneledi; Ertan Savaşçı ise "Resimli Osmanlı Tarihi"nin başkısı Vakıf'ı çok başarılı bir yorumla sergilemektedir.

1982 boyunca ödenekli tiyatrolarda yine sıradan bir yönetmenlik anlayışıyla sahnenmiş oyunlar izledik genellikle; oyuncuya ateslenmeyen, onu oyuncu kişi çabalarıyla yapayalnız bırakın, sahnedeki seyirciye bir türlü ulaşamayan bu sahneleme anlayışı seyircinin tiyatrodan tat almasını gitgide engelleyen bir etken olma yolunda. Buna karşılık Yücel Erten'in Ankara Sanatevi'nce sunulan "Barış"taki, Yılmaz Onay'ın "Küçük Adam N'oldu Sana"daki, Mehmet Akan'ın "Kelaynaklar"da

çalışmaları bilinçli bir yönetmenlik anlayışının ürünleri olarak alkışlandı Ankara'da.

1982 yılı içinde sahnenlenmiş yüze yakın oyunda beş yüzden çok oyuncu paylaştı irili ufaklı görevlere. Aralannda bir seçme yapmak olanaksız, oyunların tümünü görmeden. Ancak "At" filminden başıyla oyunculuk dalında 1982 Altın Portakal Ödüllü'nu alan bir büyük tiyatro oyuncumuzu, Genco Erkal'ı özellikle anmamız gereklidir.

Amatör tiyatrolar bir yıllık aradan sonra ODTÜ Amatör Tiyatrolar Şenliği'nde bir kez daha bir araya geldiler. Yurdun çeşitli yörerlerinden on altı amatör topluluk, on beş gün boyunca, toplam yirmi bin seyirciye sergilediler oyunlarını. Şenlik, yılın tiyatro adına mutlu, umut verici sayabilecek birkaç olayın biriydi.

Bir başka sevindirici olay ise tiyatroya ilişkin yapıtların, oyunların eski yıllara oranla çok daha yaygın bir biçimde yayılmıştı. Sevda Şener'in "Dünden Bugüne Tiyatro"; Cevat Çapan'ın "Değişen Tiyatro" (ikinci basım); Özdemir Nutku'nun "Sahne Bilgisi" (ikinci basım) başlıklı yapıtları yanında, Müderrisoglu-Türker'in "Gölge Ustası"ndan Murathan Mungan'ın "Taziye'sine; Arayıcı'nın "Rumuz Goncagül"inden Büchner'in "Woyzeck"ine; Miller'in "Cadi Kazanı"na dek yerli -çeviri bir dolu oyun kitabı yayıldı. Tiyatro tutkunu ama tiyatro izleme olanakları kısıtlı bir sürü insana tiyatro bilgisi ve coşkusunu götürecek bu kitaplar, tiyatro metni okumaktan tat almayı, tiyatroyu bir başka türlü sevmeyi öğretecek bir sürü okura. Bir de daha ucuz olabileceydi o güzelim metinler!...

1983'e böylece ulaştı tiyatromuz. Nice umutlu, kıvançlı, coşkulu yillarda...

SERGİ KİTABEVİ

- Orta ve yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kırtaşıye malzemesi

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sok.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

DAYANIŞMA YANNIİLERİ

ILHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL.)
PABLO NERUDA : ŞİİRLER / Türkçe : Enver Gökçe (150 TL.)
FIKRET OTYAM : HU DOST (200 TL.)
AZİZ NESİN : SUCLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)
JÜLİDE GÜLİZAR : İYİ AKŞAMALAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)
VEYSEL COLAK : ASKOLSUN (75 TL.)
ALİ CENGİZCAN : ÇOCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)
MAHMUT T. ÖNGÖREN : SINEMADA KADIN VE CİSELLİK (200 TL.)
SARGUT SÖLCÜN : TARİH BİLGİNCİ VE EDEBİYAT BİLİMLİ (275 TL.)
ABDULLAH ASCİ : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)
AHMET SAY : İPEK HALİYA TERS BİNEN KEDİ (150 TL.)
CENGİZ BEKTAS : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)
ALİ İHSAN MIHÇİ : İNSAN KISIM KISIM YER DAMAR DAMAR (150 TL.)
AHMET TELLİ : SU CÜRÜDÜ (125 TL.)

SAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT
OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)
AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)
SAADET TİMUR : BEŞ GÜNÜN ÖYKÜSÜ
HÜSEYİN ATABAŞ : BİTMYEYN (100 TL.)
GÜRSEN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI
GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER
NUSRET KEMAL : ÖLÜM CEMBERİ
DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ

Genel Dağıtım : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA.

Dayanışma Yayın Üretim Kooperatif PK. 266 Kızılay - ANKARA.

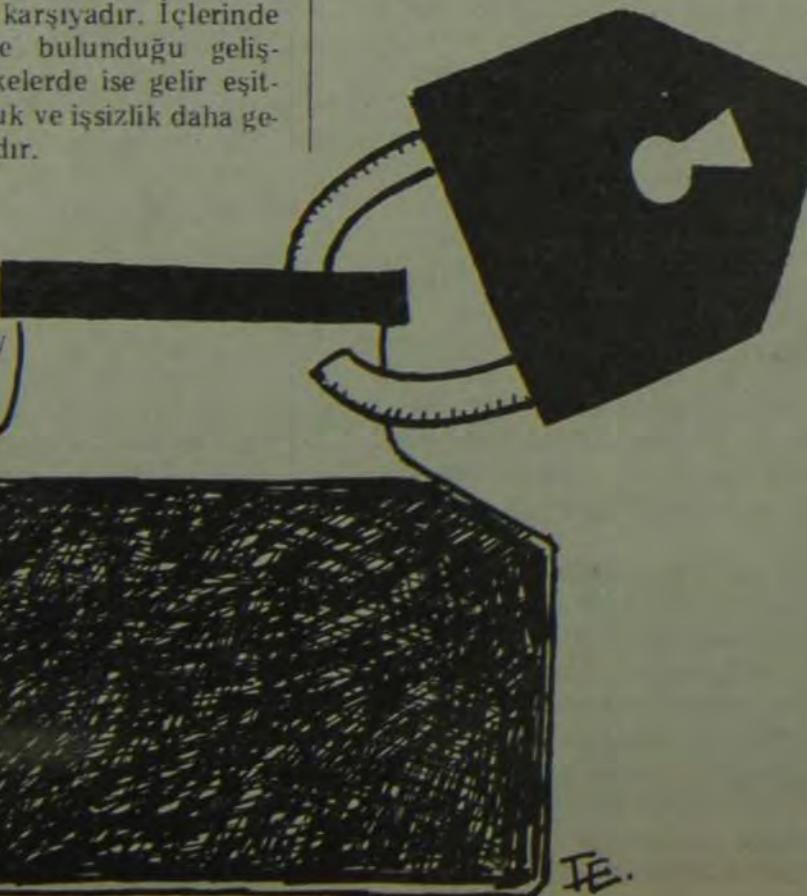
1970 SONRASINDA GELİR DAĞILIMINDA DEĞİŞMELER

Oktay VARLIER

1. GİRİŞ

BİR toplumda insanların bir bölgünün gönüllüce yaşarken, pek çoğunun güç bela karnını doyurabilmesi eski çağlardan bu yana sokaktaki vatandaştan, bilim adamına, sanatçıdan politikacaya kadar herkesin ilgisini çekmiştir. Hemen tüm ülkelerin temel yasaları toplumda mevcut eşitsizlıkların giderilmesi gerektiğini belirtir. Hükümet programları gelir eşitsizliklerini ortadan kaldırıcı önlemler önerir. Sanatçılar zenginler ve yoksullar arasındaki gelişmeler üzerine öyküler, şiirler düber; bilim adamları yoksullğun nasıl ortadan kaldırılacağına ilişkin öneriler geliştirir.

Ancak ne var ki, bugün pek çok ülkede servet ve gelirlerin dağılımı eşitlikten uzaktır. Kimi ülkeler gelişmiş, zengin ülkeler虽然有些是富裕的，但它们在经济、社会和政治上都存在不平等现象。这些国家在某种程度上通过政策和法律来试图解决这些问题，但结果往往不尽如人意。

Ferhat DOĞAN

ren bir temele oturtulmasına yol açmıştır. Aynı zamanda gelir dağılımını düzeltici, yoksulluğu ve işsizliği azaltıcı politikalar da kalkınma plan ve programlarında yer almaya başlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye'nin kalkınma planlarına da yansımıştır. Nitekim, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gelir bölüşümünü iyileştirici önlemlerin sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişime potansiyelini sınırlayacağı, bu nedenle gelir dağılımının düzeltmesinin uzun dönemli bir amaç olduğu belirtilmiştir. (DPT, 1973: 122). Buna karşılık Dördüncü Plan, gelir dağılımındaki dengesizlikleri ayrıntılıyla ortaya koyan ve gelir dağılımının düzeltmesine yönelik çeşitli politikalara ağırlık veren bir niteliğe sahiptir (DPT 1979: 21-23, 653-54, 666-68).

Bu makalede Türkiye'de gelir dağılımında 1970'den bu yana meydana gelen değişimlerin bir değerlendirilmesi yapılmak istenmiştir. Gelir bölüşümündeki değişimler iki açıdan ele alındı, gelirlerin kaynağına ya da sosyal sınıflara göre bölüşümü ve gelirlerin haneler (ya da kişiler) arasındaki dağılımı.

2. TÜRKİYE'DEKİ GELİRLERİN TÜRLERİNE VE SOSYAL SINIFLARA GÖRE BÖLÜŞÜMÜ

Hızlı fiyat artışları son on yılda günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası oldu! Ve bu kadar hızla yükselen fiyatların gelir bölüşümünü etkilemediğini söylemek en azından iyimserlik olur.

70'lerin sonunda ve 1980'de üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon, zaten dengesiz olan gelir dağılımını özellikle işçilerle memurların aleyhine bozmuştur. Ücret ve maaşların fiyat artışlarının çok gerisinde kalması sonucu, bu kesimler görelî olarak yoksullaşmıştır. Nitekim 1970 yılından bu yana geçenme indeksleri yaklaşık 25 kat artarken ortalama cari işçi ücretleri 15 kat, memur maaşları ise 10 kat yükselmiştir.

Ücret ve maaşların milli gelir içindeki payları dikkate alındığında, bu kesimlerin görelî gelirlerindeki azalma net bir biçimde gözlemezdir. Nüfus sayımları sonuçlarına göre 1970 yılında Türkiye'de iktisaden faal nüfusun yüzde 23.6'sını oluşturan tarım dışı işçi ve memurların payı, 1980'de yüzde 31.7'ye yükselmiştir. Çalışan nüfusun sosyo-ekonomik niteliklerindeki bu

değişme, gelişme sürecinin beklenen bir sonucudur. Buna karşılık yapılan hesaplamalar, gayri safi yurt içi hasla (yurt içi gelir) içinde 1970'de yüzde 32.4 olan tarım dışı ücret ve maaş gelirleri payının 1980'de yüzde 19.4'e, 1981'de ise yüzde 16.2'ye düşüğünü gösteriyor. Bu değişimleri Tablo 1'den izlemek mümkün.

Tarım dışı ücret gelirlerinin yurt içi gelirdeki payı 1970'de yüzde 21.2'den, 1981'de yüzde 10.9'a inerken, memur maaşları için bu oranlar sırasıyla yüzde 11.2 ve yüzde 5.3'tür. Buna göre toplam yurt içi gelir içinde tarım dışı ücretlerin payı yüzde 48.6, memur maaşlarının payı ise yüzde 52.7 oranında azalmıştır. Böylece dönem içinde memurların görelî yoksullaşma oranının işçilerden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Öte yandan tarım dışı kâr, faiz ve küçük üreticilik gelirlerini kapsayan tarım dışı ücret dışı gelirlerinin yurt içi gelirdeki payı aynı dönemde büyük bir sıçrama göstermiş, 1970'de yüzde 36.5'den, 1981'de yüzde 60.9'a çıkmıştır. Bu artışta en büyük pay ticaret, bankacılık, siga tacılık ve serbest meslek kazançlarını da kapsayan hizmetler kesiminindir. Hizmetler kesimindeki ücret dışı gelirlerin hızlı artışı enflasyon dönemlerinin yarattığı yüksek ticaret kârlarına bağlanabilir. Ayrıca hızlı nüfus artışı ve kırsal kente göçlerin doğurduğu baskıyla marginal hizmetlerde yoğunlaşan faaliyetler de (sanayileşme hızı, artan işgücüne emme yetmediğinden) bu kesimde küçük üreticilik gelirlerinin yükselmesine yol açmıştır.

Sanayi kesiminin payında 1975-79 döneminde gözlezen düşüş ise büyük ölçüde ithalat ve enerji darboğazlarının doğurduğu üretim artış hızındaki yavaşlamalarla açıklanabilir.

Tablo 1: Gayri Safi Yurt İçi Gelirin Bölüşümü (1970-1981)
(Yüzde)

	1970	1975	1979	1980	1981
I. Tarım	31.1	30.8	23.1	22.6	22.9
II. Tarım dışı ücret ve Maaşlar	32.4	30.7	26.8	19.4	16.2
a. Tarım dışı ücretler	21.2	19.5	16.8	12.8	10.9
b. Memur maaşları	11.2	11.2	-10.0	6.6	5.3
III. Tarım Dışı-Ucret Dışı Gelirler (kâr, faiz ve küçük üreticilik gelirleri)	36.5	38.5	50.1	58.0	60.9
a. Sanayi	8.3	8.7	7.6	10.5	11.5
b. Hizmetler	28.2	29.8	42.5	47.5	49.4
IV. TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: 1970-79 dönemine ilişkin rakamlar, 1980 yılı programı, DPT Tablo 21'den ahndı. Ancak 1979 yılı oranları son millî gelir tahminleri dikkate alınarak düzeltildi. 1980-1981 yılları oranları ise D.I.E., S.S.K. ve Devlet Personel Dairesi verilerine dayanarak hesaplandı.

landığı 1980 yılı gelir bütçesinin ücret ve maaşlar aleyhine en hızlı bozulduğu yıldır. Aslında iç talebi kısmayı ve ihracatı artırmayı amaçlayan bu modelin temel bir ögesi ucuz emek sağlamaktır. Bu nedenleki, özellikle 1981 yılında, iç talep kısıtlamalarına karşın tarım dışı kâr ve faiz gelirleri artarken, ücret ve maaşların yurt içi gelirdeki payı büyük oranda düşmüştür.

3. TÜRKİYE'DE GELİRLERİN HANELER ARASINDAKI DAĞILIMI

Türkiye'de gelirlerin haneler arasındaki dağılımını çeşitli ayrıntılarıyla belirleyen en kapsamlı çalışma 1973 yılına ilişkin olarak yapılmıştır. (DPT, 1976). Bu çalışmanın bulguları Türkiye'nin en eşitsiz gelir dağılımına sahip olan ülkeler arasında yer aldığı gösteriyor. Son yıllarda, tüm Türkiye'yi kapsayan bir gelir dağılımı çalışması yapılmadıktan, 1973 yılından bu yana ülke çapında gelirlerin haneler arasındaki dağılımının nasıl değiştiğini kesin boyutlarıyla ortaya koymak çok zor. Ancak, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (D.I.E.) iki ay önce yayınladığı bir çalışmanın bulgularına dayanarak kentsel yerler (10.000'den fazla nüfuslu yerleşim birimleri) için bir gelir dağılımı tablosu elde etmek mümkün olmuşdur (D.I.E. 1982).

1979 Yılında Türkiye'de kentsel alanlarda yaşayan hanelerin yüzde 16.5'i ayda 5000 TL'den az bir gelirle yaşarken yüzde 56.1'inin oluşturulan 1 milyon 906 bin hanenin aylık geliri 10.000 TL'nin altındadır. Bu haneler kentsel yerler toplam gelirinin yüzde 28.3'ünü paylaşmaktadır. Buna karşılık, kentsel kesimdeki toplam gelirlerin yüzde 21.6'sını kentsel hanelerin yüzde 5.6'sını oluşturan ve aylık ortalama geliri 30.000 TL'nin üzerinde olan 192

bin hane kazanıyor. 52.000 hane halkının aylık geliri ise 50.000 TL' nin üstündedir. Bu oranlar kentsel alanlarda gelirlerin çok dengesiz bir biçimde dağıldığını ortaya koyuyor.

1973 Gelir dağılımı çalışmasında (DPT, 1976) çeşitli yerleşim birimlerine göre dağılım tabloları mevcut olmakla birlikte, tüm kentsel yerleri içeren özel bir tablo verilmemiştir. Ham verilere inmeden karşılaşımaya uygun bir tablo yapılmayıcağından, 1973-1979 karşılaşması burada yapılamadı. Ancak ücretli ve maaşların, dağılım tablolannın alt sıralarında yoğunlaştığı ve bu gelirlerin toplam yurt içi gelir içindeki paylarının dönemde azaldığı dikkate alındığında, haneler arasındaki gelir dağılıminin dönemde daha kötüleştiği söylenebilir.

D.I.E. (1982) çalışmasından, kentsel alanlarda sosyal sınıflar itibarıyle hanelerin gelir dilimlerine göre dağılımı da hesaplanabilir. Bu bulgular Tablo: 3'de verilmiştir.

Tablo 3'ün bulguları ücretlerin büyük bir çoğunluğunun (yüzde 68.1) anda 10.000 TL'nin altında gelir kazanırken, bu gelir dilimlerinde yer alan kendi hesabına çalışanlarla, özellikle işverenlerin paylarının çok daha düşük (sırasıyla yüzde

Tablo 2: Kentsel Yerlerde Aylık Gelir Dilimlerine Göre Hanehalklarının ve Gelirlerinin Dağılımı

Aylık Gelir Dilimleri (TL)	Hane Halkı Yüzdesi	Toplam Gelir Yüzdesi
0.- 4.999	16.5	4.7
5.000.- 9.999	39.6	23.6
10.000.- 19.999	30.2	34.2
20.000.- 29.999	8.1	15.9
30.000.- 49.999	4.1	12.2
50.000.-'den çok	1.5	9.4

Kaynak: Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-1979. Türkiye Tablo 1, D.I.E., Ankara, 1982.

Tablo 3: Hanehalkı Reislerinin İsteki Durumlarına ve Aylık Gelir Dilimlerine Göre Dağılımı:

Aylık Gelir Dilimleri (TL)	Ücretliler (Yüzde)	İşverenler (Yüzde)	Kendi Hesabına Çalışanlar (Yüzde)
0.- 4.999	17.2	0.7	9.2
5.000.- 9.999	50.9	8.0	26.5
10.000.- 19.999	26.5	33.6	40.5
20.000.- 29.999	3.7	25.3	14.2
30.000.- 49.999	0.9	21.0	7.3
50.000.-'den çok	0.1	11.4	2.3

Kaynak: Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-1979. Türkiye Tablo: 22 D.I.E., Ankara, 1982.

35.7 ve yüzde 8.7) olduğunu gösteriyor. Öte yandan ücretlilerin yalnızca yüzde 1'i anda 30.000 TL'den fazla para kazanırken, bu oran kendi hesabına çalışanlarda yüzde 9.6'ya, işverenlerde ise yüzde 32.4'e yükselmektedir. Ücretliler en alt üç gelir diliminde yoğunlaşırlar kendi hesabına çalışanlar ve işverenler üst gelir dilimlerine doğru daha yaygın bir dağılıma sahiptir. Ayrıca, 1979 yılında ortalama müteşebbis gelirler (kâr, faiz, rant ve küçük üreticilik gelirleri) ortalama ücret ve maaşların yaklaşık 2.3 katıdır. (Bu rakam D.I.E. 1982, Türkiye Tablo: 2,17 ve 18'den hesaplandı).

Benzer bulgular D.P.T., 1976 çalışmada da görülmüyor. Nitekim 1973 yılında ortalama mülk gelirleri (kâr, faiz ve rant) ortalama ücret gelirlerinden 3.1 kat, küçük üreticilik gelirlerinden ise 3.9 kat yüksektir. Öte yandan mülk gelirlerinin dağılımı ücret (ve maaş) ile küçük üreticilik gelirleri dağılımlarından çok daha eşitsizdir. Ücret (ve maaş) ile küçük üreticilik gelirlerinin dağılımına ilişkin Gini oranlarının sırasıyla 0.41 ve 0.44 olmasına karşılık, kâr, faiz ve rant gelirlerine ilişkin Gini oranının 0.58 olması bu gerçegin bir göstergesidir.

Bu durumda Türkiye'de gözlemlenen gelir dağılımı eşitsizliklerinin temelinde ücret ve ücret dışı gelir-

ler arasındaki büyük farklarla birlikte, mülk ve müteşebbis gelirlerinin (kâr, faiz, rant ve küçük üreticilik gelirleri) dağılımdaki dengesizliklerin yattığını söyleyebiliriz.

4. SONUÇ

Değindiğimiz tüm bulgular, bugün Türkiye'de gelirlerin eşitlikten çok uzak biçimde dağıldığını ortaya koyuyor. Hızlı fiyat artışlarının ve uygulanan biçimde enflasyonu önleme politikalarının faturası işçi ve memurlar üzerine çıkmış, gelir bölüşümü bu gruplar aleyhine daha da bozulmuştur.

Ancak kapitalist gelişme sürecinde gerekli görülen eşitsiz gelir bölüşümünün, bu gelişmenin engellerini de oluşturduğu unutulmamalıdır. Türkiye bu olgular yaşamıştır ve yaşamaktadır. Ülkemizin refaha ulaşma yolu dengesiz bir gelir dağılımindan değil, fakat toplumun bütünü kesimlerine daha adil dağılmış bir gelir bölüşümünden geçer.

Türkiye'deki gelir dengesizlikleri temelde ücret ve ücret-disi gelirler arasındaki farklarla müteşebbis ve mülk gelirlerinin dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Ücretlerle mülk gelirleri (kâr, faiz ve rant) arasındaki farklılıklar mevcut üretim ilişkilerinin bir sonucudur. Müteşebbis ve mülk gelirlerinin dağılımı ise asıl olarak toplumdaki serbet dağılımına bağlıdır. Dolayısıyla bu ilişkileri göz ardı ederek uygulanacak politikalar (vergi politikaları, eğitimin yaygınlaştırılması politikaları vb.) soruna ancak kısmi ve yetersiz çözümler getirebilir. Adılane bir gelir bölümünü, soruna ancak üretim ilişkileri ve serbet dağılımı boyutlarını da içeren kapsamlı yaklaşımlara sağlanabilir.

Not:

* Bu yaklaşım göre üst gelir dilimlerinde yer alan grupların tasarruf eğilimi, alt gelir dilimlerindeki yerden daha yüksek olduğundan, eşitsiz dağılım kapitalist gelişme biçiminde birikimi, yatırımları ve dolayısıyla kalkınmayı hızlandıran bir potansiyele sahiptir.

Kaynaklar:

- D.I.E. (1982) Kentsel Yerler Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-1979, Ankara.
- D.P.T. (1973) Uçuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1978, Ankara.
- D.P.T. (1979) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983, Ankara.
- D.P.T. (1976) Gelir Dağılımı 1973, D.P.T. Sosyal Planlama Dairesi, Araştırma Şubesi, Ankara.
- Varışır, O., (1978) Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, DPT Yayınevi-Ankara.

1982'DE FOTOGRAF

Kemal CENGİZKAN

Fotoğraf : Kemal Atav

GEÇEN yıl ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik koşullar fotoğraf sanatını doğrudan ve olumsuz yönde etkilemiştir. Fotoğraf ile ilgili tüm kaynakların dışarıdan sağlanması ve enflasyon nedenleriyle temel malzemelerde yüzde 50'yi geçen fiyat artışları görülmüştür. Amatörler film ve kart satın almaktı güçlüklerle karşılaşırken artan birim maliyetler fotoğrafa olan istemi de azaltmıştır. Tutarlı ve bilinçli bir ithaiat politikası bulunmadığı için piyasadaki fotoğraf malzemelerinde zengin bir çeşitlilik değil, sürümlü çok olanların egemenliği görülmektedir. Sınırı çeşitlilikteki malzemelerin pazarlanması da düzensizliği nedeniyle aranılanların bulunması çoğu kez rastlantılara kalmaktır, bu nedenle çalışmalar gerekenlerde değil bulunabileceklerle yürütülmektedir. Böylece teknik olağanüstülıklar fotoğraf sanatının gelişimine engel oluşturmaktadır. Bu

sorun sadece fotoğrafçıları değil, aynı zamanda teknik seçimin 'offset' doğrultusunda yapan basım sanayi, röntgen ve benzeri kullanıcılar nedeniyle sağlık kurumlarını ve film yapımcılarını da ilgilendirmektedir. Özellikle basımın bu tüketimdeki payı önemli bir ölçüdedir. Geçtiğimiz yıl ülkemizde öz kaynaklarımıza dayalı, film ve kart üretimi ne yönelik bir fotoğraf endüstrisi kurulması doğrultusunda herhangi bir çaba görülmemiştir.

Dünyanın en renkli gazetelerini, en gelişmiş sistemleri kullanarak üreten bizimiz fotoğrafı olabildiğince çok kullanmaktadır. Ne yazık ki fotoğrafın özgün yönleri çok az değerlendirilmektedir. Hürriyet Gösteri ve Milliyet Sanat Dergisi'nin bu yıl içinde düzenledikleri iki özel sayı bu alanda olumlu bir çaba olarak değerlendirilmelidir. 1982'de fotoğraf albümleri açısından dikkate değer bir yayın olmamış, bir fotoğraf dergisinin eksikliği hissedilirken, fotoğraf eğitiminde boşlukları dolduran S. Kalfagil'in 'Fotoğraf Kompozisyon' ve R. Miski'nin 'Fotoğraf Okulu' adlı kitapları ilgi toplamıştır.

1982'de açtıkları sergilerle Şahin Kaygun, Ozan Sağdıç, Şemsal Pozcu, Fikret Otyam'ın iz bırakıkları, Seyit Ali Ak'ın 'Palyaço' adlı sergisiyle yeni bir denemeyi başlayarak gerçekleştirildiği, Bayhan-Karhova-Akduman'ın ortak sergilerinde amatörce çabaların ulaşığı başarılı çizgiyi gözler önüne serdikleri söyleyebilir.

Özetle, öndeği engellere karşı fotoğraf sanatının bir gelişme içerisinde olduğu, yapılması gerekenlerin çok azının gerçekleştirilebildiği ve varolan potansiyelin henüz tam olarak değerlendirilemediği belirtilebilir.

PAZAR EKONOMİSİ EFSANESİ (1982-1983)

Uluç GÜRKAN

ÖNÜMÜZDEKİ günlerde, ünlü 24 Ocak kararlarının uygulanmasında üç yıl geride bırakıp dördüncü yıla gireceğiz. Tüm umutlar, yeni bir ekipte ve yeni bir önləm paketinde. Ancak amaç, ya da hedef aynı. Türkiye ekonomisi pazar ekonomisi kurallarıyla yönetilir hale gelecek. Yeterki uygulanan programın sıkıntılara "iki yıl daha" katlanılsın.

Belki de kaniksandığı için üzerinde durulmadı. 24 Ocak kararlarının ilan edildiği günlerde, bu kararlar sayesinde Türkiye ekonomisinin "iki yılda" kendi kendisine yeter hale geleceği söylənirdi. Şimdi aradan üç yıl geçti. Ama kerameti kendinden menkul "iki yıllık" beklemeye süresinde geriye sayma işlemi bir türlü başlamadı. Buna karşın, ekonominin yönetiminden sorumlu ekip değişti...

YENİ EKİP, YENİ PAKET...

Geçtiğimiz Temmuz ayında istifa etmek zorunda kalan Turgut Özal'ın yetkilerinin bir bölümünü üstlenerek Maliye Bakanlığı koltugu oturan Adnan Başer Kafaoğlu'nun sözleriyle "eski ekip başarılı olamamıştı." Duruma noktasına gelen ekonominin canlandırmak için yeni bir pakete ihtiyaç vardı...

Önce, hem hükümet içinde, hem de kamuoyu önünde ekonominin yeni bir önlemler paketine ihtiyacı olduğu anlatıldı. Sonra yeni paketin hazırlanmasına girişildi.

Yeni paket, 24 Ocak kararlarının pazar ekonomisi kurallarına dayalı temel felsefesinde değişiklik öngörmüyordu. Ekonominin "yeni başı" Adnan Başer Kafaoğlu da bu felsefeye inanıyordu. Nitekim kendisi, 24 Ocak kararlarının hazırlanmasında Turgut Özal'ın en yakın çalışma arkadaşı olmuştu. Ne var ki, 12 Ey-

32

lül Harekâtından sonra atandığı Devlet Başkanlığı Danışmanlığı görevi sırasında, uygulamada ciddi hatalar yapıldığını görmüştü. Haziran 1982'de "bankerler kriziyle" açığa çıkan bunalım endişelerini doğrulamış ve iş başa düşmüştü.

Adnan Başer Kafaoğlu'na göre, 24 Ocak kararlarının tikanmasını nedeni basitti. Gerekli kararlar alınmış, ancak bu kararların uygulanaileceği kurumsal yapı düzenlemeleri gerçekleştirilmemişti. Örneğin diyor, ne bankalar sermaye bakımından güçlendirildiler, ne vergi teşkilatı çalışabilir hale getirildi. Doğal olarak sonuç, özel ve kamu finansmanı alanında çokkenti oldu.

Aranan çözüm, pazar ekonomisi felsefesine uygun olunca, hazırlanan pakete "24 Ocak'ı tedavi" adı verildi. 1982 yılından 1983'e de, genellikle birbirinin içine geçmiş biçimde olsak üzere bankacılık ve vergicilik alanındaki bir dizi yeni düzenlemeye giriliyor.

TEŞHİS VE TEDAVİ...

24 Ocak kararlarının tikanmasıyla ilgili Adnan Başer Kafaoğlu patentli tedhis acaba ne ölçüde gerçekçi? Yeni yilla birlikte başlatılan tedavi sürecinin başarı şansını değerlendirebilmek için bu soruya yanıt vermek gerekiyor...

Kuşbakışı biçiminde de olsa, göz atılacak olguların başında, bankaların sermaye bakımından gücsüz bırakıldıkları yolundaki saptama yer alıyor. Gerçekten de, bundan 20 yıl kadar önce bankalar kesiminde sermaye toplamı mevduat toplamının yüzde 38'i büyülüyündeyken, günümüzde bu oran yüzde 10'a düşmüş bulunuyor.

Carpıklık alabildiğine açık. An-

cak, yeni bir keşif değil. Sorunun ilk ele alınışı 24 Ocak kararlarının da öncesinde. Bankalar Yasası'ndaki 1979 yılı değişiklikleriyle sermaye artırımı özendirildiği biliniyor.

24 Ocak kararları sonrasında ise, eski ekibin damgasını taşıyan bir Para ve Kredi Kurulu kararı var. Tüm yankılarıyla hafızalarda taze. Bankalara, en az sermayeniz 4 milyar lira olacak deniliyor ve ekleniyor: "Sermayeniz şube sayınıza bağlı olarak sürekli artacak..."

Bankalar kesiminde, çoğunlukla anılan yasa değişikliği ile Para ve Kredi Kurulu kararına uyulduğuna da burada dechinmek gerek.

Bu ortamda yeni ekibin yaptığı, saptamasının da aksine. Eski ekibin kararını askıya alıyor ve sermayesini artırımayan bankalar için daha küçük boyutlara razi oluyor. Yanlışra, Gelir Vergisi Yasası'na eski ekibin kattığı bir hükmenden vazgeçerek bankalar kesimine ek olanaklar getiriliyor.

Gelir Vergisi Yasası'nda öngörülen değişiklikle, bankaların vadesi gelmediği halde, yıl sonlarında bilançolarına gider olarak kaydettiği faiz taahhütlerinden vergi kesintisi yapıp bağlı bulundukları vergi dairelerine yatırmaları önleniyor. Bu vergi kesintisinin yanında, güven açısından, en az sermaye önemindeki Merkez Bankası'na yatırmaları gereken munzam karşılıklar ile kasalarında muhafaza etmeleri gereken değerler de, hepsi oranları düşürerek faiz taahhüdünün vadesi sonunda yerine getirilmek üzere erteleteniyor. Böylece, rakamsal olarak banka sisteminden yaklaşık 250-300 milyar liralık ani bir kaynak çıkışına zamaana yayılıyor.

Mevcut kriz ortamında, bankalar için daha küçük boyutta sermaye artırımıyla yetinen yeni karar gerçekçi sayılabilir. Tanınan vergi kolaylığı da, banka sistemiyle ilgili güveni sarsılmama gereğine bağlanabilir. Ancak bunlar, 24 Ocak kararlarındaki tikanmanın nedenini bankaların sermaye bakımından güçlendirilmeklerine bağlamadan yanlışlığını önlemez.

Banka sermayeleriyle ilgili yukarıda vurgulananların ışığında, bankalar ile şirketlere tanınan sabit kıymetlerini yeniden değerlendirme olanağı da eski ekipten devralınan bir düzende olmaktan öteye geçemiyor. Aynı şekilde, sahip olunan arabaya, eve, ata, yata, v.b. göre asgari ücretin belli katıyla gelir vergisi ödemesi, servet ve vergi aflatı yıllardır

Türkiye'nin gündeminde olan konular. Kapsamlıla ilgili genişleme ve daralmaların dışında herhangi bir yenilikleri yok. Kaldı ki, bunların kurumsal yapı düzenlemeleri olmadıkları açık...

Son bir söz de yeni faiz oranlarıyla ilgili. Bu konuda ilke, faizleri bankaların serbestçe belirlemeleri. Ancak bu ilke yalnızca görüntüde. Bugüne dekin yalnızca bir kez, o da dev İş Bankası'nın tepesi atıp, farklı faiz uygulaması yapan öteki bankalara gözdağı vermek için vadeli mevduatın faizini yüzde 50'ye yükselttiğinde, uyulabildi. Bunun dışında faizler, her zaman kamu otoritesi tarafından dikte edildi. Bu bakımından, yeni ekibin faizlerle ilgili tutumunda eskisine göre yapışal anlamda bir farklılık yok...

PAZAR EKONOMİSİ KURALLARI

Anlaşılan, eski ekibin başarısızlığını 24 Ocak kararlarından soyutlama çabası, zorlama bir teşhisin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durumda, öngörülen tedavinin mevcut sorunları bugünden yarına ötelebilse bile, çözülmeyeceği tartışmasızdır.

O halde, irdelenmesi gereken 24 Ocak kararlarının uygulanmasında neden ekip değişikliğine gidildiği dir. Eğer yapılabilecek olan sorunları ötelemek ise, eski ekip de gündeme aldığı önlemlerle bunun utesinden gelebilirdi.

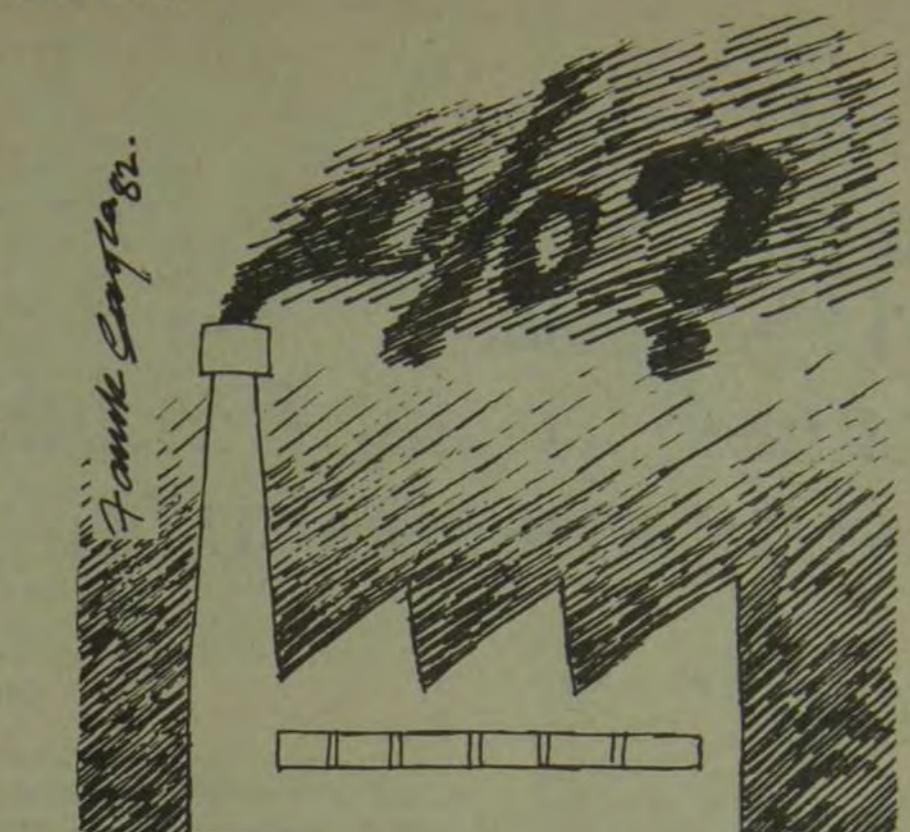
Dikkatli gazete okuyucuları hatırlayacaklardır. Cevher Özden'in yurt dışına kaçışıyla noktalanan "bankerlik olayının" yaklaşık bir ay kadar öncesi günlerdeydi. Turgut Özal, beş adet malin ithalatının serbest bırakılmasından sözetsizmiş. Bu malların yerli üreticilerini suçluyor ve ithal yasaklarının arkasına sığınıp piyasaya yüksek tekel fiyatlarını empoze ediyorlar diyordu.

Ithalat, tüketicileri korumak için serbest bırakılacaktı. Pazar ekonomisi kuralları, devletin fiyatlara müdahalesini yasakladığına göre, tekel fiyatlarını kırmayan tek çaresi buydu.

Ithalatın serbest bırakılmasının yerli sanayie zarar vereceği düşüncesi de yanlıdı. Yerli sanayicilere dışarıdan gelen hammaddeleri için gümüş bağılıklı tanır, böylece ithal mallarıyla rekabet edip ayakta kalmalarının koşulları yaratıldı.

Turgut Özal'a göre, madem pazar ekonomisi kuralları uygulanı-

Faruk CAĞLA

yordu, amaç ithalatın bütünüyle serbest bırakılması olmamıştı. Nitekim, ithalatta liberasyon listelerinin kapsamının genişletilmesine başlanmıştır. Hedefe, aşama aşama dört yıllık bir planla ulaşılacaktı. Şimdi tesbit edilen beş mal, bir zorunluluktan kaynaklandığı için bu planın en önemli aşamalarındandır...

Turgut Özal, ekonomiye hukmettiği 30 ay boyunca ilk kez bu konuda sanayi kesiminin direnmeye karşılaştı. Pazar ekonomisi kurallarına kimse toz kondurmuyordu, ama Turgut Özal'ın gözünün krallığı sanayie bol geliyordu. Kastelli olayı kördüğüm'e dönüşen anlaşmazlığı çözdü. Turgut Özal'ın istifasında tuz-biber oldu...

KABULLENİLMESİ GEREKENLER...

Pazar ekonomisi kurallarının miyopluğu çerçevesinde kalınrsa, Turgut Özal'ın yaklaşımının tutarlılığı yadsınamayacaktır. Sorun miyopluğun kendisiyle ilgilidir. Bu bakımından, sanayi kesiminin gösterdiği direnenmenin bu çerçeveyi aşması gerekdir.

Gösterilen direnmeye, Türkiye'de sanayileşme alanında bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan birikimin bugün için korunduğu doğrudur. Gerçekten de, gelişmiş Batılı ülkelerin dahi sanayilerine sahip çırakar himayeci politikalarla başvurdukları bir ortamda, ithalatın tümüyle serbest bırakılmasının sonucu, Türkiye'ye çkartılan Batılı kaynaklı "sanayie, veda" çağrılarının maddi eko-

nomik temellerini oluşturmak olurdu. Direnme, başka bir amaçla, açıkçası salt tekeli karları devam ettirebilmek için de gösterilmiş olsa, bunu önlemiştir.

Şimdi sorun, ithalatın serbest bırakılması gündeme geldiğinde karşı koyulan pazar ekonomisi kurallarına, yurt içinde dilendiği gibi bir fiyat politikası izleyebilmek için sahib çıkmakta olmasıdır. Yeni ve eski ekibi, önce birbirinden ayrıp, sonra da 24 Ocak kararlarının felsefesinde buluşturan çizgi budur. Bu çizigide, yeni sorunlar, yeni güçlüler kaçınılmazdır.

Cözüm, pazar ekonomisi fesnesinin bütünüyle terkedilmesinde. Bu, yalnızca pazar ekonomisi kurallarının acımasızlığı ile demokrasının sıradan insana verdiği değeri bir arada yaşatmakta karşılaşan güçlüklerin aşılmamasını sağlamış olmayıacak. Aynı zamanda, daha bugünden uluslararası işbölümünün sınırlarını zorlama noktasına gelmiş olan Türkiye'nin sanayi birikimini ileriye götürmenin yolunu da açacaktır.

Mevcut koşullarda atılabilcecik ilk adım, devletin doğrudan müdahele yetkisine sahip olarak fiyat kontrollerine başlamasıdır. Hazırlanlığı hâlde, bir yılı aşkın süredir nerede takıldı bulunamayan "tüketiciyi koruma yasası" bir imkandır. Gerçekte de, fiyat kontrolleri, sanayie, vergi kolaylıklarını, yeniden değerlendirme, servet affi gibi kolaylıklar sağlanmak için 1983 yılının toplumsal fedakarlıklar karşısında en azından vefa borcu olacaktır.

EKONOMİK BUNALIM, ULUSLARARASI YENİ İŞBÖLÜMÜ VE TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET

Yıldırım KOÇ

Bu yazı, birbirile bağıntılı iki olgu olan ekonomik bunalım ve uluslararası yeni işbölümünün öümüzdeki yıllarda Türkiye'deki sendikal hareketi hangi doğrultuda ve ne boyutta etkileyeceğini irdelemeyi amaçlıyor.

Çalışmada önce 1980 yılına kadar sendikal hareketin gelişimi, bu gelişimin maddesel dayanağı ele alınacak, 1980 yılı sonu itibarıyle sektörlerde göre işçilerin örgütlenme durumları özetlenecek. Daha sonra, 1980 ve sonrasında Türkiye'nin uluslararası ve ulusal konumlarındaki değişiklikler ve girişimler ele alınacak. Son olarak da, bu maddesel yapı değişikliğinin sendikal hareket üzerindeki olası etkileri değerlendirilecek.

SENDİKAL HAREKETİN GELİŞİMİ:

1938 yılında çıkan Cemiyetler Kanunu'na göre, sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak yasaklanmıştı. Bu yasak 1946 yılında, kanımcı uluslararası dinamiklerin belirleyiciliğinde kaldırıldı. Sendikalar kuruldu. Kurulan sendikalardan bir kısmı,

aynı dönemde oluşturulan sosyalist partilerle bağlı olduğu gereçisyle aynı yıl Aralık ayında kapatıldı. Ancak bazı yörelerde iktidardaki parti, bazı yörelerde kendiliğinden gelişen işçi hareketi ve muhalefetteki partinin desteğinde sendikalar örgütlenindi. 1952 yılında, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun etkileri de bu karmaşık bütünlüğe eklendi ve Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) doğdu.

Türk-İş'e bağlı sendika ve federasyonların üyelerinin büyük bir çoğunluğunu kuruluşundan bugüne kadar kamu kesimi işçilerinde çalışan işçiler oluşturdu. Özellikle 1952-1961 döneminde kamu kesimi işçilerinin ağırlığı daha fazlaydı. 1961-1967 döneminde özel sektör işçilerindeki işçiler de sendikalarla örgütlenenler ve 1963'ten başlayarak toplu sözleşmelerden yarandılar. 1967 yılında DİSK kurulduğunda, Türk-İş'ten ayrılan üç sendika (Maden-İş, Basın-İş ve Lastik-İş) ve daha sonra DİSK'e katılan sendikalar da genellikle özel sektördeki işçileri örgütlemiştir.

1967-1974 döneminde kamu ke-

simi işçilerinin birkaç işyeri dışında tüm Türk-İş sendika ve federasyonlarında örgütleniyordu. DİSK'e bağlı sendikaların çalışmaları ise genellikle Marmara Bölgesi'ndeki özel sektör işyerleriyle sınırlıydı. 1974 sonrasında, Türk-İş'ten ayrılan bazı sendikaların DİSK'e katılmasıyla, DİSK'in kamu kesimi işyerlerindeki etkinliği arttı.

1980 yılında sendikal işçilerin toplam sayısına baktığımızda, 1,5-2 milyonluk bir sendikal kitle görülmüyor. Çalışma Bakanlığının bu konudaki verileri 3,5-4 milyonlarda dolaşmakla beraber, sendikaların üye sayılarının fazla gösterme eğilimleri ve birden fazla sendikaya üyeliğin mümkün olması gibi nedenlerle, bu rakamlar abartmalı kabul edilmekte.

1961-1980 döneminde işçileri sendikalaşan işyerlerine baktığımızda bazı genellemeler yapmak mümkün.

Sendikal işçilerin önemli bir kısmı kamu kesimi işyerlerinde örgütleniyor. Kamu kesimi işyerleri, genel ve katma bütçeli daireleri, döner sermayeli kuruluşları, iktisadi devlet teşekkülerini, diğer kamu iktisadi teşebbüslerini, yerel yönetimleri ve bir ölçüde de, yönetimlerine hükümetin kanışma hakkının bulunduğu tarım satış kooperatifleri ve birlilikleri ile tarım kredi kooperatifleri ve birliliğini de içeriyor. 1961-1980 döneminde hükümetler işçilerin sendikalaşmasına karşı olumsuz bir tavır takınmadılar. Aksine bazı hükümetler sendikalaşmayı destekledi. 1974-1980 döneminde ise, sendikalaşmayı karşı olumnamakla beraber, belli sendikalar yeğlendi ve işyerlerinde desteklenen sendikaların çoğuluk sağlamasına yönelik müdahalelerde bulunuldu.

Hükümetler, sendikalaşmaya genel olarak karşı olmamanın ötesinde, ücretler ve diğer çalışma koşulları konusunda da sendikaların istemelerine genellikle olumlu yanıt verdiler. Kamu kesiminde çalışanların sayısı politik düşüncelerle şırrıldı. Gereksiz yere artan işçi sayısı, yükselen gerçek ücretler ve diğer işgücü malyet öğeleri, kamu kesimi açıklarını hızla artırdı. Devlet, kamu kesiminde artan personel harcamalarını piyasadaki para hacmini artırarak finanse etti. Kamu harcamalarının artışının ekonomiyi canlandıracığını olan inanç, bu açıkların önemsenmemesine de neden oldu.

Özetle, kamu kesiminde işçiler kolayca sendikalaştı, gerçek ücret düzeyleri yükseldi, çalışma koşulla-

rı iyileşti. 1974-1980 döneminde seçilen sendika konusunda hükümetlerin olumsuz uygulamalar da, işçilerden çok sendikaları etkiledi.

Özel sektör işyerlerinde ise sendikalaşma ve seçilen sendika konusunda uzun ve derin uyuşmazlıklar oldu. Ancak öncelikle geniş iç pazar üretimde bulunan, korumacılık tan yaraların büyük endüstri işçilerindeki işçiler sendikalaştı. Bu işyerleri, geniş iç pazardan alabildiği yararlanıyorlar, maliyetlerdeki yükselmelere önem vermeyecekler, hatta maliyet artışlarını yüksek fiyat artırmaları için gerekçe olarak kullanıyorlardı. Yaşanan ekonomik büyümeye ve endüstri için uygulanan ithal ikameci korumacı siyasetler, geniş iç pazar için Türkiye'de üretimde bulunan şirketleri son derece avantajlı bir duruma getirdi. İşyerleri maliyet ve etken çalışma sorunlarını ikinci plana itti. Üretim yapılabildiği ölçüde satıldı ve yüksek kârlar elde edildi. Üretimin sürdürilebilmesi için de parasal ücret artışlarına göz yumuldu. Gerek enflasyonla bu parasal ücret artışlarının gerçek ücret artışlarına aynen dönüşmesi önlemedi, gerek yüksek parasal ücret artışları gerekçe gösterilerek üretilen ürünlerin fiyatları kat kat artırıldı ve kâr arıksızlandı. Dikkat edileceği gibi, uluslararası rekabetin dışında gümruk duvarlarıyla korunan ve teşvik edilen işyerleri, sendikalaşmadan pek zarar görmeden. İşgücü malyetlerinin yükselmesi kârları düşürmedi. Aksine, fiyatlar daha hızlı arttıktan, işgücü malyetinin kâra oramı düştü. 1977 yılında iç pazarda geçici bir daralma görüldü. Ancak daha sonra pazarın bir ölçüde canlanmasıyla, 1980 yılına kadar gelindi.

Özetle, 1961-1980 döneminde ekonominin büyümesi, hükümetlerin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme siyasetleri, sanayileşmenin çeşitli biçimlerde teşvik edilmesi, ülkede üretilen malların ithalatının yasaklanması, Türk parasının değerinin resmi kurda yüksek tutulması ve yüksek gümruk vergilerine bağlı olarak, endüstri işletmeleri çok yüksek malyet ve kârlarla üretimde bulundular. Bu yapı içinde sendikalaşmaya karşı direnmediler. Aksine, sendikalaşmanın ve toplu sözleşmelerin işçileri disipline edici yanından yarandılar.

MADDESEL YAPID DEĞİŞİKLİKLER VE ETKİLERİ:

Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla

ekonomik bunalım ortamında ihracata dönük bir endüstrileşme stratejisine geçildi. Sık sık, belirli malların fiyatlarında yükselmeler karşısında ithalata gidileceği de belirtiliyor. Bugüne kadarki gelişimi ve bugün ulaştığı maliyet-etkenlik düzeyiyle Türkiye endüstrisinin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesi olanak dışı.

Geçmiş dönemlerde Türkiye'den yapılan endüstri ürünlerini ihracatında rakipler genellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde üretimde bulunan şirketlerdi. Bu şirketlerin gelişmiş teknoloji avantajlarına karşın, bu ülkelerdeki yüksek ücretler ve devletin kişi başına yüksek refah harcamalarının nedeniyle, yüksek işgücü maliyetleri gibi bir dezavantajları vardı. Bu durumda, işgücü maliyetini Türkiye'de düşük tutup, etken bir üretim süreci örgütlenliğinde, endüstri mallarında dışsatım olanakları yaratılabiliyordu. Ancak 1970'lerde ve 1980'lerde Türkiye'nin endüstri ürünlerini ihracatında rakibi artık serbest bölgelerdir. Serbest bölgelerde ise Türkiye'dekinin çok üstünde bir teknoloji düzeyi ile Türkiye'dekinin çok altında bir işgücü maliyeti söz konusudur. Bu durumda, Türkiye'nin endüstri ürünlerini ihracatında uluslararası pazarlarda çokuşlu tekellerin serbest bölgelerdeki üretimiyle rekabet edebilmesi düşünenlemez. İhracatın devlet tarafından yoğun bir şekilde teşvik edilmesine dayalı işleyişlerle özel sektörün yüksek malyetli ve edilgen üretim yapısının korunması ise, devlete büyük bir külfet yükleyecektir. Endüstri ürünlerini ihracatında teşvikle sağlanan artışın faturası zaman içinde ödenecektir.

Bu koşullarda Türkiye'de işgücü malyetinin daha da düşürülmeye çalışılması kaçınılmazdır. Bu nedenle özel sektör işyerlerinde maliyetler ve işgücü malyetinin toplam malyetler içindeki payı büyük önem kazanmış, sendikalaşma konusunda geçmiştekinden farklı tavırlar geliştirilme başlamıştır. Geçmişte sendikalaşmaya, toplu sözleşmelerle ve hatta iş uyuşmazlıklarına ithal ikameci korumacılığın, ekonomik büyümeyen ve genişleyen iç pazarın şemsiyesi altında oldukça hoşgörülü yaklaşanlar, bugün can kaygusu, ölüm-kâlim mücadelei içindedir. Uygulanan yeni ekonomi politikaları, endüstri yatırımlarının etkisiyle yaradı, endüstri yarınlarının etkisiyle zırhı çırpatmaktadır. Endüstri işçilerinin büyük bir kısmının çalıştığı bu işyerlerindeki yeni sorunlar, sendikalarla karşı tavrı temelden değiştirecektir.

Özel sektör endüstri kuruluşları açısından ithal ikameci ve korumacı endüstrileşme siyasetinden, ihracata dönük endüstrileşmeye ve ekonomik büyümeden ekonomik bunalıma geçişin yarattığı sonuçlara benzer sonuçlar kamu kesimi işyerleri için ekonomik bunalım döneminde alınan kökü önlemlerle yaratılmaktadır.

1961-1980 döneminde kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalaşmalarını önlemeye doğrudan bir müdahaleye uğramadıkları, 1974-1980 dönemindeki girişimlerin seçilen sendika konusunda politik düşüncelerden kaynaklandığı daha önce belirtildi. Personel sayısı ve çalışan başına işçilik maliyetlerindeki artış ise büyük ölçüde emisyonla karşılandı. Bütçenin ve KİT'lerin açıkları ekonomiyi canlısı bir olgu olarak algılandı ve bir ölçüde öyledi de. Piyasadaki para hacmi (başka etmenlere bağlı olarak) hızla büydü. Ancak kapitalizmin bunalımlarında ilk kez 1957-1958'de görülen yapısal değişiklik, 1970'lerde belirleyici bir önem kazandı. Bunalım dönemlerinde fiyatlar düşmedi, artmasını artırmayı enflasyonun ana nedenlerinden birini oluşturdu.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde yapısal bir özellik olan fiyat artışlarının bir kaynağının devletin sosyal refah harcamalarında bu dönemde meydana gelen artış olduğu yolunda saptamalar ön plana çıktı. II. Dünya Savaşı sonrasının sosyal demokrat partilerinin "refah devleti" sona erdi. Friedman'in sözcüsü yaptığı öneri yaygın kabul gördü. Enflasyonun dizginlenebilmesi için devletin sosyal refah harcamaları kısıldı; bu önemin işsizliği artıncı sonuçları ise önemsenmedi.

Türkiye'de ise devletin "sosyal refah" harcamaları oldukça kısıtlıydı, ancak kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu kuruluşlarında işçi statüsünde çalışanların gerçek ücretlerindeki artış ve bu işyerlerinin aşırı şekilde şişirilmiş kadrolarla doldurulmuş olması, önemli bir kaynağın üretimden uzak olarak tüketilmesine, dolayısıyla enflasyona neden oluyordu. Batıda sosyal refah harcamaları kısıldıken, Türkiye'de kamu kesimi kadroları kısıldı ve kamu kesiminde ücretler ve çalışma koşulları geriletiildi. Kamu kesiminin de sendikalara, toplu sözleşmelerle ve iş uyuşmazlıklarına karşı tavrı değişti. Dünya Bankası, kamu iktisadi teşebbüslerine kredi verme-

nin ön koşulu olarak reorganizasyon ve personel politikalarının rasyonelleştirilmesini öne sürmeye başladı. Bütün bu gelişmeler sonunda, Yüksek Hakem Kurulu gerçek ücretleri düşürdü ve Maliye Bakanlığı kadroları kısıtladı.

Özel sektörün ve kamu kesiminin işgücü maliyetleri konusunda giderek duyarlı olması ise, çalışma mevzuatında yaşadığımız ve yaşayacağımız değişiklikleri gündeme getirdi. Olan ve olacak değişiklikler yukarıda açıklanan maddesel yapı değişikliklerinin sonucudur. Bu gelişmelerden etkilenenlerce "geçici" olarak algılanmamalıdır. *Ekonominik bunalım enflasyonla birlikte* sürdürük, kamu harcamaları kısıtlacaktır. II. Dünya Savaşı öncesinde ABD'de ekonomik bunalımın deflasyonla birlikte sürmesi, kamu harcamalarının artırılması ve sendikal özgürlükleri genişleten Wagner Yasası'na (1935) yol açmıştır. Bunalımın niteliğinin değişmesi, öngörülen önlemleri de değiştirmektedir. Ekonomik bunalım özel sektör işyerlerini de etkilemeye, ekonomi küçülmekte, işyerleri stoğa çalışmaktadır, stoğa çalışmanın maliyeti yüksek faizler nedeniyle hızla artmaktadır, işyerleri en kolay oynayabilecekleri değişken olarak işgücü maliyetlerine yüklenmektedir.

Ayrıca uluslararası düzeydeki yeni işbölümü çerçevesinde (yaşanılan ekonomik bunalımla bağlantılı ve ancak ondan ayrı olarak) endüstri bir yapı değişikliğine uğramaktadır. Bu yapı değişikliğinin onde gelen gereği ise işgücü maliyetlerinin mümkün olduğunda düşürülmüşdür.

Bilim ve Sanat'ın Kasım sayısında ele alınan "eve iş verme" olgunun önem kazanması bu gelişmelerin bir boyutunu oluştururken, diğer boyutu olarak serbest bölge tartışmaları gündeme gelmektedir.

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

Türkiye'de serbest bölgelerin kurulması girişimi 1920'lerde İstanbul için yapıldı. 1927 yılında "Serbest Bölgeye İlişkin Yasa" kabul edildi. Ancak bu yasanın öngördüğü gelişmeler gerçekleşmedi. 1953 yılında ise 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu kabul edildi. 1956 yılında da İskenderun'da bir serbest bölge kurulması yolunda bir karamame çıktı. Ancak bu karar da gerçekleşmedi. (1976 öncesi gelişmeler ve belgeler için bkz. M. Sönmez, "Türkiye'de Serbest Bölge Kurma Girişimleri", Fröbel-Heinrichs-Kreye, Uluslar-

arası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler, Belge Yay., s. 214-283)

Türkiye'de serbest bölgeler konusu yeni biçimde 1976 yılında tartışılmaya başlandı. Dönemin hükümeti "Serbest Liman ve Bölge Kanunu Tasarısı"nda, serbest bölgelerin işlevini şu şekilde belirliyordu:

"Yurt içinde veya yurt dışında (serbest bölge veya limana) eşya getirilmesi, getirilen eşyanın depo edilmesi, aynen veya işlem görerek, kısmen veya tamamen çıkarılması ve bu eşyanın serbest bölgede yapılacak her türlü imalat, inşaat ve onarılma harcanması, düzenlenmesi ve ayrimi Bakanlar Kuruluna düzenlenir." (Md. 3/a)

1976 yılının son aylarına kadar süren tartışmalarda, Yumurtalık, Trabzon, Gaziantep, Gürbulak ve Doğu Beyazıt'ta serbest bölgelerin kurulmasından söz edildi. Ancak daha sonra bu konu parlamentodan çıkmadı. Hükümetler, uluslararası yeni işbölümüne uyamadı veya uymadı.

Ancak 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile, uluslararası düzeydeki yeni işbölümüne uygun bir yapı değişikliği süreci başlatıldı. Ekonomik büyümeyen ve iç pazarın genişlemesinin durması ve hatta her ikisinde daralmaların ortaya çıkması ise, özel sektör işyerlerinin maliyet sorunlarını ön plana çıkardı. Bu koşullarda serbest bölge tartışmaları yeniden gündeme geldi.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanıp yasama organına onaylanan 1980 Programı'nda "üretimin eksiyetini ihracata yönelik olarak yabancı sermaye projeleri"ne öncelik tanınacağı belirtildi. Karşın, serbest bölgeler konusunda açık bir tavır yoktur. 1979 Programı'nda da ödemeler dengesi açığı sorununa çözüm olarak önerilenler arasında serbest bölgelerin kurulması bulunmamaktadır.

1981 ve 1982 Programları'nda ise serbest bölgelerin gündeme geldiğini görüyoruz:

"Serbest bölge ve gümrüksüz antrepo konusunda yeni düzenlemelere gidilecektir. Transit ticaret imkanları geliştirilecek ve bu alanda yeni düzenlemelere gidilecektir." (1981 Programı, s. 103)

"Serbest bölgelerin kurulmasına çalışılacaktır. Kârlı 'ihracat için itilat' imkanları değerlendirilecektir. İmhaçeci eğilimlerin ihracatını etkilememesi için gerekli tedbir-

ler alınacaktır." (1982 Programı, s. 61)

Turgut Özal, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı iken, *Business International Dergisi* ile yaptığı bir görüşmede bu konuda şöyle diyordu:

"Örneğin kendi ülkenizdeki fabrikalarınız rekabet şansını yitirmişse, bu fabrika Türkiye'ye transfer edilebilir, tekrar rekabet edilebilir hale getirilebilir. Türkiye'de ekonomik olarak imal edilemeyen yedek parça ve hammadde sıfır gümüşle ithal edilerek dünya piyasaları için en ucuz fiyatla imalat yapılabilir. Bu şekilde bütün ülke satıcı, ihracata dönük imalat için pratik olarak bir serbest imalat bölgesi olmaktadır." (Cumhuriyet, 10.6.1982)

Gümrük ve Tekel Bakanlığı Müşterisi Orhan Yüzbaşıoğlu ise 1982 yılı Haziran ayında yaptığı bir açıklamada, Bakanlığın, Türkiye'de serbest bölge kurulabileceği kanısına vardığını söyledi. Yüzbaşıoğlu, 1953 yılında çıkarılmış olan 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu'nun serbest bölge kurulmasına olanak tanadığını, bazı değişiklik önerilerinin de Bakanlık tarafından hazırlananın Başbakanlığa sunulduğunu bildirdi. Bu konudaki görüşlerini de şu şekilde özetledi:

"Uygun bir yerde kurulacak ve başarı ile işletilecek bir serbest bölge uygulaması ülkemiz ekonomisi bakımından iyi ve yararlı sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Bu bakımından, serbest bölge konusunda başkanlık olarak olumlu kanaat taşımaktayız." (Milliyet, 28.6.1982)

Serbest bölgeler konusunda görüş açıklayanlardan Prof. Dr. Selahattin Tuncer, "Türkiye'de Serbest Bölge" başlıklı yazısını şöyle bitirdi:

"Bir karşılaşırma yapacak olursak, Türkiye açısından serbest bölge yararları, zararlarından daha ağır basmaktadır. Kaldı ki, zararlar, her zaman için, alınacak tedbirlerle önlenebilir. Bu açıdan ülkemizde gecikmekte beraber, serbest bölge denemesine bir an önce başlamak gereklidir." (Dünya, 21.9.1982)

Serbest bölgeler Türkiye'de de giderek artan bir ilgi görmeye başladı. İstanbul Bankası 1.7.1982 günü İstanbul'da "Serbest Ticaret Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı" konulu bir panel düzenledi. Panelde yönetici olarak Özer Çiller (İstanbul Bankası Genel Müdürü), Prof. Dr. Tansu Çiller (Boğaziçi Üniversitesi), Aydin

Dündar (Motorlu Araçlar Ticaret A.Ş. Genel Müdürü), Nuh Kuşçulu (İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı) ve Prof. Dr. Erol Manisalı (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi) katıldı.

İktisadi Araştırmalar Vakfı da 18.10.1982 günü Mersin'de "Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler" konulu bir seminer ve "Türkiye'de Serbest Bölge Uygulaması İçin Geçici Tedbir ve İzlenecek Politika" konulu bir panel düzenledi. Ulaştırma Bakanı Mustafa Aysan, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Bozer birer konuşma yaptılar. Tansu Çiller "Serbest Bölgeler ve Dünyadaki Uygulama" ve Selahattin Tuncer de "Türkiye'de Serbest Bölge" konularında birer tebliğ sundular.

Her iki toplantıda da konuşmacılar Türkiye'de biran önce serbest bölgelerin kurulmasını savundular.

Serbest bölgelerin nerede kurulacağı ise tartışmalara yol açtı. İskenderun, Mersin ve İzmir kentleri gösterilen adayların başında geliyor.

İskenderun Ticaret Odası Başkanı Mehmet Binbay, *Dünya Gazetesi*'nin yaptığı bir görüşmede, serbest bölgeler konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklıyor:

"Bir defa serbest bölge ve limanların kurulmasında en büyük yarar, sanayi tesisleri kurulacağına, demin söylediğim gibi teknoloji ve yabancı sermayeyi de yanında getirecektir. Transit taşımacılık artacaktır, hem rekabet, hem de istihdam politikasına yardımcı olacaktır. İskenderun'da bir limanlar silsilesi vardır ve bölge olarak da en müsait. Şu söyleyeyim: Güneyde.. Amik Ovası Ortadoğu'nun Hollanda'sı olacaktır."

"Dilediği yerden dilediği parça ve malzemeler gelecektir. Burada montaj ya da imal edilecek ve yöresel dağıtım merkezi olacaktır. Bu arada iki fonksiyon doğuyor: Sanayi faaliyeti, ticari faaliyet. Sanayi faaliyeti hem memleket ekonomisine yeni bir teknoloji getirecek, hem de ticari faaliyette bunların satımı olacak." (Dünya, 12.4.1982)

İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu ise, İzmir'in serbest bölge olmasına karşı çıktı ve önceliğin İstanbul ve Gölçük'e verilmesini savundu. (Cumhuriyet, 9.10.1982). Nuh Kuşçulu'nun bu konudaki görüşleri için ayrıca bkz: Kuşçulu, "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri", 2. Türkiye İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler

Komisyonu Tebliğleri, 1981, s. 123-134)

Ülkeye yabancı sermaye girişinin istenilen çok altında gerçekleşmesi, serbest bölge girişimlerini sürekli olarak gündemde tutuyor. Bu girişimlerin ana amacının çokluslu tekellerin ucuz işgünü gereklisini olduğu daha önce belirtildi. Ancak sendikalar ve Türk-İş bu konuda görüş bildirmemi, hiçbir girişimde bulunmadı. Bu gelişimlerin Türkiye'deki sendikal hareket üzerindeki etkilerinin farkında değilmiş gibi davranışları.

SONUÇ:

Özel sektör açısından ekonomik bunalıma ve ihracata dönük endüstriyelme, kamu kesimi açısından ise kamu harcamalarının enflasyonun ana nedenlerinden birini oluştumasına bağlı olarak, sendikalara karşı tavır yapışal bir değişikliğe uğradı. 1961-1980 döneminde büyuyen ve güçlenen sendikal yapılarının bu yeni firtinalı döneme dayanabilmeli olasılığı oldukça düşük gözükmüyor. Türk-İş yönetiminin bu yapısal tavır değişikliğini yeterince kavramadığı da kolayca söylenebilir. Bugün aileleriyle birlikte üç milyona yakın yurttaşımız yurt dışında yaşamaktadır. Gerçi bunlardan azınsanmayacak bir bölüm çeşitli ülkelerde sorunlarının çözüm yoluunu görüyorlar. Amane yazık ki çok büyük bir bölüm kendi ülkesiyle yabancı ülkeının yaşamayı boşluğu içinde bocalayıp duruyor hâlâ. Böyle olmakla birlikte kimseyi uyanıtmıyor diye suçlamak haddimiz değil. Yurtdışıkların sorunları ciltler dolusu kitap oluşturur. Ancak bu sorunların öz kaynağını sizin de bildiğiniz gibi Türk'ün ekonomik ve sosyal yapısında gizlidir. Bir yarayı tedavi edebilmekin baş koşulu kanamayı durdurmaktır. Ülkemiz bu can ahci sorunu karşısında aydınlarımızın kısa zamanda mutlaka bu pasiflikten kurtulması gerekligine inanıyorum. Bir işçi yorgunluğuyla gelecek güzel günlere merhaba...

okuyucularla

Yurtdışındaki İşçilerimizin Sorunlarına Eğilelim

Bilim ve Sanat sayesinde ülkemize ve halkımıza olan hasretimi iletişim ve haberleşmeyen doyumsuzluğun bir nesibe de olsa gidermeye çalışıyorum.

Dergimiz Bilim ve Sanat'ın konumu, bulunduğu yer ve hedef ettiği çevre göz önüne alınlığında yurt dışında bulunan Türk işçi ve göçmen işçilerin sorulan hakkında yazılanların yeterli olduğu sanımda. Gerçek yurt dışındaki yurtdışıklar için bazı kitap dergi ya da gazetelerde çeşitli yazılar yarınlanır ve yayınlanır, ancak bunlar ya yetersiz ya da bilinçli olarak şartılmış, hiçbir yurt dışındaki yurtdışıklara gerçek yolu berrak bir şekilde göstermemektedir. Bugün aileleriyle birlikte üç milyona yakın yurttaşımız yurt dışında yaşamaktadır. Gerçi bunlardan azınsanmayacak bir bölüm çeşitli ülkelerde sorunlarının çözüm yoluunu görüyorlar. Amane yazık ki çok büyük bir bölüm kendi ülkesiyle yabancı ülkeının yaşamayı boşluğu içinde bocalayıp duruyor hâlâ. Böyle olmakla birlikte kimseyi uyanıtmıyor diye suçlamak haddimiz değil. Yurtdışıkların sorunları ciltler dolusu kitap oluşturur. Ancak bu sorunların öz kaynağını sizin de bildiğiniz gibi Türk'ün ekonomik ve sosyal yapısında gizlidir. Bir yarayı tedavi edebilmekin baş koşulu kanamayı durdurmaktır. Ülkemiz bu can ahci sorunu karşısında aydınlarımızın kısa zamanda mutlaka bu pasiflikten kurtulması gerekligine inanıyorum. Bir işçi yorgunluğuyla gelecek güzel günlere merhaba...

A. Aslan - Avustralya

Tarihsel Görev

Bilim ve Sanat Dergisini öbür yayın organlarından ayıran özellikler var. Bu da, konularını sürekli olarak güncelendirmek, almak ve bu konuları tarihsel gerçeklere dayanarak bilimsel bir temelde sentez edip, kitlelere ulaştırmak. Basın ve yayın organlarının önemini artırtıcı bir dönemde somut gerçekleri kitlelere ulaşır. 1961-1980 döneminin oldukça durgun suları hırçınlaştı. Bakalımlar sazanlar mı alabalıklaşacak, yoksa tükenenecek sazanların yerine yeni alabalıklar mı türeyselik?

Ali Karaca - İstanbul

1982'DE ORTA DOĞU'DA «TEKERRÜR» EDEN TARİH

Haluk GERGER

HABER ajanslarının teksleri televizyonun görüntülerini ve gazete başlıklarını animsandığında, Orta Doğu, 1982 yılında, şiddetin kol gezdiği, soykırımını ve katliamın tezgahlandığı bir "kan gölü" görünümündedir. Hiç kuşkusuz, bu görüntü, 1982 Orta Doğu gerçeğinin yadsınmaz bir parçasını oluşturmaktadır. 1982 yılında Orta Doğu'da görülen acımasız şiddet ve insan dramının boyutları artık kuru çözümleme yazılarını aşmıştır. Bir başka deyişle, 1982 Orta Doğu gerçeğinin bir yüzü "bilim" ötesindedir. Bundan sonrası "sanat"ındır; insan vicdanının kanayan bu yarası, insanlığın yaran için, artık insan ruhunun bir başka ve yüce taraftıyla deşilmelidir, sanatçılarca işlenmelidir. Anlamsız şiddetin acılarını belki ancak "sanat" anınlı bir biçimde ele alabilir.

1982 Orta Doğu'sunun bir başka gerceği ise, Filistin Kurtuluş Hareketinin ve buna bağlı olarak, Arap dünyasının, geçici de olsa, uğradığı siyasetten yeniligidir. Emperyalizm ve Siyonizm karşısında uğrulanın bu ağır yenilgi ise, "sanat"ın duyguşallığı içinde bırakılmamalı, "bilim"in nesnelliği ve acımasızlığıyla çözümlenmeli. Burada, "bilim"e, özellikle de tarih bilimi'ne gereksinme var herseyden önce.

1982 yılında Orta Doğu'da, Filistin Hareketinin -ki Filistin Hareketi yalnızca Filistin halkın kendisini devletini kurma savasını aşar, mazlum uluslararası bağımızlık ve özgürlük taraflarını simgeleyerek içerir- üstelik, siyaset saygılılığının doruğundayken yalnızlık içinde uğradığı ağır kayıplar vardır. Temel olarak Filistin Hareketi ve onun örgütsel çerçevesi FKÖ, askeri bir yenilgiye uğramıştır. Şiddeti her zaman kar-

Arap gereksiniminin "siyaset destek" sağlamak olmadığını, İsrail'e karşı bu siyaset destek ABD'nin zaten veremeyeceğini, buna karşılık somut çıkarların elde edilebilmesi, yanı kaybedilen toprakların geri alınması için gerekli baskının İsrail'e yalnızca ABD tarafından uygulanabileceğini anlatmıştır Araplara. Özellikle Sedat'in atılan bu olaya takılmasıyla da, Araplann bölünmesi, sağlıklı perspektiflerini kaybederek de dar çıkarlarının ve ABD'nin yanında koşmaları, giderek güçsüzleşmeleri ve nihayet yenilgiye uğramaları kaçınılmaz olmuştur. Çağdaş "böl ve yönet" böyle uygulanmıştır ve işte bu anlamda tarih 1982 yılında "tekerrür" etmiştir Orta Doğu'da.

* * *

1982 yılının Orta Doğu'sunun benzeri başka bir görüntüsü ise, tüm Arap dünyasının çaresizliğini simgeselerebine, Beirut gözler önüne sermiştir: Amerikan deniz piyadeleri Beirut limanındadırlar, ülkede asayı sağlama gereklisiyle...

Bundan 22 yıl önce de, sağcı Hristiyan Devlet Başkanı Şamun, tükedeki ilerici güçlerle başa çıkmayağımı anlayarak, Amerika'yı Lübnan'ı işgale davet etmiş ve 15 Temmuz 1958'de Amerikan deniz piyadeleri "davete icabet" etmiş, Beyrut'a çıktılar. Kamil Şamun-Pierre Cemayel, Maruni-Falanjist çizgisinin devamı Beşir Cemayel'in "Devlet Başkanlığı" ve Amerikan deniz piyadelerinin çıkartmasıyla, 1982 yılında da ünle Eisenhower Doktrini bir kez daha uygulamaya konulmuş oldu Lübnan'da ve tarih yine "tekerrür" etti.

* * *

Arap dünyası ya da onun demokratik özlemlerini dile getiren kesimler 1982 yılında, önce bölünmüştür, sonra da yenilgiye uğratılmışlardır. Bu bölünme Camp David ile doruğa çıktı, 1982 yılında da yenilgi gelmiştir. Arap dünyasını "İngiliz işi" bölümünün bu kez mimarlığını Kissinger yapmıştır. Kissinger, üçlü bir yaklaşımla başarmıştır. Begin, Reagan ve Amerikan deniz piyadelerini de bu traji-komedinin talihsiz oyuncuları olmuşlardır. "Tekerrür"ün komik ve yapay sahnesinde bu oyun oynanırken, gerçek tarihin gerçek sahnesinde gerçek kahramanlar var. Mazlum uluslar, insanların "mutlu son"unu, çektikleri çilelerin gerçesinde işliyorlar, gerçek toprakları... Üçüncü aşamada ise,

sirketlerin levhaları çekerectir. Gerçi baba ile oğlun umutları yol ortasında serilip kalmıştır ama, onlar henüz umudun yitip gittiğini anlayacak düzeye erişmemiştir.

Evet, tüm bunlardan önce baba ile oğlun köyden çıkmaları gerekdir. Nitekim, onlar da öyle yaparlar. Önce tren aktarmalarını ve babanın küçük bir gösterisini izleriz. Trendeki yolcular der ki baba, "Benim oğlum motor gibi okur. Oku bakiyim, oğlum." Ve oğlu okur babanın bir gazeteden, "IMF" falan diye... Ama ikinci olarak okuduğu gazete haber, film trajik sonuya doğrudan ilişkilidir: "Ailesini geçindiremeyen bir adam kendini öldürdü." Ve arkasından da baba ile oğlu büyük kentin cup diye içine, o çaresiz insanları sarıp sonra posasını çikaran çukuruna düşüverirler. Kent de dığımız yer İstanbul'dur ama, bu İstanbul turistik filmlerin ve pitoresk görüntülerin İstanbul'u değildir. Ezilen insanların yaşam kaygusunu vermeye çalıştığı, korkunç ve acımasız bir terörün hâlâ egemen olduğu; tepelere tırmanan yollarla, eciş büçüs evleriyle, pislikle beraber varlıklıların yaşamalarını sürdürdü; inleyen, haykaran, çığlık atan dehşet dolu bir kenttir bu. Sürekli yutan, yutarken de sürekli olarak "insan manzaraları"ni gözlerimizin önüne süren bir kent...

Mahmut Tali ÖNGÖREN

BABAYLA oğul köyden kalkıp kente döşerler. Oğlun kasa ba okulunda okumasını sağlamak için para kazanacaklardır kente. Düşlerinde, gönüllerinde bu umut yatar her ikisinin de. Ama oğlunu okutma tutkusu çok köklidür, çok derindir babada. "Biz ezildik, o ezilmesin," der. "Siz adam olmadınız. Oğlunuzu okutun da, bari o adam olsun." diyen de babanın askerdeki yüzbaşısıdır. Ne biçim bir şeydir, adam olmak? Onu, köyden çıkışın yeniden köye dönen baba ile oğlunun "odiseyi"nden öğreniriz. Gerçekte bu öyküde kaçınılmaz bir trajedi vardır. Ama neyin ne olduğunu ve babanın kaçınılmaz sona nasıl vardığını görebilmemiz için önce köyden çıkmak gerekir.

Ali Özgentürk'ün "At" adlı filmi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Enstitüsü öğretim üyelerinden Dr.Nurhan Karadağ'ın yaptığı çalışmalarını çağrıştıran köy seyirlik oyunlarından biriyle başlıyor. Film için tümde aktörlerle düzenlenen, ama belgeselmiş izlenimini veren bu seyirlik oyunda atın insanoğlunun ilk kulanıldığı hayvan olduğunu öğreniyoruz. Bu nedenle midir, bilinmez, at filmdeki baba ile oğlun özlemelerinin, tutkularının ve umutlarının simgesi olur. At zaman zaman filmdeki sahnelerde baba ile oğlun karşısına çıkar. Kimi zaman düşlerde, kimi zaman bir mağazanın camekânında oyuncak biçiminde, kimi zaman da korkunç sancılar ve çığlıklarla kırılan dev bir kentin en kalabalık caddesinin ortasında düşüp kalmış bir ölü at olarak... Leşin iki yanından alırdıdan akıp giden trafik, baba ile oğlun bir an donup kalmasına yol açarsa da, biraz sonra her ikisinin dikkatini büyük caddenin kenarındaki yabancı

lardan, aşağılıkta, çıkarıcıktan, bilgisizlikten, vurdumduymazlıktan, bencilliğten, eşitsizlikten, sömürden ve dışa bağımlılıktan doğmuş bir düzensizliğin yarattığı terördür. Bu terörün içindeki insanlar da yıkılmış, çarplılmış, kimisi de "meczup" olmuş, dengesini yitirmiştir. Ama dengesini yitirmişler arasında alısmamış bir mantığın etkisiyle konuşanlar da var. Filmin bu kişileri, Türk sinemasında pek görmemişiz gerçek insanların ortaya çıkmasını sağlıyor. Tüm derinlikle...

Bunlardan biri, değerli sanatçı Ayberk Çölok'un canlandırdığı "Kuşçu"dur. "Kuşçu" diğer seyir satıcılarla ve onlara katılan baba ile oğulla birlikte yıkık dökük bir yerde yaşamaktadır. Geceleri hepsi isten dönüp beraber oldukları Maksim Gorki'nin "Ayak takımı"ndakiler andıran bir topluluk ortaya çıkar. Ama Kuşcu daha çok Dostoyevski'nin kişilerindeki derinliğe sahiptir. İnsan sevgisiyle doludur, ama çevresindeki "seyyarlar" a kizar, bağırıç çağırır, gerceği onların yüzüne haykırır. Sonunda da, onlar kendi aralarında eğlenirken, sessizce ölü gider. Çok ilginç bir kişilik çiziyor bu rolde Ayberk Çölok. İnsan sevgisiyle dolarken, acı gerçekleri anımsarken ve kızgınlıkla "seyyarlar" a haykırırken, Çölok sinemamıza unutulması olanaksız ve eşsiz bir oyun armağan ediyor. Niçin kizişir "seyyarlar" a bu Kuşcu? Gerceği bir türlü göremedikleri için mi? Yoksa onlara acı gerçeklerle dolu bir dünya verenler mi onun hedefi? "Kimsiniz siz?" diye seyyarçılara bağınp çağırıldığı bir sahne var filmde. Seyyarçılardan ona biraz da anlamsız bakışları izledikleri bir sahne bu. Her sözünü söylemekten sonra Kuşcu'yu, yaşadıkları yerin yıkık duvarları üzerindeki bir kat daha yüksek noktada görürüz. Sözlerinin sonunda bu yıkıntıının en yüksek yerine ulaşır Kuşcu. Elini batan güneşe doğru uzatır. Gerçekleri kendinden geçmişesine haykıran Kuşcu giderek göğe doğru yaklaşırken, erişmek ve aydınlatmak istediği "seyyarlar" in toplumundan mı uzaklaşıyor? Daha katı gerçekle mi ulaşıyor? Düşünmesi gerekiyor sinema izleyicisinin bu gibi sahnelerde, çok düşünmesi gerekiyor.

Aynı anlayışla, sinema izleyicisinin "At" filmindeki babanın oğlunu okutma tutkusunu üzerinde de düşünmesi, çok düşünmesi gereklidir. Yoksa filmde sanki insanların okuyup öğrenmesine karşı bir görüş savunuluyormuş izlenimini çıkarırlar olabilir. Çünkü bir başka sahnede

de Kuşcu, seyyarcılardan birinin terazisini kapıp fırlar ve yaşamın gerçeklerini tartarken, "Okuyan cennete gider. Cennet nerede?" diye sorar. Evet, "okuyan cennete gider" diye beslenmiştir toplumumuz. Ama cennet nerededir? Geçmişini bilmediğimiz, ama "seyyarcılar" inkinden çok başka bir dünyadan gelip onların çevresine düştüğü anlaşılan Kuşcu okumamışlarla okumuşların aynı sonuca vardığı bir toplumda celişkiyi bundan daha güzel vurgulayamadı. Onu "seyyarcılar" in anlaması olanaksızdır. Alt tarafı, o bir "meczup"tur. Ama gerçekleri söyleyen bir deli... Öte yanında onun kadar olmasa bile, doğruları bilen ya da en azından araştıran biri vardır bu "seyyarcılar" in arasında. Bu da Erol Demiröz'ün canlandırdığı seyyarcıdır. Nitekim o da ara sıra, Kuşcu'nun aksine, deliliğe kaçmadan kimi uyarılar yapmaya çalışır, kimi zaman da örneğin "okuyacak çocuk olduğunu" yerli yersiz gündeme getiren babaya kızar.

Ne var ki, gerçekler üzerine gizli yorumlar yapan Kuşcu'dan da, gerçekler karşısında arada sırada kendini yitirmeden hiddetlenen Erol Demiröz'ün canlandırdığı kişiden de daha gerçekçi bir yaklaşımla okumakla ilgili gerçekleri babaya anlatan bir başkası vardır filmde: Selçuk Uluğüven'in canlandırdığı, filmdeki en soğukkanlı kişi olan "Ölü satıcı". "Okutamazsin bu çocuğu. Bu yıl okutsan gelecek yıl okutmakta güçlüklerle karşılaşırın. Yine olmaz. En iyisi, sen onu varlıklı bir ailenin yanına ver. Ancak onlar bu işe çözüm bulabilirler." anlamına gelen bir konuşmayı babayı oglunu bir varlıklı aileye "satmaya" zorlar. Yaşadığımız sistemin en gerçekçi yorumu da bu değil midir? Yaşadığımız toplum yoksul çocukların okutamaz, okuyabilecek yoksul çocukların ise ancak sistemin "üçkağıtçı" yanına uyum sağlayabilirlerse "güç"lü olabilirler ya da bu yolla "güç" kazananların yanında o "güç"-ten kendilerine düşen payı alırlar. Sistem böyle çalışmıyor mu? Nitekim, filmde de babanın düşündürdüğü konusunda onu "oyunu" gerçek yaşamda seyyarcılık arabaşını "otomobiline çarptığı için kendisini azarlayan ve iteleyen adamın" yerini almıştır. Baba eğer oğlu okursa, onu kendisini hor gören varlıklı adamın yerinde görmeyi düşler ancak. Ya da aynı oğul eğer okursa, yatılı okula kayıt yaptırıkmak için gittiği zaman kendilerini azarlayan "güç"lü bürokratın yerini alacaktır yine. Baba "okuyanlar" in ancak böyle bir gice sahip olabileceğiine inanmaktadır. Oğlu okuyacak ve sonra

soru mudur? Yoksa bir uyarı mı? Ne olursa olsun, bu çıldırmış kadın, filmdeki diğer bunalıma düşmüş insanlar gibi, doğruları simgelemektedir. "At"da "doğru"ları Kuşcu, Ölüm satıcısı ve "Toplumun anası", yani hep bunalım içindeki kişiler söylemektedir.

Ne var ki, baba gerçekleri görebilecek biri değildir. Tüm olumsuzlukları kişiliğinde toplayan baba gerçekte sinemamızın ilginç "karakterleri" arasında yer alıyor. Yılmaz Güney'in "Endişe" adlı filmindeki Cevher de "At"da baba gibi tüm olumsuzluklarına karşın, izleyicinin önce kızgınlığını, sonra da ilgisini ve sevgisini kazanır. Olumlu yanları olmayan, bildiğimiz ve koşullandırıldığı film kahramanlarının tam karşıtı durumundaki Cevher'le babayı "yaratmak" ve izleyiciye sevdirmek hiç de kolay olmayan bir çaba gerektiriyor. Ama Ali Özgentürk Cevher'in de, babanın da ortak "yaratıcı"sidir. Cevher'de kazandığı deneyimi "At"da babada çok daha başarılı ve etkili olarak ortaya koymuştur Özgentürk. Gerçi Cevher'i canlandıran Erkan Yücel'in bu başarıya katkısı ne denli önemliyse, Genco Erkal'ın da "At"da baba rolüne katkısı aynı derecede önemli ve değerlidir. Yönetmen Özgentürk, başta Genco Erkal olmak üzere tüm oyuncularını son derece yerinde bir kararla seçerek filminin başarısını bir de böyle sağlamış oluyor.

"At"da bilgisiz, saplıtlar ve tarifsız kaygılar içinde olan baba sonunda ülkesinin acımasız kışkırtan arasında kalarak, "en başarılı seyyarci"nın yerini anlamlı bir bunalının sonucunda alır ve bu seyyarci tarafından, o bunalımlı insanlarda görülen yine anlamlı hiddetin sonucunda öldürülür. Böylece "final"de, salt bir düşün acımasız kentteki gerçekler karşısında yok olup gittiğini değil, aynı zamanda da toplumumuzdaki çocukların korkunç bir sörümü düzeni içinde birbirlerini de boğazladıklarını görür. Filmin son karelerinde, üstünde babanın tabutunu ve içinde babanın oğlunu köye geri götürüren boyaları dökülmüş harap taksi Boğaz Köprüsü'nden geçerken, çığın kentin bir stadyumdan yükselmekte olan çığlıklar da yavaş yavaş alçalıp gider.

"At", Ali Özgentürk'ün yönetimi, Işıl Özgentürk'ün senaryosu, oyuncularının üstün yetenekleri, Kenan Ormanlar'ın eşsiz görüntüleri ve toplumumuzdaki çocukların acıyla karışık bir şirsel anlatımla sergilenen gerçekleriyle, Türk sinemasının dönemeç noktalarından birini oluşturuyor.

ŞARLO VE SAVAS

Onat KUTLAR

2 2 Temmuz 1942 günü akşamı, New York'un Madison Square Park alanında aralarında sendika yöneticilerinin, işçilerin, politika adamlarının, yazar ve sanatçılara, öğrencilerin, eski muhareplerin, çeşitli örgütlerin temsilcilerinin bulunduğu altmış binden fazla insan, hoparlörlerden yükselen şı sözleri büyük bir heyecanla dinliyorlardı:

"Nazilerin tuzağına düşmeyin. Nazi kurtları kuzu kılığında çıkıyor karşımıza. Buna aldarnmayın. Bize barıştan söz edecekler ve bu barışın ne olduğunu anladığımızda, kendimizi Nazi ideolojisinin tutsağı olarak bulacağız. Düşünme ve hareket etme özgürlüğümüzü yok edecekler.

"Sarlo Hacı" (1923)

Büyük sanatçı ve yönetmen Charlie Chaplin (Sarlo) bundan beş yıl önce 24 Aralık 1977'de olmustu. Fotoğrafta Sarlo "Altına Hucum" adlı filminde (1924)

Bütün yeryüzü Gestapo boyunduruğu altına girecek. Naziler yeryüzüne egemen olunca, onlara karşı çıkan her hareket ezilecek. İnsanlığın gelişmesinin sonu olacak bu. İnsan hakları ayaklar altına alınacak, çalışanların hakları ortadan kalkacak. Simdilik duralım, ikinci cepheyi açmayalım diyenlerin sözlerine kulak verirsek, muzaffer bir Hitler'le yapacağımız barış, sadece onların işine yarayacak.

"Oysa biz zafer için birleşmeliyiz. Sizler, fabrikalarda, tıralarda çalışanlar, sizler üniforma giyenler, sizler yeryüzünün yurttaşları, zafer için birleşin. Siz, Washington'un yöneticileri ve siz, Londra'nınları, bu amaç için karar verin. Zafer, Nazi ordularına karşı imkansız gibi görünebilir. Ama unutmayın, tarihin büyük atılımları imkansız görünen hedeflerden doğmuştur..."

Alanda toplanan onbinlerce insan, Amerika'yı ve İngiltere'yı, Sovyetler Birliği'ni kana bulayan Nazi ordularına karşı ikinci cepheyi aç-

maya çağırın bu heyecanlı sesi dinliyor ve alkışlıyor. Bu sesin sahibi, sinemanın bugüne kadar yetiştirdiği en büyük sanatçı Charles Chaplin'di.

Chaplin ünlü anılar kitabı "Yaşamın Öyküsü"nde, bu konuşmayı yaptıktan birkaç gün sonra başına gelen tuhaf bir olayı anlatır. 1942, bu büyük sanatçının, Hollywood'da, Birleşik Amerika'da ve yeryüzünde ününün zirvesinde olduğu, sinema seyircileri tarafından çığınca sevildiği, üninden ötürü Amerikan para babalarının bile önem verdikleri yıldır. Bu yüzden Chaplin, kendisiyle bir akşam yemeği yemek isteyen Joan Barry adlı bir genç yıldız adının bu isteğini normal karşılar. Arkadaşı Tim Durant'la birlikte üç bir lokantada yemek yerler. İlginç olan Joan Barry'nin o akşam, daha önce milyarder Paul Getty'nin metresi olduğunu açıklamasıdır. Chaplin o akşam evine bıraktığı genç kadını hemen unutur. Ama genç kadın nedense israrlıdır. Yeniden bulunmak ister Chaplin'le. Sanatçı ki-

ramaz. Kadının birden bire New York'taki ailesini, ilişkilerini bırakıp tüm yaşamını Chaplin'e adamak istemesi kuşkulandırır Chaplin'i. Ama bir çok çalışması, özellikle antinazi kampanyada aldığı yoğun görevler, bu nokta üzerinde fazlaca durmasını öner. Bir süre sonra Joan Barry, gecenin beklenmedik saatlerinde, üstelik sarhoş olarak Chaplin'in kapısına dayanmaya başlayınca iş değisi. Şarlo, Barry'nin uşak billetini alarak onu New York'a gönderir ve uzunca bir süre kurtular.

Chaplin'in politik konularındaki tavrı elbette ülkeye bazı çevreleri tedirgin etmiştir. Bazı kapılar usulca kapanmaktadır sanatçının yüzüne. Ama büyük yönetmen buna alırmaz. Ünlü antinazi filmi "Monsieur Verdoux" (Mösyö Verdu)'nun hazırlıklarına girişir. Bu arada, ünlü tiyatro yazarı Eugen O'Neill'in kızı Oona ile tanışmış ve evlenmiştir. Joan Barry ile ilişkisinin kesilmesinden iki yıl sonra, genç kadın yeniden kapısını çalar. Kadın hamile olduğunu ve beş parasız kaldığını söyler. Bu kez Chaplin, Barry'yi resmi makamlara bildirerek, kadının şantaj yaptığıını söyler.

Uzun süredir Chaplin'e karşı gizli bir kampanya hazırlayan çevreler için gün doğmuştur. O yılları yaşayanların yakından izledikleri Şarlo'yu yipratma kampanyası bütün şiddetle başlatılır. Joan Barry, doğduğu çocuğun babasının Şarlo olduğunu iddia eder. Dava aylarca sürer. Amerika'nın tüm ırkçı, gerici kuruluşları, örgütleri, yayın organları Chaplin'i suçlarılar. Bu büyük yipratma kampanyası, Chaplin'in kırk yıldır yaşadığı Amerika Birleşik Devletleri'nden bir daha dönmemek üzere ayrılmamasına kadar sürer.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Charles Chaplin'e karşı yürütülen bu kampanya, gerçekte, bir süre sonra "soğuk savaş"ın sanat alanına yansıtlan en gösterişli "solcu avı"nın, yanı McCarthy soruşturmasının da bir habercisidir. Amerikan tutucu kamuoyu, Amerikan kültürünün yarattığı en büyük sanatçayı kendi elleriyle boğmaya çalışırken, başka ülkelere de örnek olmuştur. İspanya'da Picasso'ya, Lorca'ya, Bunuel'e, Casals'a karşı yürütülen aşağılayıcı kampanyalar, daha bir çok Avrupa ve Asya ülkesinde de tekrarlanmıştır.

Bugün artık adı nerdeye unutulmaya yüz tutmuş olan McCarthy'ı hatırlayanlar ve tarihçiler için bağınlığın, hoşgörüsizliğin bir simgesidir. Oysa Şarlo, tek sözcükle "insancılığın".

"Şarlo Asker" (1918). Militarizme yergi

sanat anlayışı, politik görüşleri, felsefi sayısız tartışmanın konusu oldu. Ancak onun kişiliğinde, kimseının tartışmadığı iki temel yönelik var: İnsancılık ve barışçılık...

Chaplin'in kişiliğinde yer alan sorumluluk ve bilinci, O'nun konuşma, film ve anılarından yaptığıımız alıntılarla vurgulamaya çalıştığımız bu yazımı, gene aynı konuda bir alıntı ile bitirelim:

"Sahne Işıkları'nın galası Prenses Margaret'in de katı imasıyla yapıldı. Ertesi gün eleştiriler pek sıcak olmadı, ama seyirciler akın akın salonu doldurmaya başladılar. Paris'e gitmek üzere Londra'dan ayrılmadan önce Lord Strabolgi, beni ve karımı Lordlar Kamarasında yemeğe çağırdı. Yemekte Herbert Morrison'la ve Lord Salisbury ile atom silahları konusunu tartıştık. Ben, İngiltere'nin tarafsız bir siyaset gütmesi gerektiğini ve atom silahları ile ilgilenmesinin felaketler doğuracağını söyledi. İki de benim sözlerimden çok tedirgin oldular."

"Oysa bugün, insanlığın geleceği konusunu, her zamankinden daha büyük bir sorumlulukla düşünmek zorundayız... Atomu parçalayan insanoğlu, bu noktada bir an oturup geleceğe bakmalı. Elinde insanlığı yok edecek bir silah olduğu gibi, barışçı bir bilincin altın anahtarı da var... Bana göre insandaki başkacılık, eninde sonunda galip gelecek ve insanlar geleceğin uygar, gelişmiş, sivil toplumunu başarıyla kuracaklardır."

TÜS
SANAT-KOOP
Dilde, Düşündede
ORTAKLAŞA
İncelemeler, Şiirler, Öyküler
Söyleşiler
çıktı.

Adres:
Cumhuriyet Bulvarı
No. 317, Kat. 3
Alsancak - İZMİR

"Ama beni duyabilenler! Sakın umutsuzluğa düşmeyin!
Bu kin, bu nefret yokolacak.
Yokolacak diktatörler.
Halktan zorla gaspettikleri
her şey yeniden halka donecek
İnsanlar, uğruna ölmeye bildikçe
özgürlük alevi sönmeyecek!..."

Uzun süren yaşamı boyunca ve ölümünden sonra, yüzyılımızın damgasını basmış bu büyük sanatçı konusunda kitaplıklar dolusu araştırıma, inceleme yayınlandı. Chaplin'in

Gabriel Garcia Marquez

YARIAÇIK DEĞİL, KAPALI BİR ÜLKE: ABD

Türkçesi: Gürhan UÇKAN

BUNDAN on sekiz yıl önce yarında eşim ve iki çocuğuımız olarak bir demir köprü ile Meksika'yla Amerika'yı birleştiren sınır kenti Nuevo Laredo'ya gittim. Üçü de öbür tarafa gidip, Meksika'ya yeniden giriş vizesini uzatmak istediler. Benim de vizem dolmuştu ama ben karşıya gidemiyordum: ABD, köprüyü üç saat için geçmeye bile izin vermiyor. Köprünün üstü, her iki yöne akan insan dalgalarıyla doluydu. Dünyanın birçok sınır bölgesinde olduğu gibi burada da halk, köprünün bir yanında oturup öbür yanında çalışıyor olduğu için sınırdaki görevlilerce tanınmışlardı ve geçerken kimlik bile göstermiyorlardı. Ama göçmen ve gümruk kontrolü ile görevli olan memurlar, her iki tarafta da özellikle yabancılara karşı çok titizdiler. Benim gibi Meksikalı görünüşünde olmayan biri için durum daha da güçdü. Bu nedenle kimseye dil dökmeğe gereği bile görmedim. Köprünün Meksika yakasındaki bir tahta kanapeye oturup her iki dilde bir sürü dergiyi okumaya başladım. Bir yandan da karımın ve çocukların bu garip yurtdışı yolculuğundan dönmemelerini bekliyordum. Sandığımızdan çabuk bitti işleri ama dönmemelerinden önce, ilerde anılarımı yazarken deşinmeye değer bir şey oldu: Bana bir kazak almak isteyen karım, köprünün hemen öbür ucundaki bir dükkanı girmiştir. Hangi rengi beğendimi öğrenemek için elinde kazaklar olarak dışarı çıktı ve bayrak gibi her rengi sallamaya başladı. Nice sonra ben onu görüp, başımla onaylayınca kazak işi oldu. Bu olayı, salt garip ve komik olduğu için değil, başkalarının budalıklarının bize nasıl komik duruma düşürüldüğü

nün örneği olduğu için unutamıyorum.

Bu, ABD'nin bana vize vermeyi geri çevirmesinin ilk örneğiydi. O zamandan beri, bu ülkeye yaptığım yolculukların tümünde -geçici ve sınırlı izinlerle-, başıma garip olaylar geldi. Herseyden önce, benim ülkeye girmemde nasıl bir sakınca bulduğumu bir türlü anlayamamışım. 1959 yılında Bogotadan, Kübalı bir haber ajansının New York bürosunda çalışmak için kalma izini istedigimde hemen olumlu yanıt verilmişti. Haber ajansında bir yıl çalışmaktan sonra Meksika'ya döndüğümde, ABD'nin oradaki büyütülüğünden bir görevli, beni hemencevik eliyle koymuş gibi buldu ve benden kalma izni geri vermemi istediler. Adresimi nereden bulduklarına şaşardığım gibi sonrasında da, New York'taki görevimden ötürü devletten alacağım olan dolarları ödemek için adresi bir türlü bulamamalarına şaşıracaktım.

Sonraki on yıl süresince vize alabilemek ve geri çevrilmemin nedenlerini açıklayacak bir görevli bulabilmek için gösterdiğim tüm çabalardan boşuna oldu. Kendi çalıştığı büyütülükteki gizli kodları deşifre edebildiğine inanan bir arkadaşım, bana vize verilmemesinin nedenini açıkladı: Kamerun'da yaptığım terörist eylemler! Hiç şaşmadım çünkü bu tür deliliklere alıksınım. Terörizmin yeminli düşmanı olmanın yanında, Kamerun'a ayağını basmamışım üstelik! Yıllar boyunca çeşitli konsoloslukların bana gösterdiği resmi neden hep aynıydı. Beni hemencevik bir komünist partiye ya da yakın bir örgüté üye olmakla suçluyorlardı. Gerçek olabi-

lirdi ve hiç pişmanlık duymazdım. Ama gerçek değil. Hiçbir çeşit partiye asla üye olmadım.

İlk kez bir haftalık olarak vize, o da bir tek Manhattan adasında geçerli olarak, New York'un Columbia Üniversitesi'nce felsefe kursusune onur üyesi olarak seçildiğim zaman verildi. Yeniden New York'a gidebilmenin zevki, bir başka komik olduğu kadar üzücü bir olay ile gölgelendi. New York hava limanındaki pasaport görevlilerinin düşüncesizce birşey yapmalarından ötürü basında yankı yapabilecek bir olay çıkmadan korkan resmi makamlar, Washington'dan bir görevliyi, gece sekizde gelecek uçağımı karşılamaya, bana otele dek eşlik etmeye ve ertesi gün bürosunda olabilmesi için hemen aynı gece uçağıla geri dönmeye gönderdiler. Ne ki-maalesef- uçağım, Frankfurt'tan değil Columbia'nın Barranquilla'sından kalkıyordu ve gece sekizde değil, sabah dörtte geldi.

Zavallı adamı açbillâç ve yorguluktan ölü durumda buldum. Alanya Mektup Gelmiyor adlı romanının İngilizce çevirisini neredeyse üç kez okumuştu bu arada. Karşılıyacağı insanın kim olduğunu anlamaya çalışmıştı. Güneş doğarken otelelimin önünde beni bırakırken, kitabıma imzam atmak istedigimde sıkılıkla sıkılıkla, kitabı devlet malı olduğunu ve üzerine bir şey yazılamayacağını açıkladı. Sabahın erken saatlerinde kalkan bir uçak bularak bürosuna yetişebilme umudu ile yıldırım gibi yanından aynıldı. Zavallı bir düşük gelirli memurun bütün gecesini rezil etmekten ötürü canım sıkılmıştı. Bana kısıntısız vize vermeyen ama tümüyle hayır demeye de cesaret edemeyen bürokratların elinde gülmemi unutmuş bir insandi adamdı.

Amerikalıların en az hoşuma giyen özelliklerinden biri, onlarda gördüğüm sukuluk duygusu. Bu duyguya sarılmış olarak yaşıyorlar. Latin Amerikalı yazarlara ve sanatçılara karşı uyguladıkları vize zorunluluğundan ötürü bu problemlerini daha da arttırmalar. ABD'ye

girmeleri yasaklanmış çok sayıda dostum var. Julio Cortazar, Kuzey Amerika'daki üniversiteler ve kültürel örgütlerden aldığı çağrırlara evet diye bilmek için sizin güçlükleri göğüslemek zorunda kalır. Ona yönelikleri suçlamaların en önemli -kendi kafası ile düşünen bir yazar olması dışında- Küba devrimini desteklemiş olması ve aynı şeyi şimdi de Nikaragua için yapması. Carlos Fuentes, her olağan politik görüşlerini açıklar, o da sınırlı vizelerden kurtulamayan bir başka yazardır. Bu tür ayrımcı bir yöntemin hismine uğramayan birçok Latin Amerikalı yazar, öğretim görevlisi ve sanatçı da var. Önemli olan, bizlerin, ABD'nin işine yarar birşey

siz konusu olduğunda ilkeye buyur ediliyor olmamız. Yoksa hep o bitmez tükenmez bahane ile, yani bizleri komünistlerle ilişkide bulunma şansı ile, istemezler.

Bu açıdan bakınca, Arjantinli şanat eleştirmeni ve romancı Marta Traba ile Uruguaylı öğretim üyesi ve eleştirmen Angel Rama'nın ugurduğu davranış büyük bir skandalıdır. Maryland Üniversitesi'nde yıllarca görev yaptıktan sonra şimdi ülkeyi terketmeleri isteniyor. Angel Rama, en onur kırıcı seçenek ile başbaşa bırakıldı: Komünist eğilimi olmadığına yemin etmesi istendi. Marta Traba ise, böyle bir seçenek bile tanınmadı.

Bunlar bana salt salaklı olarak gözüküyor, üstelik büyük bir akılsızlık örmeği. Bizim içeri girmemizi önliyorlarsa, kitaplarımıza da girişmesini önlemeleri gerek. Adalet bakanlığının bu tanınmamış değerleri, Hitler'in bir zamanlar bilinciinde olduğu bir gerçeği anlamak için biraz düşünmeleri gereklidir. Yani, kitapların, yazarlarından daha tehlikeli olduğu gerçeğini.

Bazı parlamento üyelerinin ileri sürdüğü gerekçe olan bizlerin ülkeye Kuzey Amerika toplumunu korumak için sokulmadığımız, geçerli değildir çünkü ortada olan, bir super devletin kendisini eleştirenlere cezalandırmasıdır.

savaş yayınları

ZAFER ÇARŞISI NO. 14, YENİŞEHİR / ANKARA

Prof. Dr. Korkut Boratav
SOSYALIST PLANLAMADA
GELİŞMELER

Doç. Dr. Orhan Kurmuş
EMPERYALİZMİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ

Prof. Dr. Korkut Boratav
TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK

Charles Bettelheim
NAZİZM DÖNEMİNDE
ALMAN EKONOMİSİ
Çeviren: Kenan Somer

Phil Slater
FRANKFURT OKULUNUN ANLAMI VE
TARIHSEL KÖKENLERİ
Çeviren: Arda İpek
(basılıyor)

N. Bobbio - J. Texier
GRAMSCI VE SİVİL TOPLUM
Çeviren: Arda İpek - Kenan Somer

Hugues Portelli
GRAMSCI VE TARIHSEL BLOK
Çeviren: Kenan Somer

Doç. Dr. Orhan Kurmuş
Bir Bilim Olarak
İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU

M. Dobb
Adam Smith'ten Günümüze
DEĞER VE BÖLÜŞÜM TEORİLERİ
Çeviren: Doç. Dr. Güntaç Özler
(hazırlanıyor)

Westfall
MODERN BİLİMIN DOĞUŞU
Çeviren: Prof. Dr. İsmail H. Duru
(basılıyor)

Doç. Dr. Cevdet Erdost
SERMAYENİN ULUSLARARASILAŞMASI
VE TEKNOLOJİ TRANSFERİ

K. Boratav - O. Türel - C. Erdost - E. Türkcan
B. Kuruç - T. Berksoy
IMF - İSTİKRAR POLİTİKALARI VE
TÜRKİYE

Prof. Dr. Yakup Kepenek
SANAYİLEŞME TARTIŞMALARI VE
TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞMESİ
(basılıyor)

Charles Brenner
PSİKANALİZİN TEMELLERİ
Çeviren: Prof. Dr. Y. Savaşır
Prof. Dr. I. Savaşır
(basılıyor)

Bir yılı aşkın süredir Strasbourg Üniversitesi'ndeki çalışmalarını sürdürden değerli bilim adamımız Prof. Server Tanilli'nin uzun yıllardır yürüttüğü bir hazırlığın ilk ürünü bu yıl içinde yayımlanacak. Bilim ve Sanat'ın ilk sayısındaki imza ilk yazının sahibi olan Tanilli Hoca'nın bu yıl yayımlanacak olan çalışmasını sizlere duyurmak istiyoruz. Okuyucu ve yazar ailemize "Bütün dostlara sonsuz selam ve sevgiler" diyerek bitirdiği mektubundan çikan sorularımıza yanıtları birlikte okuyalım. (B.S.)

Server TANILLI

«TARİH BİLİNCİNİN ÇIKIŞ NOKTASI ŞİMDİKİ ZAMANDIR»

★ Bir yapıtinizin daha çıkmak üzere olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bu konuda okuyucularımıza açıklamalı bir bilgi ullaştırmak istiyoruz, mümkün mü?

★ Söylediyim: İnsanlık tarihine kuş bakışı bakan bir çalışma bu. "Yüzylinderin Gerçeği ve Mirası. İnsanlık Tarihine Giriş" adını taşıyor. 5-6 ciltten oluşacak. "Eski Çağ" içeren birinci cildi bu yıl çıkacak. Öteki ciltleri de arka arkaya basıma vereceğim. Dilerim, kesintiye uğramaz tasarım.

★ Konusu ve kapsamı gözönünde tutulursa, çok kapsamlı ve derinlemesine uğraşı gerektiren bir çaba...

★ Aşağı yukarı yirmi yıldan beri üstünde çalışıyorum. Daha da harcayacağım yılları tahmin edersiniz; bir yaşam yatırımı. Yaşamının en büyük yatırımı da budur.

★ Böyle uzun soluklu bir çalışma sizi götüren ne olmuştur?

★ Tarih kültürümüzün ve bilincimizin zavallılığı. Biz kendi geçmiş ve geleceğimize olduğu gibi, insanlığın geçmiş ve geleceğine de, sağılıklı olarak, yeni yeni eğilen bir toplumuz. Uzun yüzyıllar, kendimizi "Osmanlı"dan, bütün dünyayı da kendimizden ibaret sanmışız. Ahmet Vefik Paşa'nın Ebülgazi Bahadır Han' dan aktardığı, İslamlık öncesi geçmişimize bakan "Şecere-i Türkî" tefrikası 1863 tarihini taşır. Süleyman Paşa'nın "Tarihi Alem'i de 1876.

Kendimizi ve insanlığı tanıtmak bakımından, hayli büyük bir gecik-

Bakınız nasıl: Bizde tarih deyince, bir "geçmiş" imajı uyanır kafamızda. Tarih, "geçmişte olup bitmiş" bir şey olarak anlaşılır. Oysa, insanlık, doğusundan bu yana "keşintisiz bir oluşum"u yaşamıştır. Onu, bir "gelişme süreci", bir "akış" içinde görüyoruz. Bu akış, bir "alt düzey"den bir "üst düzey'e doğru olmuş, "eski"den "yeni"ye yönelmiştir hep. Kisacısı, insanlık, bir "ilerleme" içinde olmuştur sürekli. Eğer öyle olmasaydı, mağara döneminden çıkışın bugünkü nasıl gelmiş olabilirdik? Bir rastantının değil, belli yasallıkların sonucudur bu.

İşte tarih, bu "olüşüm"un, bu "süreç" in ökübüdür, bilimdir.

Bu süreç bitmediğine, insanlık geçmişte olduğu gibi, kendisini her adımda aşarak, daha güzel bir geleceğe doğru akip gideceğine göre, tarih de, geçmiş anlatırken, saptadığı sürecek bakarak bugünü açıklar ve yarına da ışık tutar. İnsanlık, bir süreç içinde olduğu için ki, tarihçi de, pekâlâ dñe, bugüne bakıp, gelecek için, insanlığın örneğin "kapitalizmden sosyalizme" doğru gittiğini söyleyebiliyor.

Tarihçinin gelecek hakkında bir öngörüde bulunması, bulunabilmesi, tarih biliminin niteliği gerekdir. Tarih böylesine bir bilim.

★ Sözünü ettiğiniz anlamda galiba tehlükeli de bir bilim!

★ Öyledir. Tarih, gerçekten pek tehlükeli bir bilimdir. Öyle olduğu için de, sınıflı toplumlarda, özellikle kapitalist toplumlarda, egemen sınıflar hele hele onların gerici iktidarları, tarihe büyük önem verirler. Tarihi, yalanlarını yaymak için "taħrif" edip kullandıkları gibi, asıl "tarihsel gerçeği" saptayıp ortaya koynalar da olanca düşmanlıklarını gösterirler. İki kez ikinin dört değil beş ettiği üstünde beş cilt, Kleopatra'nın burnu biraz daha büyük olsaydı tarihin alacağı doğrultu hakkında da on cilt kitap yazın timzalar; ama köleci toplum biçiminden feudaliteye, oradan da kapitalizme geçmiş olan insanlığın, sosyalizme geçişinin de "tarihsel bir zorunluluk" olduğunu söyleyin bakalım... Yer yerinden oynayacaktır...

★ Bu telaş nereden temelleniyor acaba?

★ Şöyledir: Tarihçi, saptamalarıyla, toplumda, belli bir "tarih bilinci"nin uyanışında, aşılanmasında önemli rolü olan bir kişidir.

Nedir tarih bilinci?

Derginizin 19. sayısında, Sargut Şölcün arkadaşımızın "Tarih Bilincinin Gerekliği" adıyla nefis bir yazısı yayınladı. O yazida pek güzel anlatıldığı gibi, tarih bilinci, tarih, belli bir bilince göre kavranmasıdır. Tarih bilincinin çıkış noktası ise, "şimdiki zaman"dır. Biz tarihi, şimdiki zamanki bilinc düzeyimizle değerlendirmek durumunda, geçmişe giderken, geleceğe uzanırken, hep şimdiki zamanı hareket noktasını olarak alırız.

"Doğru" (ya da "bilimsel") ve "yanlış" bilinc olduğundan, "doğu" ve "yanlış" tarih bilinci de vardır.

Sınıflı toplumlarda, özellikle kapitalist toplumda, egemen sınıflar, tarihsel geçmişi tahrif etmek, yanlış bilinc uyandırmak, giderek yanlış bir tarih bilinci geliştirmek isterler. Yiğinların üzerinde sömürünün süremesi için şarttır bu onlara göre. Hem, tarihin tahrifi, burjuvazinin yanlış "faşist" iktidarlarla yapılmaz; burjuva-demokrat iktidarlar da, bunu "uygar" yöntemlerle yaparak, insanlar, geçmişlerine ve şimdiki zamanlarına yabancılştırılır.

İste tarihçi, bu oyunun içinde bir yerde yerini alır. Gerçek bir tarihçi ise, sömürülen kitlelere, tarihi, bir süreç halinde ve bütün gerçekliği ile, geleceğe giden yolu da sezdirecek, insanlarda doğru bir tarih bilincinin uyanmasına yardımcı olur. Gerçek bir tarihçi değilse, egemen sınıfların ideolojisine alet olarak, tarihi tahrif eder, giderek yanlış bir bilinc aşalar kitlelere.

Yabancı ülkelerde olduğu gibi, bizde de çeşitli örnekleri vardır bunun.

* Tarihçinin, bu olumlu ya da olumsuz tutumu, geçmişin "kültür mirası"nın saptanmasında da rol oynar mı?

* Elbette. Yüzyıllar akıp giderken, bir toplum yapısından bir başka toplum yapısına geçiliyor, bir yapı aşılmış da olsa, ondan, gelecek yüzyıllara bir "kültür mirası" kalır.

İnsanlığın ortak hazinesine kaydolur bu miras.

İste tarihçi, bu kültür mirasının saptanmasında rol alır. Ve gerçek bir tarihçi, bu mirası en sağlamlı biçimde saptayan kişidir aynı zamanda.

* Bu söylemeklerinden, tarih ve tarihçi ile "ideoloji" arasında çok yakın bir ilişki olduğu anlaşılmıyor.

* Doğrudur. Tarihçi, belli bir "ide-

oloji"nin, belli bir "dünya görüşü" nün insanıdır. İstesin istemesin böyledir o. Gerçi, kendilerini salt tarihçi olarak görüp, herhangi bir ideolojiyle, felsefeye ilgilenmediklerini, yalnızca olayların doğru saptanmasının önemini olduğunu söyleyenler vardır. Ancak, bunun hiç de doğru olmadığı kolayca gözlemlenebilir. Bilim, ideolojiden hiçbir zaman kopuk olmamıştır çünkü.

Hele hele bir bilim olarak tarih... Önemli olan, bir ideolojinin, bir felsefenin, giderek bir dünya görüşünün, gerçeğe ne dereceye kadar uygun olduğu, onu ne dereceye kadar doğru yansattığıdır.

* Hangi sınıfların ideolojisi, felsefesi ya da dünya görüşü olduğu yani.

* Evet açıkçası bu. Sınıflı toplumlarda tarihçi bekleyen sorumluluklar vardır. Gerici tarihçiler, devrimci tarihçiler vardır; ezenlerden yana, ezilenlerden yana deignumere su taşırlar...

* Yapınızı ortaya çıkmasını merakla bekliyoruz.

* Doğrusunu isterseniz, ben de...

SERVERTANILLİ'NİN

yeni yaptığı

Yüzyılların gerceği

ve mirası

İNSANLIK TARİHİNE GİRİŞ

CILT I
ESKİ ÇAĞ

YAKINDA KİTAPÇILARDA

okuyucularla

Güzellik yarışmalarının düşündürdükleri

Kavram olarak düşünüldüğünde, güzellik arzu edilen, doğru, düzgün konumları içermekte, her türlü çırkinliğe karşılığı atlattıktır, istenen iyi olanı belirlemektedir. Bu tür güzellik ashın da doğal olan bir anlamı yorumlar. İnsanın doğaya karşı aradığı güzelliği yadsıtmak olaksızdır. Ancak, insanın kendisi için gereklik olarak gördüğü biçimsel,

fiziksel güzellik ayrı bir yorumu içermektedir. En güzel bedene sahip olmak, bu uğurda olmadık anlamsız çabalara katlanmak tarih boyunca insanlığı meşgul etmiştir. Çeşitli tanrılar, tanrıcalar, simgeler üretilmiş bunalara ulaşabilme amacıyla yapay olarak yaratılan doğa dışı düşkere tapınacına, toplumsal ekinin üstünde baskı kurulmuştur, toplumların gelişme devinimi çarpılmış, insanlar en küçük bir biçimde düşünüşün peşi sıra gitme güdüsünden alıkonulmuş ve böylece her türlü sömürünün kalpları, açılan temellere kolay kolay sarsılmıştır. Her türlü biçimlilik en geniş, en temel ilke gibi toplumlardan yaşantısına egenen olmuş, erki ellerinde tutanlar köleci toplumdan günümüzde kadar bireyin mutluluğunu biçimlilikler açısından indigemişlerdir.

İnsanın güzelliğinin düşünce ve beyinsel olarak ele alınması hep göz ardı edilmiye çalışılmıştır. Özürli bireyler daima ikinci sınıf yurtaş çerçevesine sıkıştırılmış, acıma duygularının doyurulma yöntemine malzeme olmuştur.

Güzellik, cinsellik kavramına dayalı, maddesel bir duyguya kaynaklık etmiş, kadının toplumsal yapıdaki etkin rolinin devinimi ölenmiş, durağan bir hale indirgenmiştir. Sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik olaylarda etkinlik taşımaması, bu olaylara bulaşmaması amaçlanmıştır.

Güzellik yarışmalarını, toplumun düşündeden alabildiğince soyutlanması amaçlayan, köküne ekonomik çıkar sarmalınmış yattiği çok yönlü, örtülü olaylar dizisi olarak görmek ve böyle bir koşullanmanın etkilerini de eğitimszilik cemberini karamamakta aramak gerekir.

Toplumlar biçimsel değil, bilsel alandaki bilinc devinimlerinin doruğa ulaşması ile gelişeşirler.

E.Orhan Özkaya-Denizli

Yayın dünyası

NAZİZM DÖNEMİNDE ALMAN EKONOMİSİ

Kapitalizmin Çöküşünün

Bir Görünümü

Charles Bettelheim

Çeviren: Kenan Somer

Savaş Yayınları, 1982,

292 Sayfa

YAŞAMAK TUTKUSU

Vasili Şukşin

Öyküler İngilizce'den

çeviren: Yurdanur Salman

Adam Yayıncılık, 1982,

165 Sayfa

Günümüz Sovyet edebiyatının en çok okunan yazarlarından olduğunu öğrendiğimiz

Vasili Şukşin'i "Yaşamak Tutkusu"ndaki öyküleriley ilgiliyor. Ama ne güzel, ne sıkak bir tanışıklık oluyor bu; okumadıkça anlatılır gibi değil. Yahn, duru ve dingin anlatımları kırda gezinti yapan gibi izlerken yüze dağ doğrularında buluyor insan kendini. Ama korku ve ürküntü veren bir şartsızlık değil bu. İnsanın hâkî bir yetki ve bilgilikle kendi içinde ayırdıktır. Dilerse birinde de kendi adını verebilirisiniz...

Eleştirmenlerimiz ne günde beklerler ki bu kitabı tanıtmak için? Doğrusu, Şukşin'in öykülerini okuduktan sonra kaç çatmak da zor oluyor. Onun için biz bu sorunun yanıtını, yaşamını gencek yaşta 45'inde 1974'de yitirmiş olan Şukşin'den dinleyelim. Söylenir kitabının önsözünün bir yerinde:

"Yaşamın içinden gelen insanlar, çok daha amansız eleştirmenler oluyor; çünkü her birey sanat, kendine özgü, hep eşişiz kalacak yaşam deneyiminin süzgeçinden geçiriliyor; bununla bir çözüm getiriliyor: 'Nazizmin Reich malları ve sermayesi için gerçek pazarlar sunma olağanı bulması gerekiyor. Profesyonel eleştirmenlerden korkmuyorum; onlarla sunumaya yetenekim olduğundan, nazizm, kaçınılmaz olarak, onları dışta arayacak ve böylece savaşa çözüm bulmaşın' sözüne kalanak. Başka bir deyişle, nazi ekonomi politikasının finansman yöntemlerinin kendileri, ya çöküşe ya da savaşa ve kuşkusuz her ikisine birden yol açacaklardır." (sayfa 262)

"Borçlanma konjonktürü" uygulayarak, sıkıca denetlenmesine karşılık, askeri yeniliği olmasayı bile, ekonominin mutlaka iflasa gideceğini Bettelheim anlatmaktadır.

Dilimize çevrilen başka yapıtları ile de tanıdığımız Bettelheim'in bu kitabı, yalnızca Alman ekonomisini değil, tüm kapitalist ekonomileri anlama ve açmazlarını görmemize yardımcı olacak değerde.

Cemil Turan

Ülkemizde doğrudan 'gelir dağılım' konusunda yapılmış araştırmaların sayısı iki elin parmak sayısına bile ulaşmış

değildir. DPT'de yapılmış çalışmalar, SBF'de bazı öğretim üyelerinin çalışmaları ve birkaç kişisel çalışma yapılmış araştırma bu konudaki sayısı sınırlı başvuru kaynaklarını oluşturuyor. Mete Törür'in kitabı bu alanda yapılmış son çalışmaların birisi olma bakımından önem taşır. (Diğer Oktay Varlier'in yine Gazi Üniversitesi'nde yayınlanan "Türkiye'de Kazanç Eşitsizlikleri'nin Nedenleri" adlı araştırması).

Emekçilerin ücret, gelir ve yaşam düzeylerini gösteren istatistiklerin çok sınırlı olduğu, bu alanda gerçeklerin gözlenmesi özel bir çaba gösterildiği, fiyat yükselmelerini yansıtmaktan uzak olduğu bilinir. İstatistiklerin sunacağı gerçeklerden bellii kesimler bu denli korkarken, elimizdeki gelir dağılımı çalışması getirdiği sonuçlar dolayısıyla bu bakımından da önem taşır.

Mete Törür'in gelir dağılımı çalışması, sınırlı ve özümlümeye ihtiyaç gösteren resmi istatistiklerden yararlanarak hazırlanan ve okuyucuya tablo ve taboların açıklamaları biçiminde sunulmuş.

Bu tür bilimsel yayınların üniversitelerin sınırları içinde kalmayıp, geniş okuyucu kitlesine ulaşmasını diliyoruz.

Cemil Turan

SU CÜRÜDÜ

Şairler, Ahmet Telli

Dayanışma Yayınları,

1982, 87 Sayfa

Ahmet Telli, son yıllarda adını sıkça duyuran genç bir edebiyatçı. (D.1946) Kitap tıbeti yazıları, eleştiri ve edebiyat incelemeleri yanı sıra, asıl ününü yediği şiirlerde pekiştiridi. Su Cürüdü, ozanın beşinci kitabı. Öncükler: Yangın Yılı (1979), Hüzün İsyân Olur (Ö.F.Toprak Şiir Ödülü, 1980), Dövüşen Anlatısan (1980), Saklı Kalan (1981) Ozanımız Saklı Kalan'a Yazık 1982 Şiir Özendirme Ödülü adı.

Su Cürüdü'den yola çıkan, şiirinin bugünkü için neler düşündüğünü sorduk Ahmet Telli'ye. Söylenir yantladır: "Umut diye bir sözçük vardı. Öylesine bağlandı ki bu kavrama, sonunda, umut ettiğimiz şey silikle, beflirsizlik. Ortada içi boşaltılmış bir kavram kaldı yalnızca. Yine aynı bağlamda bir sürü çürüttülmüş sözçük sıralandı pespeş: Özgürlik, dostluk sevda, mutluluk, dağlar.. Bütün 70'li yıllar bu sözçüklerle bağlanarak, tutunarak geçip gitti. Bu sözçüklerle tutusak olunan yıllar akıp giderken simdi pek de umursamıyorum onları. Onları şirin tepesine taşııp durmak zorunda olan Sisyip değilim diyorum kendime. Yaşamum kendini al-

Remzi İnanç

VE DURGUN AKARDI DON

Mihail Şolohof, Roman.

Çeviren: Tektaş Ağaoğlu

Yazko Yayınları, 1982

(yeni basım), 1260 sayfa (iki kitap)

Sovyet ve dünya edebiyatının başyapıtlarından, Nobel edebiyat ödülü de almış olan Şolohof'un ünlü romanı yıldır aranıyordu. Yeni basımı yapılan bu dev yapıt, Sovyet devrimi öncesini, devrim ve iç savaş yıllarını Kazakistan'da geçen olayları ve romanın içinde gelen tiplerini oluşturan kazak köylülerin çerçevesinde konu ediniyor.

Köylülerin devrime karşı ikrilik tutumu, işçilerin başını çektigi mücadele, batılı ülkelerin Sovyetlere saldıruları ve beyaz orduyu yardımları, 1. Dünya Savaşı ve iç savaşın acıları romanın olayları örgüsüne oluştururken; "Ve Durgun Akardı Don", şırsel anlatımı, (sevdaları, acı ve sevinçleriyle) ustaca çizilmiş tipleri, başarılı doğa tasvirleri ile, kısaca tüm estetik özellikleriyle okuyana doyumsuz bir tad veriyor.

Tektaş Ağaoğlu'nun acı çevirisiyile, romanın satanın doruktaki örneklerinden biri olan bu çağdaş destanı okuyaham.

Cemil Turan

ORTAÇAĞ KENTLERİ

Henri Pirenne,

Çeviren: Şadan Karadeniz

Dost Kitabevi Yayınları,

1982, 168 sayfa:

Belçika'lı ünlü tarihçi Henri Pirenne (1862-1935)'in dildenizdeki ilk yapıtı 'Ortaçag Kentleri/Kökenlerin ve Ticaretin Canlanması' Şadan Karadeniz'in titiz çevirisisi ve Doç. Dr. İlber Ortay'ın yazarı tıbiti üç sayfalık önsözü, bir anlamda Türk okurunu kitaba ve yazarına yaklaştırıyor. Ortay'la göre Pirenne, ortaçag boyunca şehirlerin gelişimini üç ögeye bağlar: 'Şehir, sermaye ve hürriyet' Muhsafazakar bir tarihçi olduğu kadar, befliri ve etkin bir ağırlıktaki tarih görüşünün de kurucusu olan Pirenne'nin önemli özelliği, tarihi olayları 'kurumlar' boyutunda incelemesidir. Uzmanlık dahi da 'ortaçag' olan yazının en önemli yapıtlarından biri böylelikle dilimize kazandırılmış oklu.

Remzi İnanç

GARY KASPAROV KORTSCHNOJ'A KARŞI

Sovyetler Birliği - İsviçre maçı heyecanla bekleniyordu. İsviçre birinci masasında oynayan, Sovyetler Birliği kaçaklarından iki kez dünya şampiyonluğu için Karpov'la çarpışıp yenilen Kortschnoj, Karpov'la tekrar karşılaşabilmenin umudu ile hazırlanmış bekliyordu. Ancak Kortschnoj'un bu arzusu gerçekleştirmeyecekti. Çünkü Sovyetler Birliği birinci masasında bu kez 19 yaşındaki Gary Kasparov oynuyordu. Kasparov da Karpov'un yolundan giderek kaçak Kortschnoj'un elini sıkmadan oyuna başlıyordu. Kasparov aynı şekilde Amerika maçında ikinci masada Albürt'un elini sıkmadı, sadece vezir feda ederek oyunu kazanmaya bakmıştır.

Oyun 15 hamle tamamen teorik devam etti. Hepsinin ansiklopedide olan hamleler. Yalnız Kasparov'un 15. hamlesi Timman'ındı benim bildiğim kadar. Üstelik de(!) bir hamle idi. Burada Informator analizi ile tavsiye edilen belirsiz yola girdi Kortschnoj. Arkasından Kasparov'un fedalarla dolu saldırıları başladı. Burada bir parantez açmak gereklidir. Teori bakımından Sovyetler bu olimpiyat çok iyi hazırlanmışlar. Belli ki evelvelki iki olimpiyatta Macarlar kendilerini sıkıştırmalarını hazırlamadılar. Nitekim bu olimpiyatta Macarlar beşinciliğe iterken en yakın rakiplerini de 6.5 puan geride bıraktılar.

Oyun ortası ve oyun sonu çok sert ve hareketli geçti. Kasparov'un kezzap gibi yakıcı hamlelerini yaşı Kortschnoj karşılayamadı. Sonuç İsviçre için açı bitti: Sovyetler Birliği: 4 - İsviçre: 0

Sovyetler Birliği - İsviçre maçından bir an

MODERN BENONİ
SAVUNMASI

Viktor Kortschnoj (İsviçre)
Gary Kasparov (S.S.C.B.)

1)d4-Af6; 2)c4-g6; 3)g3-c5; 4)Fg2-Fg7; 5)d5-d6; 6)Ac3; 0-0;
7)Af3-e6; 8)0-0; exd5; 9)cxd5-a6;
10)a4-Abd7; 11)Ad2-Ke8; 12)h3-Kb8; 13)Ac4-Ae5; 14)Aa3-Ah5;
15)e4-Kf8; 16)Sh2-f5; 17)f4-b5;
18)axb5-axb5; 19)Aaxb5-fxe4; 20)
Fxe4-Fd7; 21)Ve2-Vb6; 22)Aa3-Kbe8; 23)Fd2-Vxb2; 24)fxe5-Fxe5;
25)Ac4-Axg3; 26)Kxf8-Kxf8; 27)Ve1-Axe4; 28)Sg2-Vc2; 29)Axe5-Kf2; 30)Vxf2-Axf2; 31)Ka2-Vf5; 32)Axd7-Ad3;
33)Fh6-Vxd7; 34)Ka8-Sf7; 35)Kh8-Sf6; 36)Sf3-Vxh3; Beyaz terkedir.

19. Aaxb5

PROBLEM

R.B. Worwald
İKİ HAMLEDE MAT

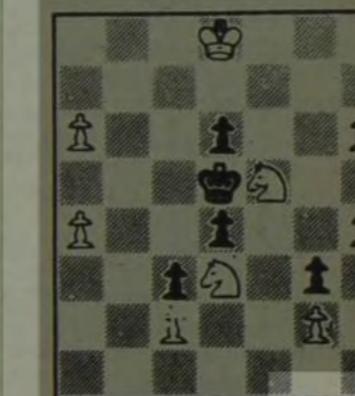

Problemin çözümü:

1... Sc4; 2. Af6 mat
1... Sc6; 2. Ab4 mat
1... Sc4; 2. Ab6 mat
1. Ad7;

ETÜD

S. Koslowski
BEYAZ KAZANIR.

Etüdün çözümü:

1. Vf4, Sd1-2, Vc4! Vh2;
2. Vb2, Sg3; 3. Vc1, Sf2;
3. Vd4, Sf1-2, Vc4! Vh2;

Not: Aralık ayı "Problem-Etüd"ün çözümlerini Şubat sayımızda vereceğiz.

Yeni yılda en iyi
dostluk armağanı

Bilim ve Sanat aboneliğidir.

Abone fiyatlarımız
değişmedi.

Bilim ve Sanat'ı 83 liradan ve piyasadan
daha erken edinmek için abone olunuz.

Dizin'li olarak 2. cilt ve 2. cilt kapağı çıktı.

1. ve 2. sayıların tipkibasımı yapıldı

Abone: Altı aylık: 500 TL.
Yıllık: 1.000,- TL.

1. ve 2. Ciltler 1.300'er, 1. ve 2.
cilt kapakları 350'ser liradır.

Herbiri için 100 liralık pul göndererek 1. ve 2. sayıları edinebilirisiniz. Geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir.

1000 Liradan aşağı istekler ödemeli
gönderilmez. İstekleriniz için pul ya
da "12526-1" No.lu posta çekiyle
bedelini yollayınız.

BİLİM ve SANAT kitaplığınızın
değeri

2 YILDIR. YÜZBİNLERCE GENÇ
ÜNİVERSİTE SINAVINA

**Sınav
Doğru**

İLE HAZIRLANDI

Sınav Doğru

TÜSTAV

SİNAVA
DOĞRU'ya
abone olursanız
tasarruf edersiniz.

“Türkocağı cad.
39-41 Çağaloğlu
İSTANBUL”
P.K. 246
adresine
1.650 TL gönderin
SİNAVA DOĞRU'nun 26
sayısı her hafta
adresinize gelsin.

ÇIKTI